

СТАТИИ

ПРОМЕНИТЕ В НПК ОТ 2001 ГОДИНА: ПРОВАЛЪТ НА ЕДНА РЕФОРМА

*проф. г-р Екатерина Трендафилова
Даниела Доковска, адвокат*

Измененията и допълненията в Наказателнопроцесуалния кодекс (НПК) от 27.04.2001 г.¹ могат да бъдат оценени на основата на почти едногодишната практика по тяхното прилагане и радикалните промени на наказателнопроцесуалната система, направени през 1999 година.

Реформата от 1999 г. бе подчинена на нова философия за организацията и функционирането на наказателния процес, която отговаря на общата тенденция в развитието на съвременните наказателнопроцесуални системи. Българският законодател проведе идеите за утвърждаване на съда като основен процесуален субект и за съдебния контрол върху мерките за посегателство над основни права на гражданите в досъдебното производство, за състезателния съдебен процес, ускоряването на производството, въвеждането на диференцирани производства, разширяването на полицейското разследване и ограничаването на излишния процесуален формализъм. Макар със закъснение, Законът за изменение и допълнение на НПК (ЗИДНПК) от 1999 г.² приведе наказателнопроцесуалното ни законодателство в съответствие със задължителните европейски стандарти. Бяха възприети идеите на ООН, Съвета на Европа и на Европейския съюз в областта на наказателното правораздаване. За образец на реформата послужиха и законодателните решения на държави с ефективни правни системи, съдържащи сигурни гаранции за правата на човека. Реформата от 1999 г. зачете и българската правна традиция, като възстанови и осъвремени някои идеи от следосвобожденското законодателство. Бяха запазени и решения, доказали своята полезност през последните години.

Практиката не показва значителни трудности в прилагането на новите или съществено променени наказателнопроцесуални институти. Тъкмо обратното - започна плавен преход на системата в посока на унифицираните съвременни изисквания. Така например институтът на споразумението, макар и напълно нов за България, но вече утвърден в континенталната система, убедително доказва своята полезност. Стана ясно, че идеята за решаване на делата в по-ранен стадий на производството, без да се следва във всички случаи традиционният ход на процеса, трябва да се утвърждава с въвеждането на нови съкратени процедури.

В наказателнопроцесуалната дейност възникнаха и проблеми. Част от тях се дължаха на неправилно правоприлагане.³ Други - на непрецизни решения на

¹ Д. В., бр. 42/2001 г.

² Д. В., бр. 70/1999 г.

³ Така например въпреки императивното изискване на чл. 414а НПК голям брой прокурори продължиха да внасят в съда обвинителни актове вместо постановления с предложение за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание по чл. 78а НК.

законодателя, които породиха противоречива практика или натовариха излишно системата. Затова евентуални нови промени в НПК не биха били лишени от основание, доколкото законодателят е длъжен да откликва на нуждите на правораздаването.

По тази причина е важно да се обсъди въпросът дали промените в НПК, приети в последния ден и час от работата на 38-мото Народно събрание, допринесоха за преодоляване на трудностите в наказателнопроцесуалната дейност, поправиха ли те допуснатите неточности в процесуалния закон, съдействаха ли да се реализират по-добре идеите на законодателя за пълноценно осъществяване на правосъдието.

Измененията и допълненията в НПК от 2001 г. могат условно да бъдат обособени в няколко групи.

I. Нововъведената възможност за протестиране и обжалване на разпореждането на съдията-докладчик (чл. 246, ал. 2 НПК) и определението на първоинстанционния съд (чл. 287, ал. 1, т. 1 НПК) съд за връщане на делото на прокурора поради допуснати на досъдебното производство съществени нарушения на процесуалните правила (чл. 344, ал. 1 НПК и чл. 349, т. 5 НПК).

Едно от най-драстичните отклонения от основни правни принципи беше въвеждането на триинстанционен контрол върху разпореждането на съдията-докладчик (чл. 246, ал. 2 НПК) и определението на първоинстанционния съд (чл. 287, ал. 1, т. 1 НПК) за връщане на делото за допълнително разследване поради допуснати съществени процесуални нарушения. По този начин първоинстанционният съд, който поема отговорността за постановяването на законосъобразна и справедлива присъда, беше лишен от възможността да преценява приложението на процесуалния закон. В случаите, в които съдията-докладчик или първоинстанционният съд сметат, че присъдата ще бъде опорочена поради съществени нарушения на процесуалните правила, тяхното убеждение може да бъде „изместено“ от волята на висшестоящия съд. Така, постановявайки присъдата, съдът се оказва обвързан от вътрешното убеждение на друг орган относно приложението на процесуалния закон, което означава, че е принуден да действа в разрез с разбирането си за правоприлагането.

Въведените „вътрешни“ процедури („процес вътре в процеса“) изцяло контрастират със заложения в реформата от 1999 г. подход за ускоряване на наказателното производство. Те забавят процеса до степен, че могат да го обезсмислят напълно, като доведат до изтичането на т. нар. „абсолютна“ давност за наказателно преследване. Общеизвестно е, че наказателното производство се образува с цел да бъде реализирана наказателната отговорност на престъпния деец. Когато законът постига обратната цел, наказателният процес се превръща в своята противоположност - в процес, който води до безнаказаност. Така наказателното правораздаване става безцелно, накърняват се най-значими държавни интереси, както и правата на пострадалия, чиято защита винаги е от обществено значение.

От друга страна, прекомерното забавяне на наказателното производство се доближава до отказ от правосъдие, което подронва устоите на държавността.

Забавеното наказание често пъти се оказва самоцелно и не може да отговори на целите на личната и генералната превенция. Нарушават се правата на подсъдимия, който според общовалидните юридически стандарти има право въпросът за неговата виновност да бъде разгледан и решен в разумен срок. Това създава основание както за осъждане на държавата по Закона за отговорността на държавата за вреди, причинени на гражданите (ЗОДВПГ)⁴ - при оправдателна присъда, така и от Европейския съд по правата на човека в Страсбург - по чл. 6 ЕКПЧ.⁵ Държавата не може да се позовава в своята защита на сложността или продължителността на националната си процедура. Европейският съд нееднократно е указвал, че държавите-членки са длъжни така да организират наказателното законодателство и съдебната система, че съдилищата да могат да осигурят на всички граждани да получат в разумен срок окончателно решение по спорове, определящи техни граждански права и задължения.⁶

Триинстанционният контрол върху актовете по чл. 246, ал. 2 НПК и чл. 287, ал. 1, т. 1 НПК е от естество да отложи влизането на присъдата в сила за необозримо бъдеще. Вместо да се изпълни незабавно указанието на съдията-докладчик или на съда, законът дава възможност на прокурора, обвиняемите и гражданските ищци да атакуват тези актове, което е свързано с изпращане и размяна на съобщения и книга, с изтичането на законови срокове, с разглеждането на въпроса в открито заседание в две нови инстанции. Движението на делото относно въпроса за наказателната отговорност фактически се спира до произнасянето на Върховния касационен съд (ВКС) - един за страната, който ще трябва да решава всички препирни относно процесуалните нарушения. Така приложението на процесуалния закон става отделен предмет на процеса, по който е възможно да се произнесат най-напред три съдебни инстанции (по разпореджването), после още три съдебни инстанции (по определението) и накрая още три съдебни инстанции (по съществуването на делото) - или общо девет съдебни състава.

Впрочем на законодателя трябва да се напомни, че правосъдието не е безплатно. Ангажирането на многобройни и многочислени съдебни инстанции става за сметка на бюджета на съдебната власт, респективно на данъкоплатеца.

Извършените промени противоречат и на световните тенденции за преодоляване претовареността на съдилищата с оглед бързо реализиране на наказателната отговорност на виновните лица и оправдаване на невинните. Указания в тази насока се съдържат в редица международноправни актове - ЕКПЧ, Препоръка № R (86)12 на Комитета на министрите на Съвета на Европа, Препоръките на

⁴ Д. В., бр. 60/1988 г., изм. Д. В., бр. 59/1993 г., изм. Д. В., бр. 12/1996 г., изм. Д. В., бр. 67/1999 г., изм. Д. В., бр. 92/2000 г.

⁵ По този въпрос вж например: Trechsel St., *The Right to Liberty and Security of Person - Article 5 of the European Convention on Human Rights in the Strasbourg Case-Las4*, Human Rights Law Journal, 1980, Vol. 1, No. 1-4; Kempees P., *A Systematic Guide to the Case-Law of the European Court of Human Rights 1960-1994*, 1996, Vol. I; *Leading Cases of the European Court of Human Rights*, Compiled, edited and annotated by R. A. Lawson & H. G. Schermers, 1997; П. ван Дайк, Г. И. Х. ван Хууф, *Европейската конвенция за правата на човека - теория и практика*, 2000 г., с. 412 и сл.

⁶ Вж например делата: Щьогмюлер с/у Австрия, 1969; Цимерман и Щайнер с/у Швейцария, 1983; Гуинчо с/у Португалия, 1984; Де Кубер с/у Белгия, 1984; Вокатуро с/у Италия, 1991; Франсиско Ломбардо с/у Италия, 1992; Добертен с/у Франция, 1993; Шутен и Мелдрум с/у Холандия, 1994; G. S. с/у Австрия, 1995; Лудешер с/у Австрия, 2001, и мн. други.

Семинара на ООН за Европа 1986 г. и др., които са напълно пренебрегнати от българския законодател.

В резултат на обсъжданата промяна може да се отчете, че съдебната система е напълно блокирана. Съдебните състави по наказателни дела са на изчерпване, тъй като много от тях се оказват ангажирани с произнасяне по приложението на процесуалния закон. Те не биха могли да вземат участие в решаването на делото по същество, тъй като ще е налице основанието на чл. 25 НПК и чл. 6, § 1 ЕКПЧ.

Вместо да работи по предназначението си, системата е задръстена, и то с безпредметни дела.

Няма съвременна процесуална система, която да допуска преценката на първоинстанционния съд по частни въпроси да се контролира от по-горните съдилища отделно от присъдата. Допустимо е на въззивен и касационен контрол да подлежат само актовете, с които се прекратява или прегражда ходът на съдебния процес или пък се накърняват конституционно гарантирани права.

При това произнасянето на въззивната и касационната инстанция по процесуалните нарушения по линия на нововъведените производства не означава, че въпросът за правилното приложение на процесуалния закон се решава окончателно. Решението на отделен състав на въззивния и на касационния съд не е задължително за всеки следващ състав, който ще обсъжда същата процесуална проблематика.

На практика действително са възможни случаи на неоснователно връщане от съда на дела за допълнително разследване поради допуснати съществени процесуални нарушения. Това обаче не се дължи на законодателната уредба, защото тя задължава съда да връща делото само когато е било накърнено правото на защита (аргумент от чл. 352, ал. 3 НПК). Съдът няма процесуална възможност да връща делата с указание за извършване на нови следствени действия или за повтаряне на следствени действия, при които са били допуснати нарушения на процесуалния закон. Това е така, защото съдът не може да обслужва една от страните (прокурора) за събиране на доказателства в досъдебното производство. Недостатъците в правоприлагането обаче следва да се преодоляват посредством обучението и тълкувателната практика, а не чрез законодателни промени, които противоречат на правото.

II. Задържането под стража

На фона на очертаващия се безкраен по време наказателен процес още по-неоправдано изглежда разширяването на основанията за задържане под стража (чл. 152, ал. 2, т. 3 НПК). Освен на популизъм, този законодателен подход се дължи и на погрешното разбиране, че прилагането на най-тежката мярка за неотклонение е форма на „борба с престъпността“. Нерядко задържането под стража се схваща и като улеснение при събирането на доказателствата. Българският законодател не бива да забравя, че според световните стандарти задържането под стража никога не е задължително и не може да има характер на наказание.⁷ То се налага единствено когато е нужно за нормалното протичане

⁷ Вж например: Международния пакт за граждански и политически права - чл. 9, ал. 3; Резолюция (65) 11 за „Задържането под стража“ на Комитета на министрите на Съвета на Европа.

на процеса и за осуетяване на престъпление. Този принцип е прокламиран и в чл. 31, ал. 4 от Конституцията на Република България (КРБ), според който „не се допускат ограничения на правата на обвиняемия, надхвърлящи нуждите на правосъдието“.

Поради превратното разбиране на мярката за неотклонение „задържане под стража“ наказателнопроцесуалната система е подлагана на постоянно повтарящи се експерименти, които доказват пълната несъстоятелност на доводите за по-успешно осъществяване на наказателната политика при често налагане на най-тежката мярка за неотклонение.

Последният неудачен законодателен експеримент беше въвеждането на касационен контрол върху мерките за неотклонение с обратна сила. В § 19, ал. 1 на преходните разпоредби към ЗИДНПК от 2001 г. се предвиди, че в шестмесечен срок от влизането на закона в сила могат да се обжалват и протестира влезлите в сила определения на въззивния съд по мерките за неотклонение. Очевидно е, че това „право“ не ползва обвиняемия, тъй като той винаги може да иска мярка за неотклонение под стража с по-лека мярка (чл. 152б НПК, институтът *ha-beas corpus* по чл. 5, § 4 ЕКПЧ). Прокурорът пък винаги може да иска задържането на обвиняемия под стража, ако той не спазва наложената му мярка за неотклонение (чл. 153 НПК). Следователно преходната разпоредба на § 19, ал. 1 дава възможност на прокурора в шестмесечен срок от влизането в сила на ЗИДНПК от 2001 г. да протестира пред ВКС (без ограничение назад във времето) всички определения, по които обвиняемият не е задържан, макар че спазва мярката за неотклонение. Това е процесуална възможност да бъдат задържани под стража обвиняеми, чието поведение не пречи на правилния ход на процеса и следователно мярката им е взета законосъобразно.

Разпоредбата на § 19, ал. 1 противоречи на принципа на действие на процесуалния закон, който може да има обратна сила само когато с него не се засягат права. Поначало обратното действие на норми, ограничаващи права, е в противоречие с прогласения от КРБ принцип на правовата държава.

Задържането на обвиняемия по причини, които стоят извън неговото поведение, обосновава отговорността на държавата по чл. 5 ЕКПЧ пред Европейския съд по правата на човека⁸.

Произнасянето на ВКС по мерките за неотклонение не кореспондира и със същността на касационната инстанция - за нея са задължителни фактите, установени от въззивния съд, и следователно тя не може да приема нови фактически положения. Освен това изобщо не е допустимо последната (касационна) инстанция да утежнява положението на подсъдимия (чл. 357 НПК). С оглед на това законосъобразно ВКС прие, че в случай на уважаване на протест, с който се иска задържането на обвиняемия, делото следва да се върне за ново разглеждане на въззивната инстанция (Р. № 257/17.05.2001 г. по н. о. х. д. № 255/2001, II н. о.).

Така че чрез извършената промяна не само се накърниха правата на редица обвиняеми, но и досъдебното производство беше забавено - за сметка на разкриването на обективната истина и своевременното решаване на делото по същество. Това без съмнение доведе и до нарушаване на разумните срокове по смисъла на чл. 6 ЕКПЧ.

⁸ Вж например: делото Ноймайстер с/у Австрия, 1968, Скот с/у Испания, 1996; и мн. други.

Отделен е въпросът, че за да може да се приложи преходната разпоредба на § 19, ал. 1, в чл. 152а и чл. 152б НПК бяха заличени нормите, според които определенията на въззивния съд не подлежат на жалба и протест. Така тези законови текстове бяха лишени от пълнота, макар касационният контрол да се изключва по силата на чл. 349 НПК.

Обстоятелството, че месеци наред ВКС се занимаваше с мерки за неотклонение, забави производствата и по останалите дела. Другата негативна последица ще се прояви по-нататък, когато стане очевидно, че по-голямата част от върховните съдии няма да могат да разгледат и решат делата по същество, тъй като са се произнасяли по мерките за неотклонение (чл. 25, ал. 1, т. 1 НПК и чл. 6, § 1 ЕКПЧ)⁹.

Следва да се отбележи и напълно излишното премахване на нормата на чл. 146, ал. 2 НПК. Съгласно разпоредбата, отменена със ЗИДНПК от 2001 г., „когато обвинението се повдига при условията на чл. 268, ал. 3, т. 2 и т. 3 НПК (задочно производство - Б. наша), мярка за неотклонение се взема след издирването на обвиняемия“. Заличаването на текста пороци неяснота, но с нищо не промени режима на задържането под стража, който е съобразен с чл. 5, § 3 ЕКПЧ - задържането като мярка за неотклонение се взема само след изправяне на лицето пред съдия, т. е. присъствено (чл. 152а НПК).

Неоснователни са опасенията, които изразяват определени професионални среди, че невъзможността задържането под стража да се прилага в задочен порядък би осуетила евентуални искания за екстрадиция. Съгласно чл. 152а, ал. 3 НПК компетентният орган на досъдебното производство може да постанови задържане на обвиняемия до довеждането му пред съда. Този акт на съответния орган е годно средство за искане на екстрадиция.

III. Споразумението

Забавянето на наказателния процес и претрупването на съда с дела беше обусловено и от промените в института на споразумението, които доведоха до неговото обезсмисляне и фактическо неприлагане.

За една година действие на закона институтът на споразумението безспорно оптимизира системата за наказателно преследване. Статистиката сочи, че 36,6 % от делата за 2000 г. са решени по този начин, а това е повече от 1/3 от общия брой на наказателните дела.

Промените от 2001 г. предвидиха обвиняемият, който е възстановил вредите от престъплението, признава се за виновен и се отказва от съдебно разглеждане на делото (с което се спестява съдебната фаза на процеса), да не може да ползва привилегия от това - т. е. обвиняемият не може да се позове на самото споразумение, за да получи наказание при изключителни или многобройни смекчаващи обстоятелства. При това положение защитникът на обвиняемия (респективно самият обвиняем) никога не би търсил споразумение с прокурора. Сами по себе си възстановяването на вредите и самопризнанието, ведно с други смекчаващи обстоятелства, са достатъчно основание виновният да бъде на-

⁹ Вж например: делото Хаутшилт с/у Дания, 1989, и мн. други.

казан при условията на чл. 55 НК, само че след продължителен и скъп съдебен процес.

Сравнителноправният преглед показва, че във всички държави обвиняемият се мотивира да сключи споразумение чрез сериозна привилегия, за да се освободи системата от прекомерния брой дела. Още през 1986 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа препоръчва на държавите-членки извънсъдебно уреждане на споровете като начин за облекчаване на съдебната система.

С промените от 2001 г. се въведе и изискването пострадалият или неговите наследници задължително да дадат съгласие за сключване на споразумението. Това създаде още една неоправдана пречка пред практическото приложение на този институт, като се вземе предвид, че имуществените вреди на пострадалия са предварително възстановени, а бързото приключване на процеса със споразумение му дава възможност незабавно да претендира пред гражданския съд обезщетение за евентуално претърпените неимуществени вреди.

Така фактически се ликвидира споразумението като значимо средство за разтоварване на системата. Това е още един начин правораздаването да остане изключително обременено и мудно, противно на прокламираните цели за ефективност на наказателния процес.

Споразумението вече няма да е едно от бързите средства за решаване на правоотношението между държавата и извършителя и удовлетворяване на претенциите на пострадалия от престъплението. Обвиняемият и неговите близки ще продължават да търпят всички последици от продължителния процес (ограничителни мерки, състояние на несигурност, негативна обществена реакция и т. н.), а пострадалият ще очаква с години справедливо възмездяване.

Друг е въпросът колко струва това на данъкоплатеца, който и без това е обезверен в системата за наказателно преследване.

IV. Полицейското производство

Промените от 2001 г. обусловиха забавяне, усложняване и оскъпяване на наказателния процес и поради засилване на формализма в полицейското производство. Измененията в НПК de facto превърнаха полицейското разследване в следствие - те възпроизведоха остарелите законодателни решения за следствието с всички проблеми, които поражда на практика. Така се изпразни от съдържание идеята за въвеждане на полицейското разследване, която преследваше оперативност и резултатност.

С отмяната на чл. 409, ал. 1 НПК се въведе нарочен акт (постановление) за образуване на полицейското производство. Освен това, въпреки изричния текст на чл. 410, ал. 1 НПК, заличаването на чл. 409, ал. 1 НПК фактически пренаси към постановлението за повдигане на обвинение (чл. 207, ал. 1 НПК). А всъщност ЗИДНПК от 1999 г. продължи една идея на законодателя в НПК от 1974 г., която беше доразвита с чл. 409 и сл. НПК през 1993 г. с т. нар. „бързо полицейско производство“. Бяха възприети най-добрите образци на съвременните правни системи за ефективно и ускорено полицейско производство, освободено от излишния формализъм, който не създава гаранции за законосъобразна дейност и осигуряване правата на гражданите, а само ненужно забавя и затруднява разследването.

С промените ефектът от полицейското производство се обезличи - то стана тромаво и неефикасно. На практика се налага повтарянето на едни и същи полицейски действия преди и след постановлението за образуване. Така се губят важни данни за престъплението за сметка на разкриването на обективната истина.

Според реформата от 1999 г. полицейското производство също започваше с акт, но това беше първият акт по разследването. Това даваше възможност да се запазят доказателствата, да се спестят време, средства и усилия. Формализмът е безусловно необходим на наказателния процес, но само когато гарантира достоверността на доказателствения материал или правата на гражданите. Всякакъв друг формализъм е вреден за производството.

Нарочното постановление за повдигане на обвинението толерира и практиката лицето (преди постановлението) да се разпитва като свидетел за собствената си престъпна дейност и без гаранциите, присъщи на правото на защита на обвиняемия (уличения).

Връщането на българския законодател към остарели и изоставени в съвременните наказателнопроцесуални системи формални решения няма никакво оправдание нито от гледна точка на практическата процесуална дейност, нито от позицията на грижата за правата на гражданите.

V. Прекратяването на наказателното производство в досъдебната фаза на наказателния процес

Въвеждането на съдебен контрол при прекратяване на наказателния процес в досъдебното производство е една от промените в НПК от 1999 г., която предизвика сериозни дискусии още при обсъжданията на законопроекта.

Промяната в института на прекратяването беше предопределена от новоприетия текст на чл. 116, ал. 4 от Закона за съдебната власт (ЗСВ)¹⁰, съгласно който „прокуратурата не може да прекратява наказателното производство“. Конституционният съд не намери въведената забрана за противоконституционна¹¹ и това логично предреша регламента на НПК относно правомощието на прокурора да прекратява наказателния процес в досъдебната фаза. Процесуалното законодателство трябваше да се синхронизира с действащата уредба на ЗСВ.

Допълнителни аргументи за въвеждане на съдебен контрол върху постановлението на прокурора даваха някои случаи на неоснователно прекратяване на наказателни дела. Пострадалите и обвиняемите лица можеха да упражнят правото си на жалба по йерархията на прокуратурата, но контролът оставаше в рамките на една и съща институция.

Впрочем в следосвободенското законодателство съществува ред за признаване на съда при прекратяване на досъдебното производство - с тази разлика, че поради инквизиционния характер на действащия тогава процес съдът не е осъществявал контрол върху постановлението на прокурора, а сам е прекратявал производството по делото.¹²

¹⁰ Д. В., бр. 133/1988 г.

¹¹ Решение № 1/14.01.1999 г. по конституционно дело № 34/98, Д. В., бр. 6/22. 01.1999 година.

¹² Закон за наказателното съдопроизводство - чл. 296.

В хода на дискусиата през 1999 година се излагаха и аргументи против съдебния контрол върху прекратяването на досъдебното производство - че забраната по ЗСВ и НПК трудно се вписва в едно от основните правомощия на прокуратурата по чл. 127, т. 1, предл. 1 КРБ. Твърдеше се, че правомощието на прокуратурата да привлича към отговорност извършителите на престъпления иманентно включва и правомощие тя да се откаже от обвинението, когато лицето не е извършител на престъпление или не са налице необходимите законови предпоставки за реализиране на наказателна отговорност. Поддържаше се, че забраната за прекратяване на досъдебното производство посяга върху суверенни правомощия на прокурорската институция.

У законодателя обаче надделяха съображенията, че съдебният контрол дава по-големи гаранции срещу незаконосъобразно прекратяване на досъдебното производство, при което накърнените с престъпното деяние обществени отношения остават незащитени, а наказателното право и наказателният процес не изпълняват своето предназначение.

Сравнителноправният преглед установява, че са възможни два модела на съдебен контрол - *ex lege* по всяко наказателно дело, или пък по искане на пострадалия от престъплението. В промените от 1999 г. беше възприета първата форма на контрол. ЗИДНПК от 2001 г. се пренасочи към втория модел - познат в системи като немската, португалската, английската, холандската, японската.

Вторият модел на съдебен контрол зачита волята на пострадалия, съхранява идеята за суверенните правомощия на прокуратурата и утвърждава независимостта и безпристрастието на съда. Преодолява се и неизбежното претоварване на съдебната система при контрола *ex officio*.

Едногодишната практика показва неефективността на регламентирания през 1999 г. служебен съдебен контрол, който действаше дори и при смърт на дееца. Така че въвеждането на съдебен контрол по жалба на пострадалия или обвиняемия беше единственото вярно решение от всички, които законодателят утвърди при промените от 2001 година.

Новоприетият текст на чл. 237 НПК обаче търпи изключително сериозна критика.

Най-напред нормата на чл. 237, ал. 3 НПК не определя състава на съда, за разлика от отменения чл. 237, ал. 6 НПК. При липсата на специална норма се прилагат общите правила. Следователно уредбата на състава на контролиращия първоинстанционен съд следва да се търси в нормата на чл. 23 от общата част на НПК - той ще бъде или едноличен, или ще се състои от съдия и двама съдебни заседатели, или пък от двама съдии и трима съдебни заседатели (в зависимост от тежестта на конкретното престъпление).¹³

Това е едно прекалено скъпо струващо законодателно решение. А не се и знае колко ще останат съдиите и съдебните заседатели, които ще могат да разгледат и решат спора по същество - във връзка със забраната по чл. 25, ал. 1, т. 1 НПК и чл. 6 § 1 ЕКПЧ.

¹³ Сходно становище споделят и други процесуалисти, като се позовават на ЗСВ. Вж: Кемалова Е., Кръстев К., Дърмонски Н., Проблеми относно прекратяването на наказателното производство, Съвременен право, 2001 г., кн. 5, с. 94.

Не е ясен и редът, по който трябва да се разгледа делото. Отмененият текст на чл. 237, ал. 6 НПК изискваше произнасянето на съдията да стане в закрито заседание. Мълчанието по този въпрос отново препраща към общите правила на закона - съдебният контрол ще се упражни от съответния състав по чл. 23 НПК в открито заседание с призоваване на заинтересуваните страни. Публичността на съдебните заседания е основен конституционен и процесуален принцип. Изключенията от него са допустими само в изрично посочените от закона случаи (чл. 121, ал. 3 КРБ и чл. 13 НПК).

Освен това законът не уточнява кои са задължителните указания, които съдът може да дава на прокурора при връщане на делото.

За разлика от отменения чл. 237, ал. 6 НПК, според който съдът постановяваше определение, новият регламент на прекратяването не посочва какъв следва да бъде съдебният акт. По аргумент от чл. 344, ал. 1 НПК първоинстанционният съд следва да се произнася с определение. По същия въпрос обаче въззивната инстанция постановява решение (чл. 349, т. 5 НПК). Това е още едно доказателство за противоречивия и непоследователен подход на законодателя при регулиране на материята.

Непрецизността на законодателя при регламентирането на прекратяването на наказателното производство е очевидна и поради запазването на текста на чл. 116, ал. 4 ЗСВ, който забранява на прокуратурата да прекратява наказателното производство.¹⁴ Колкото и да е нежелан такъв подход, противоречията между чл. 116, ал. 4 ЗСВ и чл. 237 НПК следва да се преодолеят в полза на процесуалната норма поне заради правилото, че когато уреждат една и съща материя, по-новият закон дерогира стария.

Няма никакво основание и преходната разпоредба на § 18, ал. 2, според която неприключилите предварителни производства се довършват по реда, по който са започнати. Тази постановка не съответства нито на основния принцип за действие на процесуалния закон, нито на стремежа за ускоряване на процеса.

Поначало с влизането си в сила процесуалният закон започва да действа веднага и занапред. Теоретически новият закон винаги се счита за по-добър и това обуславя принципа за незабавното му прилагане към всички висящи дела, освен ако самият закон изрично не предвижда друго. За да се отклони от принципа обаче, законодателят трябва да има съображения, свързани или със защита на правата на гражданите, или с нуждите на практиката.

В конкретния случай преходната разпоредба на § 18, ал. 2 е лишена от всякакъв смисъл. Промяната в нормативната уредба на прекратяването и съдебният контрол върху него се наложи не само от доктринерни съображения, но и от нуждите на практическата процесуална дейност. Премахването на контрола *ex officio* облекчи процедурата и разтовари системата. Преди 1999 г. прекратяването на досъдебното производство беше изключително правомощие на прокуратурата, така че не става реч за несвойствена, нова дейност за прокурора, изискваща плавен преход чрез прилагането ѝ само по новообразуваните дела.

¹⁴ Оставяме настрана въпроса, че е напълно неприемливо процесуални норми да се включват в устройствен закон, какъвто е ЗСВ, при съществуваща кодификация на наказателнопроцесуалното право.

Това означава, че промененият ред би следвало да се отнася за всички досъдебни производства. С преходната разпоредба на § 18, ал. 2 още дълго време системата няма да почувства ползата от премахването на служебния съдебен контрол.

Най-грубата неудача при промяната в режима на прекратяването на досъдебното производство беше въвеждането на триинстанционен ред за обжалване на постановлението на прокурора (срв. чл. 344, ал. 1, чл. 349, т. 5 НПК). Всички съдебни инстанции вече са претоварени от дела по жалби на пострадали от престъпления. Трестепенното произнасяне на съда обезсмисля самия съдебен контрол, защото технологичното време за постановяване на съдебни актове по въпроса за прекратяването на производството само по себе си може да доведе до изтичане на „абсолютната“ давност за наказателно преследване. До приключване на контрола в съдебните инстанции разследването, ако се окаже неоснователно прекратено, се забавя изключително дълго, което води до загубване на следи и обрича процеса на безперспективност. От друга страна, затрупването на съдилищата с тези производства води до забавяне на произнасянето на съда по същество по всички останали дела. Така се нарушават разумните срокове на протичане на производството пред отделните инстанции и се ангажира отговорността на държавата по ЗОДВПГ при оправдателна присъда и по чл. 6 ЕКПЧ във всички случаи. Ангажирането на три съдебни състава - в първа, въззивна и касационна инстанция - означава също, че огромен брой съдии не биха могли да вземат участие в разглеждането и решаването на делата по същество. Касационното произнасяне по тези производства пък е чуждо на смисъла и характера на касацията. С нищо не се рентира и неимоверното оскъпяване на производството.

Контролът от една съдебна инстанция, съчетан с възможност за възобновяване на делото поради новооткрити обстоятелства, би бил напълно достатъчен, за да се осигури баланс между законните интереси на гражданина и изискването за ефективно функциониране на практиката по наказателни дела.

VI. Взаимоотношенията прокурор - разследващ орган

С разпоредбата на чл. 171, ал. 2 НПК се разшириха правомощията на прокурора, като му се даде възможност да образува предварително производство по дела, за които по закон следва да се проведе полицейско разследване, когато това се налага от фактическа и правна сложност на случая. Това решение може да бъде оценено двузачно. От една страна, то дава възможност за по-гъвкав подход от страна на прокурора, който е *dominus litis* на досъдебното производство. Критерий за това, че няма да се злоупотребява с това правомощие, е изискването за кумулативна даденост на фактическа и правна сложност на случая. Така обаче прокурорът е изправен пред изкушението да предпочете следствието, което се води от юрист, пред полицейското производство, а това би могло да пренесе изцяло тежестта на разследването върху следствените органи и да блокира разследването от полицията.

Введе се и забрана за следователя да възразява срещу постановленията и писмените указания на прокурора за образуване на предварително производ-

ство (чл. 178, ал. 2 НПК). От гледище на редакцията тази разпоредба поставя под съмнение нормата на чл. 180, ал. 1 НПК, според която прокурорът в досъдебното производство се произнася само с постановления. С оглед на това постановленията са единствената форма, в която се дават „писмени указания“.

Същият подход е следван и в новата ал. 6 на чл. 409 НПК, съгласно която „постановленията и писмените указания на прокурора са задължителни за дознателя и не подлежат на възражение“.

Тези промени лишават по-горестоящия прокурор от възможността да прецени възраженията на разследващия орган, които в редица случаи могат да се окажат основателни. Това още повече се отнася до следователя, който е юрист и може от позицията на своя опит и знания критично да оцени постановлението на прокурора за образуване на производството. Възможността за възразяване, която съществуваше до 2001 г., осигуряваше своевременната отмяна на незаконсъобразни указания. Така се печелеше време, спестяваха се усилия на разследващите органи и на прокурора и средства на съдебната система. Не се засягаше и позицията на прокурора като ръководител на досъдебната фаза, тъй като окончателното решение се вземаше в рамките на прокурорската институция. В същото време се зачиташе и принципът на вътрешното убеждение на разследващия орган.

Заклучение

Критичният преглед убедително налага извода, че нуждите на наказателното правораздаване изискват незабавното отменяване на промените, извършени със ЗИДНПК от 2001 година. Те провалиха целите на реформата от 1999 г. за осигуряване на ефективност и бързина на наказателното правораздаване в съчетание със сигурни гаранции за правата на гражданите. Следва да се съхрани единствено идеята за съдебен контрол върху прекратяването на досъдебното производство от прокурора по жалба на пострадалия и на обвиняемия, като се въведе едноинстанционно разглеждане на делото и регламентът бъде приведен в съответствие с изискванията на правото.

Реформата от 1999 г. следва да бъде усъвършенствана, като се търси разтоварването на съдебната система от неефективни процедури.

Необходимо е също така прокурорът да получи правомощие да изменя мярката за неотклонение „задържане под стража“ и „домашен арест“ в по-лека. Съдебният контрол е необходим единствено когато съществува възможност за институционализирано накърняване на основни човешки права. Процедурата пред съда е безпредметна, когато прокурорът намира по-нататъшното задържане под стража за ненужно.

Прокурорът трябва да получи изцяло правомощието да прекъсва изтърпяването на наказанието „лишаване от свобода“, от което неоснователно беше лишен през 1999 г. (чл. 426, ал. 1 НПК). Прокуратурата е институцията, компетентна да контролира изпълнението на наложеното наказание. Намесата на съда в тази процедура го оторизира с неприсъща дейност.

Въззивното разглеждане на мерките за неотклонение, макар да представлява допълнителна гаранция за правилността на съдебния акт, следва да отпад-

не поради прекомерната натовареност на съдилищата и удължаването на досъдебното производство. Гаранции за правото на лична свобода на обвиняемия създават съдебният контрол по чл. 152а НПК (чл. 5, § 3 ЕКПЧ) и институтът habeas corpus по чл. 152б НПК (чл. 5, § 4 ЕКПЧ). Както посочва Европейският съд по правата на човека по делото Кьониг срещу ФРГ, 1978, „ако похвалният опит да се усилят гаранциите на личните права доведе до един лабиринт от процедури, задължение на държавата е да си направи съответните изводи и ако се налага, да опрости системата с оглед на изискванията на чл. 6, § 1 от Конвенцията“.

Това са най-неотложните мерки, които законодателят дължи на правоприлагащите органи и на обществото. Забавянето на законодателната инициатива само би задълбочило кризата, в която наказателното правораздаване се озова след неоправданите промени от 2001 година.

Когато законът осигурява безнаказаност на извършителите или предопределя отказ от правосъдие, той се превръща в криминогенен фактор. Накърняват се и правата на неоснователно привлечените към наказателна отговорност, както и на всички пострадали и обвиняеми.

Нужно е законодателство, съответстващо на общовалидните правни принципи, което да осигурява баланс между ефективно функционираща система за наказателно преследване и надеждни гаранции за правата на гражданите.

Summary

The 2001 Amendments of the Criminal Procedure Code: The Failure of the Legal Reform

***Dr. Ekaterina Trendafilova, Professor of Law
Daniela Dokovska, Attorney at Law***

The article makes a critical review of the latest amendments to the Criminal Procedure Code. The authors subsequently analyze the unsuccessful amendments concerning such important issues as the detention in custody, the plea-bargaining, the police investigation, the three-instance review of the prosecutor's decision to terminate the criminal proceedings, the relations between prosecutors and investigating authorities, etc.

The critical analysis leads to the conclusion that the 2001 amendments are a serious hindrance for an efficient proceedings with due respect for human rights. These amendments frustrate the fundamental reform of the criminal justice system carried out in 1999 towards speeding up the criminal proceedings, adversarial trial, introducing the democratic standards of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms into the Bulgarian criminal justice system.

The article ends with some urgent measures that the legislator should undertake in order to overcome the crisis of the system after the unsuccessful amendments of the year 2001.

**НЯКОИ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ МЕЖДУ ЗАКОНА И ПРАКТИКАТА
В БЪЛГАРИЯ И ПОНЯТИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКАТА
КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ЗА ЛИЧНА СВОБОДА
И ЗА ЦЕЛИТЕ НА ОГРАНИЧАВАНЕТО И
В ДЕМОКРАТИЧНОТО ОБЩЕСТВО**

Здравка Калайджиева, адвокат

Според Конституцията на България, Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) е част от българското законодателство и се прилага с предимство пред онези национални закони, които ѝ противоречат. През десетте години от подписването на този международен договор беше постигнат значителен напредък в привеждането на законодателството ни в съответствие с него. Бяха приети редица нови закони, а националните ни съдилища все по-често постановяват решения, в които се позовават пряко на разпоредбите на Конвенцията.

Поради характера на някои от нормите на ЕКПЧ, а нерядко и поради недостатъчното ѝ познаване от българските магистрати, прякото прилагане не винаги е възможно без изменение на съответните български разпоредби. Така например, процедурните норми на националния закон, които регламентират функции и правомощия за вземане на решения, не могат да бъдат замествани от Конвенцията, нито тълкувани в съответствие с нея. В такъв случай - ако според българския закон няма адекватно на изискванията на ЕКПЧ лице, което да постанови необходимото решение, би настъпил процесуален вакуум и хаос.

До края на 2001 година Съдът в Страсбург постанови осем решения по дела срещу България, които пораждаат задължения за мерки във връзка с намерените нарушения. Повечето от тях се отнасят до правото на лична свобода и сигурност именно във връзка с такива норми - правомощията на прокуратурата в българския наказателен процес.

Още с решението по делото Луканов срещу България, Европейският съд по правата на човека ни припомни, че „[к]огато Конвенцията препраща направо към вътрешното право, както в чл. 5 [„Право на лична свобода и сигурност“], съобразяването с това право е неразделна част от задълженията на високото-говорящите страни и Съдът, съответно, е компетентен да прецени наличието на такова съобразяване“ (§ 41 от решението).

Следващите постановени решения вече съдържаха такава преценка и тя налага съществени изменения на българския закон. Част от тях бяха извършени, но цялостната промяна на духа на Наказателнопроцесуалния кодекс в съответствие с Конвенцията тепърва предстои.

Според чл. 5, т. 1 от Конвенцията, „*никой не може да бъде лишен от свобода освен в следните случаи и само в съответствие с процедури, предвидени от закона:*

a) законно лишаване от свобода на лице по силата на постановена от компетентен съд присъда;

b) законен арест или лишаване от свобода на лице за неизпълнение на законно съдебно решение или с цел осигуряване на изпълнението на задължение, предписано от закона;

c) законен арест или лишаване от свобода на лице с цел да се осигури явяването му пред предвидената в закона институция при обосновано подозрение за извършване на престъпление или когато обосновано е призната необходимостта да се предотврати извършване на престъпление или укриване след извършване на престъпление;

d) лишаване от свобода на непълнолетно лице на основата на законно решение, за да се осигури надзор с възпитателна цел, или законно лишаване от свобода на такова лице с цел да се осигури неговото явяване пред предвидената в закона институция;

e) законно лишаване от свобода на лице с цел да се предотврати разпространението на инфекциозни болести, както и на душевноболни лица, алкохолици, наркомани или скитници;

f) законен арест или лишаване от свобода на лице с цел да се предотврати незаконното му влизане в страната или на лице, против което се предприемат действия за неговото депортиране или екстрадиция.“

С първото решение срещу България (по делото Луканов) Съдът припомни, че „Конвенцията изброява изчерпателно допустимите основания за лишаване от свобода, които основания трябва да бъдат тълкувани тясно“ (§ 41). Така се изключва налагането на ограничение на личната свобода на други основания и с оглед постигането на различни цели, тъй като това не би било в „съответствие с целта на чл. 5, а именно - да защити лицето от произвол“ (§ 41).

Всяко ограничаване на личната свобода следва да бъде извършвано само за постигането на обществено значими цели - например отвеждане на едно лице пред съд или изпълнение на съдебно решение за принудително лечение на обществено опасно заболяване на душевно или заразно болно лице и пр. Кръгът от случаи, в които според българските закони са допустими полицейски арест или задържане под стража, все още е по-широк от изчерпателно посочените в Конвенцията легитимни цели, а в други случаи и особено в практиката нерядко изобщо не се посочват целите, в интерес на които е наложено ограничение.

В нашата практика и в общественото мнение се утвърди разбирането, че доколкото законът предвижда 24-часов полицейски арест и „прокурорско задържане“ за 72 часа, (а напоследък и тяхното противоконституционно последователно налагане, възлизащо общо на 96 часа), това ограничение на личната свобода може да се налага автоматично от полицейските, респ. прокурорски власти, в рамките на посочените срокове.

Според чл. 70 от Закона за Министерството на вътрешните работи например, полицейските органи могат да задържат лица, „които показват тежки психични отклонения и с поведението си нарушават обществения ред или излагат живота си на явна опасност“, и „малолетни нарушители, които са напуснали своите домове, настойници, попечители или обществените домове, където са

били настанени“. По смисъла на Конвенцията, ограничението на правото на лична свобода в тези случаи може да бъде оправдано, ако не е самоцелно, а се извършва с оглед на разпоредбите на б. „d“ и „e“ от текста на чл. 5, т. 1 ЕКПЧ, т.е. за изпълнението на решения на съответните съдебни или други органи, взети по предвиден в закона ред. Такива биха били например решения на съответните органи за настаняване в дом за непълнолетни лица или за лечение на общественоопасно състояние. В текста на българския закон обаче липсва такава изискване и арестът е напълно възможен и без да е постановено решение за налагане на ограничението от друг оторизиран орган.

Съгласно същия текст на Закона за МВР, допустим е арестът на лица, *„които след надлежно предупреждение съзнателно пречат на полицейски орган да изпълни задължението си по служба“*, както и *„при невъзможност да се установи самоличността в случаите и по начините, посочени в чл. 68“*. Тези основания не намират аналог в текста на чл. 5, т. 1 ЕКПЧ и макар наложеното ограничение на правото на лична свобода да е „законно“ според българския закон, то е в нарушение на изискванията на Конвенцията. Анализът на целите на тези допустими по нашия закон ограничения води до извода, че в такива случаи те се налагат като вид наказание, а не непременно с оглед на постигането на която и да е от изброените в чл. 5, т. 1 на ЕКПЧ цели.

Макар да изглежда, че всеки арест е допустим при условията на чл. 5, т. 1, б. „b“ *„с цел осигуряване на изпълнението на задължение, предписано от закона“*, такъв формален прочит на текста би означавал, че доколкото е записано в закона, всяко ограничение на личната свобода е оправдано. Подобно тълкуване на пределите на правото на лична свобода не би съответствало на значението на това право в едно демократично общество и би било в противоречие с основните изисквания за Конвенцията за пропорционалност и обществена необходимост на налаганите ограничения.

Впрочем, у нас на практика възможността за полицейски арест за срок от 24 часа нерядко се осъществява и без да са налице дори посочените в българския закон основания за такава мярка. На обществото се внушава, че доколкото законът дава възможност на органите на МВР да арестуват някого за този срок, то не е необходимо да са налице конкретни основания за това. В книгите за доведени в полицейските арести лица понякога липсват конкретно посочени данни за законови основания и причини, а вместо тях се среща отбелязването *„профилактично“*, което - дори и като вид наказание - буди недоумение.

Този проблем се обсъжда вече в няколко публикувани решения на Върховния административен съд. В решение № 1968/2000 г. по адм. д № 6644/99 г. се излагат следните мотиви за незаконосъобразност на арест: *„Основателно е оплакването, че в обжалваната заповед не е посочено изрично основание за издаването ѝ. Цитирането на чл. 70 ЗМВР в нея не е посочване на основание за издаването ѝ, защото в този текст законодателят е установил няколко предпоставки, при наличието на всяка от които може да бъде издадена заповед за задържане. Т. е., всяка от законоустановените предпоставки за издаване на заповед за задържане е самостоятелно основание за това. Ето защо е необходимо в тази заповед да се посочи изрично на коя от предпоставките по чл. 70, ал. 1 ЗМВР тя се издава. Още повече, че контролът за нейната законо-*

съобразност следва да бъде осъществен само с оглед на така посочената в нея предпоставка.“

В решение № 3310 от 23 май 2000 г. по адм. д. № 5315/99 г. на III отделение на ВАС се казва: *„...Не биха могли да се споделят съображенията на касатора [МВР], изложени в жалбата, че съдът не следва да проверява материалноправните разпоредби [във връзка с които е извършен полицейският арест], защото задържането на ответника по касационната жалба било на основание съществуващо в материалното право основание - чл. 70, ал. 1, т. 1 ЗМВР. Едно от основанията за отмяна на административните актове е противоречия с материалноправните разпоредби, което е предмет на преценката по същество от съда. И съществуващата разпоредба на чл. 70, ал. 1, т. 1 от ЗМВР, която в случая е послужила като основание за издаване на акта от полицейския орган за задържане за 24 часа, се преценява именно с предпоставките за приложението ѝ, които в конкретния случай безспорно липсват. А след като това е така и след като липсва мотивация в акта за извършвана предварителна проверка по чл. 191 и сл. НПК, във вр. с чл. 70, ал. 1, т. 7 от ЗМВР, то административният акт - заповедта за задържане на лице за 24 часа е незаконосъобразен, като противоречащ на материалноправните разпоредби на закона.“*

С тези решения българският съд потвърди принципа, че полицейският арест също е ограничение на личната свобода, което следва да се извършва не като упражняване на пълна дискреция или налагане на вид наказание, а само и единствено в изброените в закона случаи и с оглед на постигането на предвидените в закона цели все още не са приведени в съответствие с чл. 5, т. 1 от Европейската конвенция, за *„да не се допуска лишаването на лица от свобода по произволен начин“*. Въпреки че все още не са въведени адекватни на ЕКПЧ законодателни промени, в това отношение не съществуват пречки за прякото ѝ прилагане от страна на националните магистрати - при преценката на законосъобразността на полицейския арест като ограничение на личната свобода за цели, които не съответстват на изрично и изчерпателно изброените в Конвенцията.

В постановените решения по делата на Асенов и др. и Николова срещу България, Европейският съд по правата на човека разгледа въпроса за правомощието на прокуратурата да преценява първоначалната необходимост от задържане под стража. Безспорно, задържането на едно лице поради подозрение в извършването на престъпление е допустимо ограничение на правото на лична свобода както според българския закон, така и според Конвенцията. Съдържанието на нашия закон, а и практиката по налагането на такова задържане сочат обаче, че у нас нерядко се влага различен смисъл в преценката за необходимост от вземането на тази първоначална мярка, с оглед на постигането на законовите цели. Макар по своето съдържание текстът на чл. 147 НПК да предвижда цели и предпоставки, близки с тези по чл. 5 ЕКПЧ, у нас все още битува представата за налагане на тази най-тежка мярка не като изключение, а като правило. В това отношение е знаменателно едно постановено от състав на Софийския градски съд определение: *„По европейското право задържането под стража може да е изключение, но по българското е правило“*. При това, преценката за нала-

гането на тази мярка - както по съдържанието на самия закон, така и на практика, като че ли е основана на автоматичното предположение, че тежестта на обвинението сама по себе си изисква задържането под стража - независимо от конкретните обстоятелства и личността на предполагаемия извършител на престъпление. Смяя да подозирам, че в тази практика витае духът на НПК от времето преди измененията от 2000 г., когато прокуратурата сама преценяваше обосноваността на обвиненията си.

Скоро след постановяването на решенията по делата Асенов и др. и Николова срещу България, бяха приети изменения на НПК, съгласно които съдът, а не прокурорът или следователят, извършва преценката за необходимостта от задържане под стража. Върховният касационен съд вече постанови решения, които ги тълкуват подробно:

„Държавите, принадлежащи към демократичната общност, създават правила, които не допускат произволното лишаване от свобода на хората, намиращи се под тяхна юрисдикция. Рискът от произволно продължително предварително задържане на лице, обвинено в извършване на престъпление, се снижава чрез законодателното закрепване на следните принципни положения: първо, решението за трайно задържане се взема само от съдебен орган, който разполага с правен и фактически статут на независимост както от изпълнителната власт, така и от страните, включително и от страната на обвинението, второ, това решение може да бъде взето само след провеждане на открито съдебно производство, даващо равни възможности за отстояване на противоположните тези...“ (ВКС, решение № 257 от 17.05.2001 г. по н. д. № 255/2001 г. на II наказателно отделение).

Макар и непълни, законодателните промени от 2000 г. бяха приветствани от европейските структури като съществена крачка в присъединяването ни към ценностите на Европа и приближаване към нейните изисквания за реформа на съдебната власт. У нас те станаха предмет на атаки от страна на прокуратурата във връзка с отнетите ѝ правомощия за задържане под стража и се използваха като оправдание за ниската ѝ ефективност в борбата с престъпността. Въпреки тези протести, 37-мото Народно събрание все пак не възстанови правомощието на прокуратурата да решава сама дали да задържи заподозрените и обвинени от самата нея лица.

В замяна на това, тези и други изменения предизвикаха нови проблеми по отношение на целите, за които е допустимо налагането на ограничение на личната свобода. Един от тях е свързан с новия текст на чл. 152а, ал. 3 НПК (в сила от 01.01.2000 г.), който въведе 72-часовото „прокурорско задържане“. Основният смисъл на изменението на чл. 152а беше привеждането на НПК в съответствие с изискването на чл. 5, т. 3 от ЕКПЧ: *„Мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство се взема от съответния първоинстанционен съд по искане на прокурора“, а „[к]огато прокурорът не уважи предложението на съответния разследващ орган за внасяне на искане по ал. 1, разследващият орган може сам да направи искането пред съда.“* (чл. 152а, ал. 1 и ал. 2 НПК). За да се осигурят гаранции, че това ще стане, ал. 3 на същия текст изисква *„[я]вяването на обвиняемия пред съда [да] се осигур[и] незабавно от органа на досъдебното производство, който е направил искането“, а [с]ъдът [да]*

разгледа незабавно делото еднолично в открито заседание с участие на прокурора, обвиняемия и неговия защитник“. Този текст съответства и на чл. 5, т.3 от Конвенцията: „*Всяко лице, арестувано или лишено от свобода в съответствие с разпоредбите на т. 1 (с) на този член, трябва своевременно да бъде изправено пред съдия или пред длъжностно лице, упълномощено от закона да изпълнява съдебни функции.*“

В практиката си Европейският съд по правата на човека разглежда спазването на изискването за **„своевременно изправяне пред съдия“** във връзка с конкретните обстоятелства по случая, като например отдалечеността на населените места в различните държави-страни по Конвенцията. В тези случаи Съдът преценява дали са били налице условия за незабавното отвеждане (например климатични - силна буря или непроходими пътища), дали са били налице практически възможности (наличен транспорт, отдалеченост и работно време на съда и др.) и дали са положени усилия от страна на органа, който следва да изправи засегнатото лице пред съда.

Съгласно чл. 152а, ал. 3 НПК обаче, *„[п]ри необходимост съответният орган може да постанови задържане на обвиняемия до довеждането му пред съда. Това задържане не може да продължи повече от 72 часа, ако е постановено от прокурора...“*. Видно от текста, целта на 72-часовото прокурорско задържане не е ясно регламентирана. За да съответства на изискванията на Конвенцията, тя може да бъде единствено незабавното изправяне на лицето пред съда, който ще прецени необходимостта от задържане въз основа на тези данни, а предпоставки за такова задържане могат да бъдат единствено наличните, т.е. вече събрани данни, въз основа на които прокурорът има обосновано подозрение. Тези предпоставки са идентични с предпоставките за 24-часовите полицейски арест на заподозряно в престъпление лице или задържане от друг орган на досъдебното производство. По тези съображения, необходимостта от по-голяма продължителност на „прокурорско задържане“ остава неизяснена, тъй като се предполага, че всеки от изброените органи - полиция, прокуратура и следствие - ще имат поне равни възможности за техническа подготовка и оценка на наличието на предпоставки за изправяне пред съд, който да прецени необходимостта от задържането. Същевременно в българските условия е известно, че разстоянието между полицейски и съдебни сгради почти винаги е по-голямо от разстоянието между прокурорските и съдебните кабинети, както и че е осигурено денонощно дежурство на съдии, които да преценяват дали е налице необходимост от налагане на най-тежката ограничителна мярка - задържането под стража. Тези условия, както и липсата на изрично посочени цели на прокурорското задържане, не предричат особена трудност в евентуалната преценка на Съда в Страсбург относно нововъведената възможност за 72-часово задържане по решение на прокурор, вместо незабавна преценка на съдия.

Липсата на ясни предпоставки и съответни на изискванията на Конвенцията критерии за необходимостта от това ограничение, необяснимо по-дългият срок на налагането му в сравнение с този за полицията или други органи на предварителното производство, както и вътрешното противоречие в логиката на цялостния текст на чл. 152а НПК, зле прикриват стремеж за запазване на възможността на прокуратурата да преценява сама необходимостта от задържане, ако не по принцип, то поне за 72 часа.

В практиката тази мярка често се мотивира с нуждата от събиране на доказателства, а нерядко на нея се гледа като на своего рода наказание, вместо като на временна ограничителна мярка, която се налага за постигането на други цели - отвеждането на арестуваното лице пред съд. Така например, от гледна точка на Конвенцията трудно може да бъде оправдано 72-часовото прокурорско задържане на телевизионен водещ или на общински съветник, *„с цел да се осигури явяването му пред предвидената в закона институция при обосновано подозрение за извършване на престъпление или когато обосновано е призната необходимостта да се предотврати извършване на престъпление или укриване след извършване на престъпление“*.

Нередките прокурорски задържания за 72 часа, а и извършената напоследък съвместна акция на полицията и прокуратурата за масови арести на лица, спрямо които са влезли в сила актове на съда за определяне на необходимостта от задържане, са илюстрация на необосновани ограничения на личната свобода за непредвидени в българския закон и недопустими от Конвенцията цели. Висши представители на полицията обявиха публично, че целта на тази акция е „изолация на престъпниците“. Според извършената от висши представители на съдебната власт проверка на законността на тази акция, в около 50% от случаите са били налице законни основания за арест. Макар (по понятни причини) тази акция да срещна възторженото одобрение на населението, очевидно е, че обявената ѝ цел не съответства нито на българския закон, нито на Конвенцията, както е очевидно и че ограниченията на личната свобода не могат да се осъществяват с метода на „рибарската мрежа“ - нека да ги изловим, пък ще видим спрямо кои от арестуваните могат да се наложат трайни ограничения на правото на лична свобода. В този смисъл именно съответните български съдилища приложиха закона принципно и не уважиха исканията за налагането на такива мерки спрямо няколкостотин арестувани в акцията.

За съжаление, тази акция беше и част от публичната кампания за въвеждане на ново изменение на НПК, според което се искаше разширяване на кръга от случаи, в които съдът да налага мярката задържане под стража задължително - въз основа на законова презумпция.

Известно е определение № 1 от 04.05.1992 г. по н. д. № 1/92 г. на ВС, според което чл. 152, ал. 2 НПК допуска мярката „задържане под стража“ да не се взема, **„когато въобще дори и хипотетично няма опасност обвиняемият да се укрие или да извърши друго престъпление. Такива ще са случаите, когато обвиняемият е тежко болен или е в напреднала възраст, или е изолиран от обществото поради изтърпяване на наказание лишаване от свобода, или по друга мярка за неотклонение „задържане под стража“ и др., т.е. в състояния, които обективно изключват тази възможност.“**

Според мотивите на това определение, **в случаите извън чл. 152, ал. 2 „...опасността следва да е основателна, т.е. реална“ (т.е. тя подлежи на доказване), а не хипотетична като при ал. 2“**, когато пък опасността се предполага до доказване на обратното - че *„... [обвиняемите] са в състояние, което да изключва опасността от укриване или извършване на друго престъпление.“*

Безспорно е, че наличието на няколко наказателни производства срещу едно лице указва евентуална вероятност, че то може да извърши ново престъпление. Такава вероятност може да доведе решаващия съд до убеждението за необходимост от налагане на мярка за неотклонение „задържане под стража“, която по принцип би съответствала и на чл. 5, т. 1, б. „с“ от ЕКПЧ. Същевременно, самото образуване на две наказателни производства не е само по себе си достатъчно, за да обуслови такова заключение, особено когато *„съгласно националния закон и практика квалификацията на деянието - а оттам и предвиденото наказание - се определят от прокурорските власти, без съдебен контрол по въпроса дали доказателствата подкрепят едно разумно подозрение“*. Макар тези мотиви на решението на Европейския съд по правата на човека по делото Илийков срещу България да са по повод тежестта на предвиденото наказание, те са напълно валидни и във връзка с въпроса за броя на образуваните от органите на прокуратурата производства срещу едно лице. Видно от тях, българският закон не съдържа гаранции срещу произволното образуване на наказателно производство от органите на прокуратурата, нито срещу произволното квалифициране на едно деяние като определен вид престъпление в рамките на досъдебното производство.

При тези обстоятелства, изискването за задължително задържане под стража, без доказаване на необходимостта от него и въз основа на законова презумпция, биха довели до лишаването на съда от самата възможност за индивидуална преценка на необходимостта от ограничаване на правото на лична свобода, като основна гаранция срещу произвол.

Ето какво се казва по тези въпроси в посоченото по-горе решение по делото Илийков:

„...[Н]ационалните съдилища се прилагали закон и практика, според които е имало презумпция за необходимост от задържане в случаите, когато предвиденото наказание надхвърля определена степен на строгост (десет години лишаване от свобода според закона, действащ до юни 1995 г., и пет години - след този момент).

... Строгостта на предвиденото наказание е съществен елемент при оценката на риска от укриване или извършване на ново престъпление. Съдът приема, че с оглед на сериозните обвинения срещу жалбоподателя властите са можели основателно да сметат, че такъв първоначален риск е налице.

... Единственото друго основание за продължителното задържане на жалбоподателя е констатацията на националните съдилища, че не са налице изключителни обстоятелства, налагащи освобождаването му. Това заключение, обаче, не се основава на анализ на всички относими факти. ... Те са стигнали до това заключение, тъй като по силата на чл. 152 от Наказателно-процесуалния кодекс и практиката на Върховния съд, установената в този текст презумпция е оборима само в изключителни случаи, в които - поради сериозно заболяване или други изключителни фактори - не съществува дори и хипотетична възможност за укриване, извършване на ново престъпление или укриване на доказателства. ... Нещо повече, в тежест на задържания е било да докаже съ-

ществуването на такива изключителни обстоятелства, а ако не успее да стори това е следвало да остане задържан по време на целия процес.

... Съдът подчертава отново, че продължителното задържане може да бъде оправдано в даден случай само ако са налице конкретни данни за действително изискване на обществен интерес, което - независимо от презумпцията за невинност - надделява над правилото за зачитане на личната свобода. **Всяка система на задължително предварително задържане е сама по себе си несъвместима с чл. 5, т. 3 от Конвенцията...** В случай, че законът предвижда презумпция по отношение на факторите, относими към основанията за продължаващо задържане, независимо от нея, **съществуването на конкретните факти, които надделяват над правилото за зачитане на индивидуалната свобода, трябва да бъдат убедително доказани...** Нещо повече, Съдът счита, че в задълженията на властите е било да докажат тези релевантни факти. Прехвърлянето на тежестта на доказване върху задържания в такива случаи е равнозначно на отстъпване от правилото на чл. 5 от Конвенцията - текст, според който задържането е изключително отклонение от правото на лична свобода и е допустимо само в изчерпателно изброени и стриктно дефинирани случаи..."

В това решение допустимите от Конвенцията цели на ограничението на правото на лична свобода се разглеждат във връзка с необходимия в едно демократично общество баланс между обществен интерес от постигането им и необходимостта от гаранции срещу произволната продължителност на наложено-то ограничение на личната свобода и сигурност, както и във връзка с изискването за справедлив процес в разумен срок - тема, която също заема важно място в постановените до момента решения на Европейския съд по правата на човека. В тази посока тромавият, все по-усложнен и самоцелен български наказателен процес, както и мудността на процесуалните действия от страна на съответните структури на съдебната система и нейната необезпеченост са очевидно в противоречие със задълженията на държавата да осигури ефективно правосъдие и справедлив процес в разумен срок.

Summary

Some Discrepancies between Bulgarian Law and Practice and the Notions of the European Convention on Human Rights of Personal Liberty and the Aims of its Limitation in a Democratic Society

Zdravka Kalaydjieva, Attorney at Law

The right to personal liberty under Article 5 ECHR is the subject of most of the judgments of the European Court of Human Rights delivered in cases versus Bulgaria. While some provisions of the national law, which were declared contrary to

the requirements of the Convention were amended according to the findings of this Court, others are yet to be considered as part of the process of the legal reform of the country.

The article focuses on some of the existing legal grounds and practices in arrest and detention under Bulgarian law and the views expressed by the national tribunals and the European Court of Human Rights on some of these issues. The author offers an analysis of possible future findings of incompatibility between existing and proposed domestic law and practice with the principles of Article 5 of the European Convention as concerns lawful and admissible restrictions of personal liberty and guarantees required to prevent arbitrary deprivation of this right.

According to the author's overview, police arrests in Bulgaria are sometimes arbitrarily exercised in the lack of any legal ground, while there is a tendency for draft proposals reversing the progress in bringing the Bulgarian Criminal Procedure Code in compliance with the principles of the European Convention for Human Rights.

ТРЯБВА ЛИ ПРОКУРАТУРАТА ДА БЪДЕ НЕЗАВИСИМА?

*Луис Мария Диез-Пиказо**

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Напоследък в значителен брой европейски държави (Италия, Франция, Испания и до известна степен Германия) се провежда важна дискусия за правния и политическия статус на прокуратурата. Ключовият въпрос е: трябва ли прокуратурата да бъде независима? Няма нужда да се посочва, че този въпрос поражда дискусии. През XIX век, следвайки наполеоновския модел за организация на правораздаването, повечето държави от континентална Европа изграждат прокуратурите си въз основа на три принципни положения, а именно: като единен за цялата страна държавен орган, притежаващ йерархична структура и подчинен на изпълнителната власт. В общ план такива са и днес основните характеристики на прокурорската институция в много европейски държави.¹ Те обаче предизвикват растящо недоволство, главно защото се счита, че провокират нередна политическа намеса в правилното осъществяване на наказателното правораздаване. Оттук произтича и все по-широко разпространяващото се искане за независимост на прокуратурата.

Важно е да се отбележи, че най-влиятелните възприели общото право (common law) държави не могат да служат за пример в тази дискусия. Относно Обединеното кралство това е така, защото там няма прокуратура в собствения смисъл на думата (т.е. няма държавен орган, чиято специфична задача е да осъществява държавното обвинение по наказателни дела). Кралската прокурорска служба (The Crown Prosecution Service), която бе създадена едва през 1985 г., не притежава правомощието да решава дали да започне наказателно производство. Тя функционира главно като техническа правна служба, подпомагаща полицейските органи, които носят отговорността за започването на наказателния процес (въпреки че това не е тяхна изключителна компетентност). Що се отнася до САЩ, само на федерално ниво прокуратурата е единна, йерархична структура, подчинена на изпълнителната власт. На щатско ниво, където се разглеждат и решават огромното мнозинство наказателни дела, прокуратурата обикновено е децентрализирана. Всеки съдебен район има свой собствен прокурор, чиято длъжност обикновено е изборна и който има правото сам да избира помощниците си. Причината, поради която организацията на американската прокуратура не би могла да бъде добър източник на разрешения за дискусията в Европа, е

* „Debe el Ministerio Fiscal ser independiente?“, Diéz-Picazo y Ponce de León, Luis Mariá. Статията е публикувана в REVISTA DE OCCIDENTE, 1923 n. 227 (abr. 2000), стр. 103-122. Авторът е преподавател по конституционно право в университета в Малага. Преподавал е 8 години и в Европейския университет във Флоренция.

¹ За по-подробно описание на прокурорската институция в някои ключови държави виж С. Guarnieri, *Pubblico ministero e sistema politico* (Cedam, Padova, 1984).

следната: децентрализмът на прокурорската институция предполага, че наказателното право няма да се прилага винаги еднакво, а повечето европейци са дълбоко убедени, че една минимална степен на еднаквост в начина, по който се тълкуват и прилагат наказателните закони, е съществено изискване на принципа за равенство.

Привържениците на идеята за независимост на прокуратурата поглеждат към Италия. В края на Втората световна война, вероятно поради странични причини (страхът на комунистите, че християндемократите ще останат дълго на власт), коалиционен кабинет дава на прокурорите изцяло статута на съдии, а оттам - и пълна независимост.² Тук се налага да бъде изяснен един важен момент: и във Франция прокурорите и съдиите винаги са имали еднакво професионално положение и поради това са могли да преминават от прокурорски на съдийски постове и обратно, но правният им статут се променя според естеството на фактически изпълняваните функции. Така че, същинското отклонение на италианския модел от традиционния модел на организиране на прокуратурата е в уеднаквяването на правния статус, без оглед на това дали съответното лице заема съдебен или прокурорски пост. В следващите десетилетия в Италия постепенно по законодателен път се подкопава връзката между прокуратурата и изпълнителната власт и днес тя вече практически не съществува. Единството и йерархичната структура на прокуратурата също са отпаднали. На практика прокуратурата към всеки отделен съд е автономна и, дори и на това ниво, съществуващите някога йерархически връзки между нейния ръководител и подчинените му вече са ерозирани. Изглежда, че именно това е новият модел, който имат предвид привържениците на идеята за независимост на прокуратурата.

Съществуват ли обаче достатъчно добри теоретични доводи в подкрепа на искането за независимост на прокуратурата в Европа? При опита да се отговори на този въпрос трябва да се избягват някои често допускани грешки, както и да се направят някои отграничения. По-точно необходимо е:

1. при разсъжденията да не се изхожда единствено от „правителствената престъпност“;
2. да се има предвид, че прокуратурата неизбежно притежава дискреционна власт в определени граници;
3. да се прави разлика между вътрешна и външна независимост, а в рамките на последната - между „силна“ и „слаба“ независимост;
4. да се осъзнава фактът, че при вътрешната независимост истинската дилема е в избора между централизация и децентрализация;
5. да се изследва дали фактът, че в някои държави все още съществува фигурата на съдията-следовател (*juge d'instruction*), има отношение към дискусиата за независимостта на прокуратурата.

² За исторически преглед на институцията на прокуратурата в Италия вж. L. Daga, „Pubblico ministero (Diritto costituzionale)“, Enciclopedia giuridica, vol. XXV (Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 1991).

II. „ПРАВИТЕЛСТВЕНА ПРЕСТЪПНОСТ“

Няма съмнение, че в последно време общественото мнение в Европа стана изключително чувствително относно морала в публичната сфера. Макар и далеч да не е очевидно, че случаите на лошо управление днес са повече, отколкото когато и да било в миналото, съществуват редица фактори, които ни помагат да обясним тази нова чувствителност: моралните стандарти се променят с течение на времето, вече не съществува непосредствена заплаха за конституционната демокрация, политиката и политиците са непрекъснато наблюдавани и отразявани от медиите.³ В този контекст никой не трябва да се изненадва от съществуването на широко разпространена загриженост за това, което може да бъде наречено „правителствена престъпност“. Това е чисто описателен термин, който няма правно-техническо значение. Той означава просто престъпления, извършени от държавни служебни лица, по-специално при изпълнение на функциите им (напр. корупция, злоупотреба с власт и т.н.). Но този термин може да бъде полезен, наред с другото, за да покаже, че на разследването и наказателното преследване на такива престъпления са присъщи сериозни трудности.⁴

Правителствената престъпност изправя прокуратурата пред проблем за доверието в нея. Ако прокуратурата е свързана с изпълнителната власт, би съществувало силно подозрение, че чрез прокурорските решения изпълнителната власт може или да предостави наказателен имунитет на свои съмишленици, или да използва наказателния процес за партизански цели, вкл. за преследване на опонентите си. Това е един от любимите аргументи на привържениците на принципа за независимост на прокурорската институция: независимостта е необходима, за да се избегне рискът от политическо манипулиране на прокурорските решения. На този аргумент обаче могат да се противопоставят две самостоятелни възражения:

Първо, съмнително е, че единственият европейски опит за изграждане на независима прокуратура заслужава недвусмислено положителна оценка. Макар да не може да се отрече, че независимостта на прокуратурата в Италия бе необходимо условие за осъществяване на широката правосъдна операция срещу корупцията, която бе проведена преди няколко години, не трябва да се забравя, че прокурорите имат изцяло статута на съдии от 1947 г. насам и това обстоятелство не предотврати разпространението на корупцията. Скорошният успех в борбата с корупцията в Италия трябва следователно да се обясни и с други паралелно действащи фактори (напр. дестабилизацията на партийната система, икономическата цена на корупцията в светлината на изискванията за европейска интеграция и т.н.).⁵ Преди всичко, този опит сочи, че формално незави-

³ Вж. и A.O. Hirschman, *Shifting Involvements (Private Interest and Public Action)* (Princeton University Press, Princeton, 1982) и G. Sartori, *Homo Videns (Televisione e postpensiero)* (Laterza, Roma/Bari, 1997).

⁴ Изследвал съм тази идея в книгата си *La criminalidad de los gobernantes* (Critica, Barcelona, 1997).

⁵ Икономическите и политическите фактори за италианската криза в началото на 90-те години са проучвани от M. Braun, *L'Italia da Andreotti a Berlusconi (Rivolgimenti e prospettive in un paese a rischio)* (Feltrinelli, Milano, 1995) и P. Sylos Labini, *La crisi italiana* (Laterza, Roma/Bari, 1995).

симата прокуратура сама по себе си не представлява ефективен отговор на правителствената престъпност.

Второ, изводът, който се прави, като се изхожда от правителствените престъпления, не е съвсем точен. Ако истинският проблем е рискът от политическо манипулиране на прокурорските решения, единственото вярно заключение би било, че при политически чувствителните дела са нужни специални гаранции, а не че прокуратурата трябва да се ползва на общо основание с независимост, без да се отчитат спецификите на конкретното дело. Американската идея за „специален прокурор“ предлага добър пример за такива специфични гаранции при политически чувствителни дела: дори и скорошният опит с разследването на личния живот на президента Клинтън от независимия съветник Кенет Стар да може да бъде критикуван, това се дължи не само на пороци, свързани със самата фигура на специалния прокурор (а именно самооправдаване на нуждата от съществуването ѝ, което води до представянето на обвинителни доказателства на всяка цена), но и на факта, че още в самото начало целта на разследването не бе ясно дефинирана.⁶ От друга страна, отмяната на държавния монопол по отношение на наказателното преследване също може да се яви важна гаранция при политически чувствителните дела, защото би предотвратила селективното снизхождение от страна на държавното обвинение. Повдигането и поддържането на обвинение от граждани може да бъде или субсидиарно спрямо държавното обвинение (както е в Обединеното кралство) или дори паралелно на него като същинско *actio popularis* (както е в Испания). Във всеки случай, опитът показва, че независимата прокуратура не е единственият възможен отговор на проблема с правителствената престъпност, без да говорим за това, че обосноваването на независимостта в обикновените случаи, в които отсъства елемент на политическа пристрастност, трябва да бъде търсено другаде.

III. ДИСКРЕЦИОННАТА ВЛАСТ НА ПРОКУРАТУРАТА

Дебатът относно независимостта на прокуратурата не може да бъде напълно разбран, ако не се вземе предвид въпросът за дискреционната власт на прокурора. Същността на проблема се състои в това, че независимо от формалните декларации за или против дискреционната власт, които се правят във всяка правна система, наказателното преследване по необходимост включва решаването на някои въпроси, което далеч не може да става автоматично: например представлява ли деянието престъпление? Има ли достатъчно данни, за да се образува наказателно производство? Необходимо ли е да се иска постановяването на временни мерки? Каква да е правната квалификация на деянието? Какво наказание да бъде поискано? Никоя развита правна система не дава на прокурорите еднозначни, готови отговори на тези въпроси. Затова при реализиране

⁶ За американския институт на специалния прокурор (сега наричан „независим съветник“) вж. Т. Eastland, *Ethics, Politics and the Independent Counsel* (Executive Power, Executive Vice:1789-1989) (National Legal Center for the Public Interest, Washington D.C., 1989) и К. J. Harriger, *Independent Justice* (The federal Special Prosecutor in American Politics) (University Press of Kansas, Lawrence (Ka.), 1992).

на наказателното преследване винаги съществува „техническа“ дискреция в определени граници. Тя се различава леко от „политическата“ дискреция, която се изразява в това, че самото осъществяване на наказателно преследване може да се подчини на съображения за целесъобразност (а именно шанса за успех и действителния обществен интерес от започване или не на наказателно производство). Извън държавите на общото право (common law), политическа дискреция по отношение на наказателното преследване съществува само в няколко държави, като напр. във Франция (т. нар. *opportunité des poursuites*) и в определена степен в съвременна Германия.

От разграничението между техническа и политическа дискреционна власт произтичат две следствия. Първо, доколкото техническата не може да бъде избегната, конституционните или законови норми, които постановяват задължителност на наказателното преследване (както е в Италия, Испания и донякъде в Германия) имат смисъл, само ако се разбират като забрана на политическа дискреционна власт, т. е. забрана за установяване на предпоставки за възбуждане и осъществяване на наказателно преследване, основани на чиста целесъобразност. Второ, доколкото определена техническа дискреционна власт е неминуема, би било правно и политически необосновано да избегнем проблема за това как тя трябва да бъде структурирана и контролирана. Тук трябва да бъдат направени някои допълнителни бележки:

1) От значение е примерът на Германия, защото показва как държава с дълбоко вкоренени правни традиции е отстъпила пред суровите изисквания на социалната реалност и е въвела цяла серия от изключения от принципа за задължителност на наказателното преследване.⁷ Това ни води към размисъл върху т. нар. „икономически аргумент“ в полза на дискреционната власт на прокуратурата: ако ресурсите са ограничени, разумната дискреционна власт е вероятно единственият начин за рационалното им използване. Нещо повече, от гледна точка на публичните финанси не е реалистично да се иска индексирание на разходите за наказателно правораздаване, пропорционално на увеличението на ръста на престъпността.

2) Няма съмнение, че дискреционната власт на прокуратурата може да насърчи произвола от страна на изпълнителната власт. Този риск обаче може да бъде намален чрез децентрализация на прокуратурата, т.е. чрез организиране на прокурорската институция по такъв начин, че нейните подразделения да кореспондират главно на местните структури на властта. Така централната власт (напр. министърът на правосъдието) ще отговаря единствено за общите насоки на дейност на прокуратурата и ще осъществява общ надзор върху нея: това е основната идея на изготвения наскоро във Франция *доклад Трюш*.⁸

⁷ Вж. T. Armenta Deu, *Criminalidad de bagatela y principio de oportunidad (Alemania y España)* (P. U., Barcelona, 1991).

⁸ *Rapport Truche*. Това е доклад на Комисията за анализ на правосъдието - *Rapport de la Commission de réflexion sur la justice (La documentation française, Paris, 1997)*. Той бе подготвен от независима и интердисциплинарна комисия със съвещателни функции, създадена от президента Жак Ширак през януари 1997 г. и председателствана от Пиер Трюш - първи председател на Касационния съд. Докладът бе предаден през юли 1997 г. и почти половината от него е посветен на статута на прокуратурата. Очевидно новото ляво мнозинство е на път да приеме повечето от предложенията на комисията.

3) Английската традиция на етични кодекси може да бъде добър начин за уреждане на дискреционните правомощия. В общ план, съществуването на постоянно действащи и известни на широката общественост инструкции, които определят начина, по който прокурорите трябва да осъществяват правомощията си, вероятно ще благоприятства техния професионализъм и почти сигурно ще обезсърчи опитите на изпълнителната власт да се намесва в разследването и решаването на конкретни наказателни дела.

4) На последно място, един друг аспект не бива никога да бъде подценяван: „нивото на криминализация“, което съществува в дадена правна система. Става въпрос за това колко различни вида противоправни прояви са въздигнати в престъпления и колко често те се реализират на практика. От значение в тази връзка е дали се наблюдава известна степен на декриминализация и оттук дали съществуват алтернативни на наказателния процес производства (главно такива, водещи до налагане не административни наказания). Сравнително ниското ниво на криминализация на деянията не само облекчава работата на прокурорите, но и им позволява да се концентрират върху по-сложните случаи, които изискват по-висока степен на професионализъм, и така се намалява рискът от вземане на произволни решения. Обратно, относително високата степен на криминализация на деянията би имала противоположния ефект и то не само защото води до по-широки граници на фактическата дискреционна власт на прокуратурата. Криминализирането на широк кръг деяния, което се наблюдава в много държави, се оказва резултат от опитите на политиките да демонстрират твърда позиция спрямо новите форми на социална девиация, дори когато тайно се надяват, че правоприлагащите органи ще смекчат най-сериозните последици на едно такова законодателство. В крайна сметка това положение не е нищо по-различно от една нова версия на старата грешна идея, че управлението се състои главно в правенето на закони.⁹

В обобщение трябва да се каже, че всяка съвременна държава се нуждае от последователна и ясна наказателна политика, разбираана като политика на превенция, разследване и наказване на престъпността. Очевидно тази политика не може да бъде сведена само до една законодателна програма, а трябва да бъде реализирана и чрез изпълнителни мерки.¹⁰ Правилно ли е тогава да оставим изпълнителните аспекти на наказателната политика в ръцете на един орган, който, както по-дефиниция е случаят с независимата прокуратура, не е нито представителен в политически смисъл, нито политически отговорен? Съществува мнение, че също както монетарната политика, която бе изведена от сферата на изпълнителната власт чрез независимостта на централните банки, и прокурорската институция трябва да бъде организирана като независима институция, отговаряща за прилагането на законите, в които намира израз наказателната политика. Това мнение обаче би могло да обоснове само независимостта на

⁹ R. Romboli, „Attività tabellare del CSM e indipendenza interna del giudice“, в B. Caravita (ed.), *Magistratura, CSM e principi costituzionali* (Laterza, Roma/Bari, 1994), стр. 108, предлага перфектно определение в това отношение: „това, което Тревес нарича „двойният социален ефект на неприложимия закон“, удовлетворението на този, който иска да го види окончателно приет, и на онези, които не искат да го видят изцяло приложен“.

¹⁰ Относно концепцията за инструментите на наказателната политика в сравнителен аспект вж. M. Delmas-Marty, *Les grands systèmes de politique criminelle* (Presses Universitaires de France, Paris, 1992).

прокуратурата като цяло (т.е. като институция или държавен орган), но не и независимостта на отделния прокурор.

IV. ВЪНШНА ЙЕРАРХИЯ

Трябва да се подчертае, че твърде често, когато се говори за прокуратурата, „външният“ и „вътрешният“ аспект на нейната йерархичност не се отграничават в достатъчна степен. С други думи, правното и политическото значение на йерархията е различно в зависимост от това, дали става въпрос за отношения между прокуратурата и изпълнителната власт или за отношения в рамките на самата прокуратура.

В първия случай, въпреки това, което току-що бе казано за наказателната политика, има основания да приемем за нежелателно директното подчинение на прокуратурата на изпълнителната власт, все едно че е обикновен административен орган. Това остава вярно дори и по дела без какъвто и да е елемент на заинтересуваност от страна на изпълнителната власт. Всъщност основанието за това виждане произтича главно от принципа за законността: използването на *ius puniendi* на държавата винаги включва вземането на едно деликатно решение, което изисква не само да се отчетат редица обстоятелства, свързани с наказателната политика, но и поддържането на високо професионално поведение. Само по този начин е възможно съобразяването с процедурните и материални изисквания на върховенството на закона. Затова вероятно най-хармоничното решение на проблема за отношението между прокуратурата и изпълнителната власт е да бъде намерена някаква форма на индиректна подчиненост. Това е единственият начин да се запази прокурорската „оперативна самостоятелност“: изпълнителната власт трябва да отговаря за общата политическа насока в дейността на прокуратурата, но не трябва да се намесва в работата ѝ по конкретните дела. Това също насочва към организирането на прокуратурата като независима институция.

Трудността обаче се крие във факта, че идеята за независима институция е твърде неясна и в повечето случаи не означава пълна липса на връзки с изпълнителната власт.¹¹ Дори в онези случаи, при които е налице почти пълна свобода на вземане на решения (напр. централните банки след договора от Маастрихт), все пак остават някои връзки с политическата система (механизмите на назначенията, продължителността на мандата, основанията за отстраняване от длъжност и т.н.). Поради това би било полезно в правната терминология да се прави разлика между „силна“ и „слаба“ независимост. Пример за първата безспорно е независимостта на съдиите, която изключва каквато и да било политическа ориентация от тяхна страна, както и каквато и да било политическа намеса в работата им. Но прилагането на този пример за независимост към идеята за независима институция поставя два самостоятелни проблема. Първо, то не пресъздава точно действителното положение на нещата, след като независимите

¹¹ Вж. и M. J. Guedon, *Les autorités administratives indépendantes* (L. G. D. J., Paris, 1991) и S. Cassese и C. Franchini (eds.), *I garanti delle regole* (Il Mulino, Bologna, 1996).

институции не са напълно откъснати от политическия процес. Второ, доколкото става въпрос за прокурорите, всеки опит да се приравни тяхната независимост с тази на съдиите би срещнал конституционни пречки, защото би довел до смесване на прокурорските и съдийските функции, а това от своя страна би било в противоречие с такъв крайъгълен камък на върховенството на закона като обвинителния тип наказателен процес.

Така, единственият верен подход за дефиниране на понятието „независима институция“ е този, при който се изхожда от „слабата“ независимост. Оттук можем да стигнем до извода, че идеята за независими институции изключва обикновената административна подчиненост, т.е., че изпълнителната власт не може да им дава заповеди или инструкции, нито може да преразглежда решенията им. Следователно, независимите институции са органи, които провеждат дадена държавна политика, както е определена от закона, с оперативна самостоятелност. В тази връзка „оперативна самостоятелност“ трябва да се разбира като противоположност на „административна подчиненост“ и следователно не изключва известен политически контрол. Това определение разбира се означава, че не е необходимо независимите институции да остават встрани от общата политическа ориентация на изпълнителната власт. Подобно разрешение вероятно би било желателно що се отнася до прокуратурата. Това вече е факт в Испания (където „главният прокурор“, назначаван и освобождаван от длъжност от правителството, действа като филтър между изпълнителната власт и останалите прокурори). Испанският опит показва обаче, че индиректната политическа подчиненост също може да доведе до вземането на спорни решения, за които отговорността на изпълнителната власт не е изключена.

Отговорността на изпълнителната власт за решенията на прокуратурата заслужава по-нататъшен коментар. Важен аргумент на опонентите на идеята за независимост на прокуратурата е демократичната легитимност, разбираана радикално, а именно че всяко държавно решение трябва да отразява пряко или косвено волята на народа. Ненужно е да се споменава, че това виждане трябва да се прилага и към такова важно решение, като това за започване на наказателно производство срещу някого.¹² В този аргумент без съмнение има един най-важен момент: прокурорските решения далеч не са чисто технически и затова принципите на демокрацията изискват те да бъдат израз на наказателната политика, която на свой ред трябва да бъде формулирана и контролирана от политическата система на обществото. Дотук няма много различия от това, което вече бе казано за прокурорската дискреция.

Доведено до своята крайност обаче, едно такова разсъждение става много по-проблематично. Оставяйки настрана факта, че думата „легитимност“ има забележително разнообразие от политически значения, главната трудност, с която се сблъсква всеки радикален възглед за демокрацията, се състои в неговата логическа последователност: каква е легитимността от гледна точка на демократичните принципи на държавническите решения, взети от органи, чието конституиране не е свързано с избори? Обичайният отговор в Европа е, че тези орга-

¹² Много ясен пример за този начин на разсъждение може да бъде намерен в J. Garsía Morillo, "La legitimación democrática del Ministerio Fiscal", in (1998) 85 *Claves de Razón Práctica* 15.

ни са „индиректно“ легитимни, доколкото тяхната задача е да прилагат закони, които са демократично приети. Ако не се акцентира върху тяхната връзка между този отговор и чисто декларативната теория на правно интерпретиране, той би могъл да бъде отнесен към съдиите, защото техните функции се реализират главно след сезиране (т.е. те решават спорове, отнесени до тях от трети лица). Когато обаче става въпрос за органи, които поемат инициативата, както е при прокуратурата, идеята за индиректна демократична легитимност, изразяваща се в прилагане на законите, се превръща в неубедителна фикция.

Вероятно същността на въпроса е в това, че конституционната демокрация е несъвместима с радикалните възгледи за легитимността, защото ограничаването на властта е също толкова важно, колкото и волята на народа, и следователно върховенството на закона е мяра за възприемането на избор, продиктуван от мнозинството. От такава перспектива политиката като цяло е тази, която трябва да бъде легитимна от гледна точка на демокрацията, но не непременно и всеки един от нейните компоненти.¹³ Така че, ключовият въпрос относно прокуратурата може да бъде по-добре разбран, ако бъде поставен с отрицателен знак: вместо да се опитваме да включим прокуратурата в традиционния политически процес, трябва да си зададем въпроса дали политическият процес трябва да има място в онези сфери на дейност на прокуратурата, които не могат да се разглеждат като просто прилагане на законите. За демократичното съзнание е възможен само положителен отговор на този въпрос и в тази светлина най-подходящата роля на изпълнителната власт би била да насочва дейността на прокуратурата в случаите, в които законността оставя място за различни политически решения. Това означава, че след като веднъж е прието наказателното законодателство, истинският политически въпрос по отношение на прокуратурата е не легитимността в нейната ежедневна работа (което би включвало ефективно даване на насоки от страна на изпълнителната власт), а отговорността за спорните ѝ решения (което предполага осъществяването на общ контрол от страна на изпълнителната власт).

V. ВЪТРЕШНА ЙЕРАРХИЯ

Различен е въпросът за вътрешната йерархия в прокуратурата. Основанията за оперативна самостоятелност в дейността на прокуратурата като цяло не са в полза на независимостта на отделния прокурор. Точно обратното, съображения за равенство пред закона и ефективност на наказателното правораздаване оправдават съществуването на йерархична структура, като единствено средство да се постигне поне минимална еднаквост в начина, по който прокурорите реализират правомощията си. Разбира се, една силно бюрократизирана структура би била несъвместима със споменатото по-горе изискване за висок професионализъм, който трябва да е в основата на прокурорските решения, и точно с оглед на принципа за законност е основателно да защитим личния

¹³ Това е гледна точка, с която се съгласяват повечето съвременни теории за демокрацията. По-подробно вж. N. Bobbio, *Stato, governo, società* (Frammenti di un dizionario politico) (Einaudi, Torino, 1995).

професионализъм на отделния прокурор с определени гаранции (напр. заповедите и инструкциите трябва да се дават в писмена форма, прокурорите трябва да имат право да им възразяват или дори да си правят отвод при несъгласие с тях и т.н.).

Във всеки случай, ако се отиде по-нататък, независимостта на отделния прокурор може да предизвика превратни последици, както много добре показва италианският опит: взетото през 1992 г. законодателно решение за създаване на Националната дирекция срещу мафията - доста размита национална структура за координиране на дейността по разследването и наказателното преследване на организираната престъпност - бе предшествано от удивително силно противопоставяне от страна на членовете на съдебното съсловие. Те възприеха създаването на тази структура като недопустима атака срещу своята независимост и дори като подмолен опит за възпрепятстване на провеждащите се разследвания на правителствени престъпления. Каквито и да са били мотивите за тази реформа, едно нещо е ясно: едва след 1992 г. Италия отбеляза грандиозен успех в борбата с мафията.¹⁴ Това навежда на мисълта, че вероятно различните видове престъпност изискват различен тип организация на прокуратурата. Освен това, когато независимостта на отделния прокурор е доведена до крайност, като му е признат съдийски статут като в Италия, магистратите като цяло придобиват необикновена власт да договарят собствените си трудовоправни условия, спрямо изпълнителната власт и парламента. Това се дължи просто на факта, че съществува имплицитна заплаха от започване на наказателни производства, по отношение на които не е възможен никакъв политически контрол. Не може да бъде отречен корпоративният интерес на съдиите от съдийския статут на прокурорите.

Очевидно е, че поради принципни и прагматични съображения независимостта на отделния прокурор не е жизнеспособна. Тогава истинският въпрос относно вътрешната йерархия е другаде: централизирана или децентрализирана трябва да е прокуратурата? Американската практика на силно децентрализирана прокуратура определено не може да се ползва в европейската дискуссия, защото, както вече бе отбелязано, тя предпоставя различен възглед за равенството пред закона, а и трудно може да проработи без изборност на прокурорите. Все пак известна степен на децентрализация е съвместима с традиционната европейска идея за прокуратурата като единен за цялата държава орган, изграден като йерархична структура и подчинен на изпълнителната власт. Тук въпросът е какви да са границите на оперативната самостоятелност, предоставена на ръководителите на прокуратурите по места. Няма съмнение, че колкото по-широка е оперативната самостоятелност на местно ниво, толкова по-малко е равенството в прилагането на наказателния закон на територията на цялата страна, но в същото време по-малко са и възможностите за противоправна намеса в работата на прокуратурата от страна на изпълнителната власт.

От подобни съображения за законност и ефективност трябва да се изхожда и при определяне на отношенията между прокуратурата и полицията.

¹⁴ За дебата относно Националната дирекция срещу мафията вж. A. Gaito, „Indipendenza del pubblico ministero e 'superprocura'“ в B. Caravita (ed), n. 9 above.

Без съмнение, една изцяло пасивна прокуратура, която няма право да оказва въздействие върху хода на извършваното от полицията разследване, би била лишена от каквато и да било свобода на действие и следователно би била абсолютно ограничена в изпълнението на задълженията си. С други думи, пълното отделяне на прокуратурата от полицията би представлявало индиректен начин за превръщане на прокуратурата в прост инструмент за провеждане на решенията на изпълнителната власт или - в съответните случаи - на органа, на който е подчинена полицията. Именно поради тази причина Кралската прокурорска служба в Англия не може да бъде разглеждана като същинска прокурорска институция, поне не в смисъла, който се влага в това понятие в континентална Европа. От друга страна, недостатъчното разграничаване между разследване и наказателно преследване (т.е. на прокуратурата да се даде пълна власт да разследва) съдържа риска от психологическо ангажиране от страна на конкретния прокурор, ако по-късно той води и делото пред съда, а това не само може да предизвика инквизиционни практики, но и не съответства на професионалната безпристрастност, която се изисква за съвместно служене на принципа за законността.

Освен това, не трябва да се пренебрегва изкушението „да станеш „герой“: ако отделните прокурори са независими и имат пълни правомощия да разследват, те ще бъдат изкушени да концентрират усилията си върху тези дела, които могат да ги направят известни, или дори нещо по-лошо - могат да започнат активно да търсят такива дела, без да са били сезирани с данни за извършено престъпление. Последницата би била произвол в разследването, необоснована намеса в личния живот на гражданите и неоправдано уронване на престижа им. Както се подчертава в американската доктрина за правдоподобния повод („probable cause“), започването на разследване, което не е основано на достойна за доверие *notitia criminis*, е в противоречие с върховенството на закона, просто защото означава контрол върху живота на гражданите.¹⁵ Ако конституционализмът е изкуството да се разделят и ограничават властите, тогава не трябва да съществува безпокойство относно факта, че в повечето европейски държави (с изключение на Италия и - по противоположни причини - в Обединеното кралство) прокуратурата не притежава правомощия за систематично участие в разследването на престъпления.

VI. СЪДИЯТА-СЛЕДОВАТЕЛ

Последният въпрос, който трябва да бъде поставен и разгледан, е дали фигурата на съдията-следовател (*juge d'instruction*), която все още съществува в някои европейски държави, има отношение към дискусиата за независимостта на прокуратурата. С други думи, може да се твърди, че аргументите срещу силна независимост на прокурорската институция и на всеки един прокурор нямат резон тогава, когато решението да се започне наказателно производство се взема от съдия-следовател, който по дефиниция е независим.

¹⁵ Относно конституционното значение на идеята за probable cause вж. J. H. Israel and W. R. La Fave *Criminal Procedure (Constitutional Limitations)* (West Publishing Co., St. Paul (Minn.), 1988).

Един исторически анализ може да осветли този проблем. Наполеоновият модел за организация на наказателното правораздаване, който през XIX век се възприема в континентална Европа, съчетава елементи и на инквизиционния, и на обвинителния тип наказателен процес: докато съдебната фаза е изградена напълно въз основа на правилата на обвинителния процес, досъдебната фаза (т.е. разследването на факти и събирането на доказателства) е предимно инквизиционна. Оставяйки настрана мотивите за това комбиниране на принципи (мотиви, свързани главно със слабата либерална концепция за ефективност на прилагането на наказателните закони), важното е това, че прокуратурата е била първоначално създадена като механизъм за контрол на съдебните решения по отношение и на законсъобразност, и на целесъобразност. Нещо повече, модерната европейска идея за прокурорската институция (а именно единен за цялата държава орган, изграден като йерархична структура и подчинен на изпълнителната власт) е възникнала по онова време точно в резултат на недоверието към пълната съдийска независимост.¹⁶ Разбира се, тази идея съставлява преобръщане на стриктното разбиране за върховенството на закона, според което инициативата принадлежи на представителите на изпълнителната власт, а контролът се упражнява от съдиите. Безспорно е обаче, че в такъв контекст липсата на независимост на прокуратурата е напълно състоятелна: дори ако съдията е независим да започне разследването, то гледането на делото от съд ще изисква прокурорът, който представлява позицията на изпълнителната власт относно законността и наказателната политика, да се съгласи да внесе обвинение.

Почти два века по-късно, съществуват сериозни основания за премахване на фигурата на съдията-следовател, не на последно място и за да се избегне смесването на обвинителната и решаващата функции - при изцяло обвинителния тип наказателен процес конституционните гаранции са по-добре защитени. Все пак една реформа в тази насока не трябва да бъде възприемана като основание за предоставяне на независимост на прокуратурата. Тук трябва да се имат предвид няколко фактора:

1) Преди поставянето на въпроса дали фигурата на съдията-следовател има отношение към дискусиата за независимостта на прокуратурата, цялото обсъждане беше основано на предпологането, че прокурорът е този, който решава започването на наказателно производство. Именно така ще стоят нещата, ако бъде отменена фигурата на съдията-следовател.

2) Възможно е да се поддържа тезата, че макар и да съществуват основателни причини за отмяна на фигурата на съдията-следовател, тя все пак има положителни страни, а именно, че благодарение на съществуването ѝ започването на наказателно производство е поверено на независим орган. Следователно, ако прокурорът бъде поставен в същото положение, той трябва да се ползва със същата независимост. Тази теза не е убедителна, най-вече защото не отчита някои положения, свързани с наказателната политика: ако и прокурорът, и съдията са независими, как биха могли да се установят еднообразни критерии за прилагане на наказателните закони? Каква би била границата за техническата дискреционна власт на прокурора? Няма съмнение, че такова разрешение е

¹⁶ Вж. статията ми „El nacimiento de la idea de Ministerio Público“, в (1998) 8/9 *Tribunales de Justicia* 843.

възприето в САЩ на щатско ниво, но то се основава на съзнателния избор на пълна децентрализация на прокуратурата и, най-вече, се явява следствие от изборността на прокурорите.

3) Наред с това, съвсем не е очевидно, че за да се установи чисто обвинителен тип наказателен процес е необходимо на органа, осъществяващ разследването и обвинението, да бъдат предоставени правомощия, аналогични на тези на съдията-следовател. Точно това направиха онези европейски държави, които отмениха фигурата на съдията-следовател (напр. Германия през 1947 г. и Италия 1989 г.). Това обаче определено не е англо-американската концепция за функционирането на обвинителния тип наказателен процес. Същностната разлика е, че за да използват голямата част от правомощията, които излизат извън пределите на това, което е позволено и на обикновените граждани, англо-американските разследващи органи (полицаи или прокурори) трябва да получат съдебно разрешение, докато германските и италианските прокурори все още притежават особени права във връзка с разследването, които принципно следва да бъдат отнесени към правомощията на съдиите, макар и упражняването им да е поставено под контрола на същински съдия.¹⁷

Важният извод, който се налага тук, не е този, че за установяването на изцяло обвинителен тип наказателен процес е нужно нещо повече от отмяна на фигурата на съдията-следовател, тъй като смесението между обвинение и прозвасяне може да продължи да съществува, особено ако прокурорите имат статута на съдии, както е в Италия. Тук не е релевантно и да се подчертава, че ако по-рано изпълняваните от съдиите-следователи правомощия трябва да се предоставят на прокурорите, всеки спор за отмяната на тази институция трябва да бъде решаван с оглед на прагматични съображения, а не въз основа на общи аргументи. Това, което сега е важно, е просто да осъзнаем, че макар и парадоксално, но дебатът за независимостта на прокуратурата няма почти нищо общо с този за отмяната на фигурата на съдията-следовател.

VII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение определено може да се каже, че основният политически и правен проблем в организирането на прокуратурата в крайна сметка се състои в намирането на подходящ баланс между две групи ценности: от една страна, спазване на законността и защита на правата на гражданите, а от друга страна - определянето и осъществяването на наказателната политика от политически отговорни органи.¹⁸ Поради тази причина в държавите с либерална демокрация идеята за силно изразена независимост на прокуратурата не може да бъде оправдана и най-вече би било неправилно да приравним независимостта на прокурорите с тази на съдиите. Най-балансираното решение следователно се състои в предоставяне на прокуратурата на оперативна самостоятелност спрямо из-

¹⁷ Вж. J. L. Gómez Colomer, "La instrucción del proceso penal por el Ministerio Fiscal (Aspectos estructurales a la luz del derecho comparado)", в (1997) 4 Revista del Ministerio Fiscal 84.

¹⁸ Силна и убедителна защита на тази гледна точка е направена от C. Guarnieri u P. Pederzoli, *La democrazia giudiziaria* (Il Mulino, Bologna, 1997).

пълнителната власт, както и във въвеждането на ефективни гаранции за професионализма на прокурорите. Ако е необходимо, могат да бъдат създадени и специфични подразделения за борба с правителствената престъпност.

Казаното дотук не е нещо ново, а просто отразява старата мъдрост на либералната политика, както се вижда от често забравяната теза на Монтескьо в „За духа на законите“ (*De l'esprit des lois*) (кн. 6, гл. 8):

„Nous avons aujourd’hui une loi admirable: c’est celle qui veut que le prince, établi pour faire exécuter les lois, prépose un officier dans chaque tribunal, pour poursuivre, en son nom, tous les crimes: de sorte que la fonction des délateurs est inconnue parmi nous; et, si ce vengeur public étoit soupçonné d’abuser de son ministère, on l’obligeroit de nommer son dénonciateur“.¹⁹

*Превод от английски език: Гергана Маринова,
научен сътрудник по наказателнопроцесуално право*

Summary

Should Public Prosecution be Independent?

**Luis Maria Diez-Picazo, Professor of Constitutional Law
at the University of Malaga**

The author points out that in order to try to answer this question one should both avoid frequent misunderstandings and make some distinctions. In particular, it is necessary:

1. to avoid reasoning only from the point of view of „governmental crime“;
2. to take into account the inevitable existence of margins of prosecutorial discretion;
3. to distinguish between internal and external independence and, within the latter, between strong and weak meanings;
4. to be aware that, concerning internal independence, the real dilemma lies in choosing between centralisation and decentralisation;
5. to examine whether the fact that in some countries the institution of the investigating judge (*juge d’instruction*) is still in force affects the debate on public prosecution independence.

After considering the problem from this starting point and analyzing the above issues, the author concludes that the basic political and legal problem in shaping public prosecution lies in finding an appropriate balance between two sets of values:

¹⁹ Montesquieu, *Oeuvres complètes*, vol. II (Gallimard, Paris, 1951), стр. 317. „Сега ние имаме един чудесен закон: това е законът, който изисква господарят, чието задължение е да бди за изпълнение на законите, да назначава специален чиновник във всеки съд, който от негово име да следи за всички престъпления; по такъв начин функцията на доносчика у нас е непозната; а ако общественият обвинител бъде подозрян в злоупотреба със своята длъжност, ще го задължат да каже името на човека, който му е направил донос. („За духа на законите“, Наука и изкуство, София, 1984 г., превод от френски Тодор Чакъров).

on the one hand, respect for legality and protection of citizen's rights; on the other hand, the definition and implementation of a criminal policy by politically accountable organs. For this reason, in a liberal-democratic country a strong idea of public prosecution independence lacks any possible justification and, above all, it would be misleading to put it at the same level as the fundamental principle of judicial independence. In the author's opinion the most balanced solution, then, seems to consist of providing public prosecution with operative autonomy *vis-à-vis* the Executive, as well as to introduce effective safeguards for prosecutors' professionalism. If needed, specific organisational devices could be introduced to fight against governmental crime.

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ

*(Някои случаи от практиката на Наказателна колегия
на Софийски районен съд)*

Владимир Астарджиев
съдия в Софийски районен съд, Наказателна колегия

Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (по-нататък Конвенцията) е в сила за Република България от 7 септември 1992 г. Съгласно чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България, тя е част от вътрешното право на страната и нормите ѝ имат предимство пред тези норми на вътрешното българско право, които им противоречат.

От гледна точка на посочената конституционна разпоредба и от гледна точка на теорията не би следвало да възникват проблеми при прякото прилагане на нормите на Конвенцията. В съдебната практика обаче прилагането на разпоредбите ѝ е ограничено до някои редки случаи и представлява изключение, а не правило. Искам още в началото на изложението си да подчертая това обстоятелство, без да коментирам причините. Те са комплексни и биха могли да бъдат предмет на отделно изследване.

Още по-рядко е позоваването в съдебната практика на конкретни решения на Европейския съд по правата на човека. Това се дължи донякъде на липсата на достъпни за българските юристи преводи на решенията на Съда и на липсата на систематизирани ръководства по прилагането на Конвенцията. Едва в последните години, след публикуване на резюметата на някои решения като приложение към Бюлетина на ВКС, след широкото навлизане на информационните системи и технологии и възможността за достъп до базата данни на различни международни организации по световната мрежа и след издаване на ценния труд на П. ван Дайк и Г. ван Хууф „Европейската конвенция за правата на човека - теория и практика“, българските магистрати имат по-добра основа за прилагане на Конвенцията във всекидневната си дейност.

В практиката на Софийския районен съд, Наказателна колегия, Европейската конвенция за правата на човека се прилага пряко най-често в две групи случаи - при съдебния контрол върху мярката за неотклонение „задържане под стража“ (в процедурите по чл. 152а и чл. 152б от НПК) и при делата за престъпления по чл. 146 - чл. 148а от НК (обида и клеветата).

А. Прилагане на Конвенцията при съдебния контрол върху мярката за неотклонение „задържане под стража“ на досъдебното производство.

Още преди измененията на НПК, влезли в сила на 1 януари 2000 г., които приведоха процедурата по определяне на мерките за неотклонение на досъдебното производство в съответствие с изискванията на Конвенцията, редица състави на СРС прилагаха пряко нормите на чл. 5, т. 1, б. „с“ и т. 3 от ЕКПЧ, като в процедурата по обжалване на взетата от прокурор мярка за неотклонение „задържане под стража“ преценяваха, наред с предпоставките на чл. 152 от НПК в тогавашната му редакция, и обосноваването на подозрението за извършено престъпление и продължителността на задържането с оглед на критериите за „разумен срок“, създадени в практиката на Европейския съд. При преценката на посочените обстоятелства основното позоваване на съставите на съда при прилагането на Конвенцията е на решението на Европейския съд от 27.06.1968 г. по делото „Ноймайстер срещу Австрия“. С оглед на това решение се прави преценка на всички обстоятелства по делото, свързани с личността на обвиняемия, и се избягва обвързаността на задържането под стража с тежестта на обвинението, направено в действащия преди 2000 г. текст на чл. 152, ал. 1 и ал. 2 от НПК (така е например по дело № 6085/99 г.)

След влизане в сила на реформата в наказателния процес от 1 януари 2000 г. и създаване на всеобхватен съдебен контрол върху задържането под стража на досъдебното производство, съставите на СРС продължават да се позовават на Конвенцията и на посоченото решение по делото „Ноймайстер срещу Австрия“, за да мотивират определенията по конкретни случаи (така по дело № 4306/2001 г.). По редица дела за изменение на взета мярка „задържане под стража“ се правят изводи относно продължителността на задържането с оглед на извършваните със задържаното лице следствени действия, сложността на делото от фактическа страна, бързината на извършване на следствените действия - фактори, които не са предвидени в процесуалния закон, но чиято преценка произтича най-вече от последователната практика на Европейския съд по правата на човека по приложението на чл. 5 от ЕКПЧ.

Поради характера на съдебното производство, извършвано по реда на чл. 152а или чл. 152б от НПК, произнасянето на определението в открито съдебно заседание, незабавно след изслушване на страните по делото и запознаване с материалите, предадени от разследващия орган, почти никога съдебните състави не посочват отделни решения на Европейския съд в мотивната част на своите актове.

Следва да се отбележи, че при действието на реформирания през 2000 г. НПК липсва прилагане на Европейската конвенция като приоритетно право пред противоречащо българско процесуално право. Прилагането на Конвенцията допълва или разширява установените в НПК норми, но съдът не приема, че съществува противоречие между ЕКЗПЧОС и НПК.

Спор възниква единствено относно прилагането на новата т. 3, създадена в чл. 152, ал. 2 от НПК с изменението, влязло в сила от 01.05.2001 г. (ДВ, бр. 42/2001 г.), с която се създава презумпция за опасност обвиняемият да се укрие или да извърши престъпление в случаите, когато обвинението е за тежко умиш-

лено престъпление, извършено след като спрямо обвиняемия е предявено обвинение за друго тежко умишлено престъпление. Доколкото съдът има възможност за преценка и оборване на тази презумпция с оглед на всички обстоятелства по случая и личността на обвиняемия, повечето състави на Софийски районен съд, Наказателна колегия (както и повечето състави на Софийски градски съд, действащ като въззивен съд по отношение на СРС) приемат, че текстът не е в противоречие с чл. 5 на Конвенцията. Има отделни състави, които приемат, че е налице противоречие и прилагат Конвенцията, а не чл. 152, ал. 2, т. 3 от НПК.

Съвсем друг е въпросът за обсъжданите в момента предложения за промяна в НПК, правени от отделни депутати, МВР и Главния прокурор - въвеждане на задължително задържане в случаите на чл. 152, ал. 1, т. 3 НПК и отпадане на преценката за обосновааност на предположението, че именно обвиняемият е извършил престъплението, което му се вменява, установена в чл. 152а, ал. 6 от НПК. В Наказателна колегия на СРС е налице почти пълно единодушие, че при приемане на подобни изменения ще се стигне до всекидневно прилагане на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи по силата на чл. 5, ал. 4, изр. 2 от Конституцията, като коректив на вътрешното право.

Б. Прилагане на Конвенцията по делата за обида и клевета.

Много по-интересна и разнообразна е практиката на СРС по делата за обида и клевета, които в момента се преследват по реда на частното обвинение. Постановени са редица присъди, в мотивите по които районните съдии са се позовавали пряко на решения на Европейския съд по правата на човека. Все още част от тези присъди не са влезли в сила, поради което не може да се направи преценка дали тази практика на Софийски районен съд ще бъде споделена от по-горните съдилища.

В присъда по дело № 2082/2000 г. съдът е приел, че личната отрицателна оценка и публична критика към определен режим на държавно управление не представлява обида за личността на тъжителя по делото. За този свой извод съдът се е позовал на решението на Европейския съд по делото „Хендисайд срещу Обединеното кралство“. СРС приема, че цитираното решение формулира съществен принцип за определяне на приемливите ограничения на правото на свободно изразяване на мнение и на допустимата толерантност и представлява европейски общ стандарт, позволяващ актуалната публицистика, представяща остро актуални и значими проблеми на обществото с дискуссионен и провокативен характер на интерпретация, да не бъде ограничавана и преследвана по наказателен път. Нещо повече, в същата присъда съдът счита, че тъжителят, който е публична личност, е приел да бъде внимателно наблюдаван и коментиран не само от журналистите, но и от широката публика, поради което в случая границите на допустимата критика са по-широки, отколкото биха били по отношение на частно лице. При този извод районният съдия се позовава на решението по делото „Лингенс срещу Австрия“ и прави връзка между решението на Европейския съд и решение № 7/1996 г. на Конституционния съд на Република България.

Правото на журналистите да търсят и разпространяват информация е предмет на дело № 10154/2000 г. При постановяване на присъдата си по това

дело СРС се позовава на практиката на Европейския съд по приложението на чл. 10 от ЕКПЧ относно стеснителното тълкуване на ограниченията по чл. 10, т. 2 от ЕКПЧ. Цитира се решението на Европейския съд по делото „Йерсилд срещу Дания“ и се прави извод, че във връзка със свободата на печата правилото за стеснително тълкуване на ограниченията по чл. 10, т. 2 ЕКПЧ следва да се съблюдава особено внимателно.

Отново във връзка с чл. 10 от ЕКПЧ е присъдата по дело № 1421/2001 г. В случая е поставен въпросът за правото на подсъдимите лица да изразяват своите идеи, дори когато тези идеи предизвикват противоречиви реакции в обществото и са в конфликт с преобладаващото обществено мнение и държавната политика по определен въпрос. В мотивите към акта районният съдия се е позовавал на вече посочените решение № 7/1996 г. на Конституционния съд и решение на Европейския съд по делото „Хендисайд срещу Обединеното кралство“. В своя акт съдът прилага пряко разпоредбата на чл. 10, т. 1 от Конвенцията, като се основава на чл. 5, ал. 4 от Конституцията. Съдът приема, че свободата на словото следва да обхваща не само „информация“ и „идеи“, които се възприемат благосклонно или на които се гледа като на безвредни или с безразличие, но също и към такива, които засягат, шокират или смущават държавата или част от населението. Цитират се решението на Европейския съд по делото „Мюлер и др. срещу Швейцария“ относно включването на правото на художествено изразяване в кръга на защитените с чл. 10 от Конвенцията права и решението по делото „Обершлик срещу Австрия“ относно формата на изразяване и предаване на разпространяваните идеи.

Изключително широко ползване и познаване на практиката на Европейския съд по прилагането на чл. 10 от Конвенцията и съобразяването ѝ при разрешаване на конкретен случай показват мотивите към присъдата по дело № 1603/1999 г. Прилагането на чл. 10 в светлината на практиката на Европейския съд по правата на човека е основният мотив за оправдаване на журналист, изложил свои впечатления, хипотези и изводи относно неразрешен криминален случай. Районният съдия внимателно е преценил обстоятелствата по делото както през призмата на практиката на Върховния съд и Върховния касационен съд по отделни дела, така и с оглед чл. 10 от Конвенцията и чл. 19 от Международния пакт за граждански и политически права. Последователно в мотивите се цитират и се свързват с обстоятелствата по конкретния случай решенията на Европейския съд по делата „Лингенс срещу Австрия“ (относно разграничаването между факти и оценъчни съждения), „Кастелс срещу Испания“ и „Мюлер и др. срещу Швейцария“ (относно защитата на критичното слово и правото на артистично изразяване на идеи), „Леандер срещу Швеция“ (относно правото да се получава информация), „Хендисайд срещу Обединеното кралство“. Наред с въпроси по чл. 148 вр. чл. 147 от НК, по делото са повдигнати и въпроси по чл. 145 от НК (издаване на чужда тайна). Съдът разглежда случая отново с оглед на установените в практиката на Европейския съд критерии за правото на събиране и разпространяване на информация, като заключава, че не е осъществен съставът на престъплението.

В заключение искам да посоча, че все по-често съставите на Софийски районен съд, Наказателна колегия прилагат отделни разпоредби на Европейската

конвенция за защита правата на човека и основните свободи в светлината на практиката на Европейския съд по правата на човека. Постепенно се разширява кръгът на делата, по които се прилагат разпоредбите на Конвенцията. Разширява се и списъкът на решенията на Европейския съд, върху които се позовават отделните съдии. Макар и бавно, в практиката се налага мнението, че Конвенцията е източник на българското наказателно право и решенията на Европейския съд, макар и постановени по конкретни случаи, показват стандартите, налагани от Конвенцията за всяка отделна страна, включително и за Република България. Единствено бъдещето може да покаже доколко прилагането на разпоредбите на ЕКЗПЧОС ще стане правило, а не изключение в работата на наказателните съдии от Софийски районен съд.

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН

Становище съгласно чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права¹

*по молба № 728/1996 на Маргарет Пол, от името на Терънс Сахадео, срещу Република Гвиана
(разгледана на 1 ноември 2001 г. в рамките на 73-та сесия на Комитета)*

(резюме)

Международен пакт за граждански и политически права - чл. 9, т. 3: право на задържания да бъде съден в разумен срок или да бъде освободен; чл. 14, т. 3, б. „в“: право на обвиняемия да бъде изправен пред съд без неоправдано забавяне; чл. 7: забрана за мъчение, жестоко, безчовечно или унизително третиране и наказание; чл. 14, т. 3, б. „ж“: право на обвиняемия да не бъде принуждаван да свидетелства срещу себе си или да се признава за виновен; чл. 2, т. 3, б. „а“: задължение на държавата-страна по Пакта да осигури на всяко лице, чиито признати от него права и свободи са били нарушени, ефикасни средства за възстановяването им; чл. 9, т. 5: право на обезщетение за незаконен арест или задържане

Ако едно лице е предварително задържано под стража по обвинение в престъпление, разпоредбите на чл. 9, т. 3 и чл. 14 от Пакта трябва да бъдат изцяло спазени. При голяма продължителност на наказателния процес и липса на задоволително обяснение на държавата-страна и на доказателства по делото, които да могат да го оправдаят, задържането преди присъдата представлява нарушение на чл. 9, т. 3 и на чл. 14, т. 3, б. „в“ от Пакта. Съобразно с чл. 2, т. 3, б. „а“ жертвата на нарушението вследствие на прекарания прекалено дълъг период на предварително задържане има право на ефикасни средства за възстановяване на правата си, а забавянето на производството трябва да доведе до замяна на наложеното смъртно наказание и обезщетяване по смисъла на чл. 9, т. 5 от Пакта.²

1. Молбата е подадена от г-жа Маргарет Пол, действаща от името на брат си Терънс Сахадео - гражданин на Република Гвиана, който очаква екзекуцията си в затвор в Джорджтаун, Гвиана. Тя твърди, че брат ѝ е жертва на нарушение на правата на човека. Въпреки че не са посочени конкретни текстове от Пакта, молбата засяга въпроси във връзка с чл. чл. 7, 9, 10 и 14.

¹ CCPR/C/73/D/728/1996 (Jurisprudence), 21.12.2001 г.

² Във всички публикувани решения на международни органи посочването на относимите разпоредби и краткото съдържание на изводите са наши (Б. ред.).

Фактите, изложени в молбата

2.1. На 18 септември 1985 г. г-н Терънс Сахадео, приятелят му Мутез Али и приятелката на Али - Ширийн Кан били арестувани и задържани под стража за убийството на Розханен Касим, извършено същия ден.

2.2. Г-н Сахадео и другите обвиняеми били осъдени на смърт на 8 ноември 1989 г. През 1992 г. било разпоредено започването на нов процес. На 26 май 1994 г. обвиняемите отново били осъдени на смърт. През 1996 г. присъдата била потвърдена.

2.3. Обвинението се основавало на следните факти: г-н Сахадео и г-н Али, действащи в съучастие с г-жа Кан, влезли в жилището на г-жа Касим с цел да я ограбят, завързали я и я убили. По време на процеса свидетелка заявила, че случайно е чула как обвиняемите се готвят да влязат в дома на жертвата, видяла е през прозореца двамата мъже да влизат и четвърт час по-късно - да излизат. Жената видяла г-н Сахадео с окървавени ръце да дава на г-жа Кан откраднатите бижута. По време на разпита от защитата свидетелката заявила, че преди да даде показанията си е била задържана от полицията за два дни и се е опитала да се свърже с адвокат, тъй като била задържана против волята ѝ.

2.4. Единствените други доказателства срещу г-н Сахадео били неговото самопризнание и показанията на натоварените с разследването полицаи. При повторното разглеждане на делото през 1994 г. защитата оспорила самопризнанието, тъй като било подписано след физическо насилие, упражнено върху г-н Сахадео от полицаите. След разпоредена във връзка с оспорването проверка, съдът приел самопризнанието за допустимо.

2.5. Натоварените с разследването полицаи заявили, че са арестували обвиняемия, защото се намирал пред съседната на дома на жертвата къща и имал следи от издраскване. Отрекли да са използвали сила или заплахи при разпита му и отбелязали, че по време на задържането е бил хранен нормално.

2.6. Пред съда г-н Сахадео отрекъл каквото и да е участие в убийството и твърдял, че е бил бит, за да подпише самопризнанието си. Молителката отбелязва, че той е бил държан гладен до следващия самопризнанието ден.

Оплакванията

3.1. Молителката твърди, че брат ѝ е невинен. След побоя и малтретирането в полицейското управление, той подписал подготвено от по-рано самопризнание, от страх да не бъде малтретиран още.

3.2. Според молителката, срещу брат ѝ няма доказателства. Когато започнал процесът, липсвали съставеното медицинско удостоверение и полицейското досие и обвинението се основавало само на самопризнанието и показанията на един свидетел, дадени след двудневно задържане. Съдията бил пристрастен, защото подпомагал обвинението със задаваните на свидетелите въпроси и отправил обидни забележки към подсъдимия. Молителката твърди, че е налице отказ от правосъдие.

3.3. Накрая, в молбата се твърди, че забавянето на процеса е причинило неимуществени вреди.

Решение на Комитета по допустимостта

4. На 21 ноември 1996 г. Комитетът покани държавата-страна да даде сведения относно допустимостта на молбата и съобразно с чл. 86 от своя вътрешен правилник я помоли да не изпълнява смъртната присъда.

5. С нота от 30 юни 1998 г. държавата-страна информира Комитета, че няма възражения по допустимостта, тъй като г-н Сахадео е изчерпал всички налични вътрешноправни средства за защита.

6.1. На своята 73-та сесия Комитетът разгледа въпроса за допустимостта на молбата.

6.2. Комитетът се увери, съгласно чл. 5, т. 2, б. „а“ от Факултативния протокол, че същият казус не се разглежда от друга международна инстанция.

6.3. Относно твърдението, че доказателствата срещу г-н Сахадео са недостатъчни, за да бъде осъден, Комитетът препраща към своята практика, че преценката на доказателствата срещу обвиняемия е в правомощията на съдилищата на държавите-страни, а не в неговите, освен ако се установи, че тази преценка е явно произволна или съставлява отказ от правосъдие. Доказателствата и твърденията на молителката не дават основание да се направи заключението, че е налице такъв случай, и следователно тази част на жалбата не отговаря на изискванията на чл. 2 от Факултативния протокол и е недопустима.

6.4. Що се отнася до твърденията за пристрастност на съда, молителката не е представила информация в подкрепа на твърдението си и следователно тази част от жалбата е недопустима по силата на чл. 2 от Факултативния протокол.

6.5. Комитетът счита, че другите твърдения на молителката са допустими и следва да се разгледат по същество, защото могат да повдигнат въпроси във връзка с чл. 9, т. 3 и чл. 14, т. 3, б. „в“ що се отнася до забавянето на процеса, както и във връзка с чл. 7 и чл. 14 що се отнася до обстоятелствата, при които е подписано самопризнанието.

7. Поради това, на 23 октомври 1998 г. Комитетът прие, че жалбата е допустима, доколкото повдига въпроси във връзка с чл.чл. 7, 9 (3) и 14 от Пакта.

Решение на Комитета по същество

8.1. На 27 ноември 1998 г., на 22 септември 2000 г. и на 24 юли 2001 г. Комитетът покани държавата-страна да даде информация по съществуването на жалбата. Той отбелязва, че все още не е получил такава информация.

8.2. Комитетът напомня, че Факултативният протокол задължава държавите-страни да му предоставят цялата информация, с която разполагат. При липса на отговор от държавата, той трябва да се довери на твърденията на молителя, доколкото са подкрепени с доказателства.

9.1. Комитетът по правата на човека разгледа молбата, като взе предвид цялата предоставена му от страните информация, съгласно чл. 5, т. 1 от Факултативния протокол.

„9.2 Относно бавността на процеса Комитетът отбелязва, че предполагаемата жертва е арестувана на 18 септември 1985 г. и е задържана до постановяване-

то на смъртната присъда за първи път на 8 ноември 1989 г. - четири години и два месеца след ареста. Той припомня, че съгласно чл. 9, т. 3 от Пакта всяко арестувано лице трябва да бъде съдено в разумен срок или освободено и че по силата на чл. 14, т. 3, б. „в“ всеки обвиняем има право да бъде съден без прекомерно забавяне. Комитетът припомня, че ако едно лице е предварително задържано под стража заради престъпление, разпоредбите на чл. 9, т. 3 и чл. 14 от Пакта трябва да бъдат изцяло спазени. Що се отнася до другите посочени забавяния на процеса, Комитетът установява, че жалбата на г-н Сахадео е била разгледана от края на април до началото на май 1992 г. и че предполагаемата жертва е осъдена отново на смърт на 26 май 1994 г. - две години и един месец след решението на апелативния съд. През 1996 г. жалбата му е била отхвърлена и присъдата потвърдена. Комитетът счита, че тъй като липсват задоволително обяснение на държавата-страна и други доказателства по делото, които да могат да го оправдаят, задържането преди присъдата представлява нарушение на разпоредбите на чл. 9, т. 3 и на чл. 14, т. 3, б. „в“ от Пакта.

9.3. Що се отнася до обстоятелствата, при които е подписано самопризнанието, Комитетът констатира, че г-н Сахадео е идентифицирал отговорните според него лица. Доказателствата по делото съдържат по-подробни сведения във връзка с това му твърдение. Комитетът напомня, че държавата-страна трябва да защитава всяко лице от мъчения и друго жестоко, безчовечно или унизително третиране, съобразно с чл. 7 от Пакта. Комитетът е приел, че за да се предотвратят нарушенията на чл. 7 е важно законът да забрани използването или да обяви за недопустими в съдебен процес декларации или самопризнания, получени чрез изтезание или друго забранено третиране. Комитетът отбелязва, че твърденията на г-н Сахадео за изтезания са били разгледани по време на първия процес през 1989 г. и отново при преразглеждането на делото през 1994 г. От събраните при преразглеждането данни се вижда, че той е имал възможността да представи доказателства и с негово участие са били разпитани свидетели на третирането му по време на задържането от полицията. Комитетът припомня, че по принцип не той, а съдилищата на държавите-страни са тези, които трябва да преценяват фактите по определено дело. Информацията, предоставена на Комитета, и изложените от молителката аргументи не сочат извършената от съдилищата преценка на фактите да е била явно произволна или да може да бъде приравнена на отказ от правосъдие. При това положение Комитетът счита, че фактите, с които е сезиран, не позволяват да се направи заключение, че е налице нарушение на разпоредбите на чл. 7 и чл. 14, т. 3, б. „ж“ от Пакта, що се отнася до обстоятелствата, при които е подписано самопризнанието.

10. Комитетът по правата на човека, действайки в съответствие с чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права, е на мнение, че фактите, с които е сезиран, разкриват нарушение на чл. 9, т. 3 и на чл. 14, т. 3, б. „в“ от Пакта.

11. Комитетът счита, че съобразно с чл. 2, т. 3, б. „а“ г-н Сахадео има право на ефикасни средства за възстановяване на правата си, тъй като е прекарал много дълъг период на предварително задържане, в нарушение на чл. 9, т. 3, както и че закъснението преди повторното разглеждане на делото му би трябвало да доведе до замяна на смъртното наказание и обезщетяване по смисъла

на чл. 9, т. 5 от Пакта. Държавата-страна е длъжна да следи подобни нарушения да не се допускат в бъдеще.

12. Предвид факта, че присъединявайки се към Факултативния протокол Гвиана е признала компетентността на Комитета да се произнесе относно наличието на нарушение на Пакта, както и че съгласно неговия чл. 2 се е задължила да гарантира на всички лица на нейна територия и под нейна юрисдикция закрепените в Пакта права, а при установяване на нарушение да им осигури ефикасно и подлежащо на изпълнение средство за възстановяването му, Комитетът изисква от държавата-страна да му представи в 90-дневен срок сведения за мерките, които са взети за съобразяване с неговото становище. Същевременно той кани държавата-страна да даде гласност на това становище.“

Резюме и превод от френски език: Ивайло Костов

Становище на КПЧ на ООН съгласно чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права¹

по молба № 788/1997 на **Джениувал М. Кагас, Уилсън Бътин и Хулио Астийеро срещу Филипините** (представявани от „Кръстоносен поход срещу лошото осъществяване на правосъдие“)
(разгледана на 23 октомври 2001 г. в рамките на 73-та сесия на Комитета)

(резюме)

Международен пакт за граждански и политически права - чл. 14, т. 2: презумпция за невинност; чл. 9, т. 3: право на задържания да бъде съден в разумен срок или да бъде освободен; чл. 14, т. 3, б. „в“: право на обвиняемия да бъде изправен пред съд без неоправдано забавяне; чл. 7: забрана за мъчение, жестоко, безчовечно или унизително третиране и наказание; чл. 10: право на лишения от свободата си на хуманно отношение и уважение на достойнството

Отхвърлянето на молба за освобождаване под гаранция не засяга а priori правото на обвиняемия да се ползва от презумпцията за невинност. Въпреки това, прекомерната продължителност на задържането под стража (в случая повече от девет години) накърнява правото на презумпция за невинност и следователно представлява нарушение на чл. 14, т. 2 от Пакта.

Като припомня своите Общи бележки № 8, в които сочи, че „задържането [преди присъда] трябва да бъде изключение и колкото е възможно по-кратко“, и като отбелязва, че държавата-страна не е дала никакво обяснение в оправдание на този дълъг период, Комитетът счита, че срокът на задържането без присъда в случая е неразумен и е налице нарушение на чл. 9, т. 3 от Пакта. Държавата-страна не е изпълнила и задължението си да вземе мерки всеки обвиняем да бъде съден без прекалено забавяне - нарушение и на чл. 14, т. 3, б. „в“ от Пакта.

1. Молбата е подадена на 17 септември 1996 г. Молителите са с филипинска националност и са задържани в затвора на Тинангис (Филипините). Те твърдят, че са жертва на нарушение от страна на Филипините на чл. 14, т. 2 от Международния пакт за граждански и политически права.

Фактите, изложени от молителите

2.1. На 23 юни 1992 г. полицията в Либманан (Филипините) открила шест трупа на жени със завързани ръце и счупени черепи в дома на една от жертвите - д-р Долорес Аревало.

¹ CCPR/C/73/D/788/1997 (Jurisprudence), 31.01.2002 г.

2.2. Въпреки че нямало преки свидетели на престъплението, един от съседите бил забелязал четирима мъже да влизат в дома на лекарката вечерта на 22 юни 1992 г. Впоследствие той разпознал сред тях тримата молители. Малко след влизането на четиримата мъже, свидетелят чул шум от удари, а след това видял потегляща кола.

2.3. Същата вечер полицаи забелязал колата, която се оказала собственост на г-н Кагас. Другите двама молители работели за него.

2.4. В хода на разследването се установило, че г-н Кагас е доставял лекарства за болница, за ръководител на която наскоро била назначена д-р Аревало. Тя отказала по-нататъшни доставки на лекарства от него.

2.5. Прокуратурата представила пред съда заверено копие от телеграма на г-н Кагас до съпруга на д-р Аревало, с която искал от него да я посъветва да престане да настоява за намаляване на цената за медицинските доставки.

2.6. На 26, 29 и 30 юни 1992 г. молителите били арестувани за убийство. Те твърдят, че са невинни.

2.7. На 14 август 1992 г. молителите били изправени пред съд, който разпоредил задържането им под стража до процеса. На 11 ноември 1992 г. те поискали освобождаване под гаранция, а на 1 декември 1992 г. подали молба за отмяна на заповедите за арест. На 22 октомври 1993 г. първоинстанционният съд отхвърлил молбата им за освобождаване под гаранция. На 12 октомври 1994 г. Апелативният съд в Манила потвърдил това решение. Молбата за преразглеждане на решението на Апелативния съд била отхвърлена на 20 февруари 1995 г. На 21 август 1995 г. Върховният съд потвърдил решението на Апелативния съд.

2.8. На 5 юни 1996 г. от името на тримата молители г-н Кагас изпратил до председателя на Върховния съд изложение на допълнителни факти в подкрепа на твърдението им, че молбата им за освобождаване под гаранция е отхвърлена неоснователно.

2.9. На 26 юли председателят им отговорил, че вече не разполагат с възможност да повдигат въпроси, които Върховният съд не е разглеждал.

2.10. В друго изложение от 29 май 1998 г. молителите твърдят, че на 24 и 25 март 1997 г. г-н Хулио Астийеро е бил подложен на „изтезание или въздействие с алкохол“ (без да обясняват в какво се изразява това въздействие) от пазачите в затвора, които искали да го принудят да съдейства на обвинението. За това нарушение бил сезиран председателят на първоинстанционния съд, но той не го бил взел предвид.

Оплакванията

3.1. Молителите твърдят, че решението да бъдат задържани под стража преди присъдата е било основано само на предположения, недостатъчни да оправдаят отхвърляне на молбата за освобождаване под гаранция, както и че това решение не е било надлежно проверено от горните инстанции, които са отказали да разгледат вече преценените от първата инстанция факти.

3.2. Те поддържат, че на 26 юли 1996 г. председателят на Върховния съд е отхвърлил молбата им въз основа на процедурно правило, вместо да се произнесе от гледна точка на материалния закон, въпреки че по делото се касаело за основни конституционни права.

3.3. Молителите отбелязват, че макар и презумпцията за невинност да е закрепена като принцип в Конституцията на Филипините, лицата, на които е отказано освобождаване под гаранция, са лишени от правото да бъдат считани за невиновни. Поддържат, че отхвърлянето на молбата им за освобождаване под гаранция ги е лишило от възможността да подготвят защитата си, което противоречи на принципа за осигуряване на надлежен процес.

3.4. Въпреки че молителите не го посочват изрично, изложените факти повдигат и въпроси по чл. 9, т. 3 и чл. 14, т. 3 от Пакта, във връзка с продължителността на задържането преди произнасяне на присъдата, и по членове 7 и 10 от Пакта, във връзка с твърдените нарушения спрямо г-н Астийеро.

Становище на държавата-страна по Пакта

4.1. Държавата-страна излага бележките си по съществото на делото в своя отговор от 16 март 1998 г.

4.2. Като подчертава, че гаранциите за надлежен процес съставляват основата на наказателните производства в нейна юрисдикция, тя счита, че принципът е спазен, щом обвиняемият се изслушва от компетентен съд, предава се на правосъдието съобразно с гаранциите за надлежен процес и се наказва само след произнасянето на присъда в съответствие с конституционното право.

4.3. Държавата-страна отбелязва, че освобождаването под гаранция може да бъде отказано, когато този, който го иска, е обвинен в наказуемо с доживотен затвор престъпление и когато срещу него има сериозни подозрения, преценката за които е предоставена на съда.

4.4. Според държавата-страна, молителите не са лишени от правото да бъдат считани за невиновни, тъй като вината им може да бъде призната с пълна сигурност само след надлежен съдебен процес по съществото на делото.

4.5. Държавата счита, че макар и задържането под стража на молителите да може да ги лиши от време и възможности да подготвят защитата си, принципно задържането не противоречи на понятието за съдебни гаранции, доколкото са налице споменатите в пар. 4.2 елементи на надлежния процес.

4.6. Тя подчертава, че самият г-н Кагас е признал в изложението си до председателя на Върховния съд, че твърдените в него нарушения се изтъкват за първи път и не са били поддържани в производствата пред апелативния и пред Върховния съд. Отбелязва, че председателят на Върховния съд не се произнася по дела и не е компетентен да преразглежда решения на този съд. Уточнява, че молителите са били представлявани от адвокат, който е и известен защитник на правата на човека.

Становище на молителите

5.1. Молителите излагат бележките си по становището на държавата в писмо от 29 май 1998 г.

5.2. Те поддържат аргументите си относно нарушаването на презумпцията за невинност при отказ за освобождаване под гаранция, както и относно невъзможността на задържания да подготви защитата си, водеща до нарушение на гаранциите за надлежен процес.

5.3. Според тях освобождаването под гаранция по принцип може да бъде постановено във всеки наказателен процес. Това правило търпи само едно изключение - когато заинтересуваният е обвинен в престъпление, за което се налага тежко наказание и, най-вече, когато срещу него има сериозни подозрения. Това предполага и всяко изключение от правото на освобождаване под гаранция да бъде надлежно обосновано съответното решение.

5.4. Молителите считат, че в случая решението от 22 октомври 1993 г. не е обосновано, а условието за съществуване на сериозни подозрения не е изпълнено. Прокуратурата е установила само, че те са заподозрени, които може да са извършили престъплението, и е основала констатацията си на косвени доказателства. Според молителите, при липсата на пряк свидетел на убийствата, представените в случая косвени доказателства са недостатъчни да установят, че именно те са извършили престъплението.

5.5. Те изтъкват също така, че апелативният съд и Върховният съд са разгледали само един процедурен аспект на делото, като са приели, че преценката на фактите е в правомощията на първоинстанционния съд. Те не са разгледали въпроса за правото на освобождаване под гаранция според закрепения в Конституцията критерий, а именно съществуването на сериозни подозрения срещу обвиняемите. По-късно молителите отнесли този въпрос до председателя на Върховния съд, защото считали, че той има право и задължение да обръща внимание на съдиите от първа инстанция върху очевидните случаи на привидно правосъдие.

5.6. Молителите привличат вниманието на Комитета и върху някои скорешни факти:

- молба за преразглеждане е била отхвърлена на 20 май 1998 г.
- оригиналът на телеграмата, на която основно се е позовала прокуратурата във връзка с мотива за престъплението, никога не е бил представян и очевидно е изгубен. Молителите сочат данни, че той не може да бъде намерен.

Допълнителни бележки на държавата-страна

6. Горното становище е изпратено на държавата-страна на 30 октомври 1998 г. На 20 септември 2000 г. с ново писмо е поканена да изложи бележки по съществуването на делото. С вербална нота от 2 октомври 2000 г. тя уведоми Комитета, че няма да навежда повече доводи и поддържа становището си от 16 март 1998 г.

Решение на Комитета

7.1. Съобразно с чл. 87 от вътрешния си правилник Комитетът трябва да прецени най-напред допустимостта на молбата.

7.2. Като отбелязва, че държавата-страна не е направила възражения относно допустимостта, както и че молителите са изчерпали всички вътрешно-правни средства за защита и случаят не се разглежда и от друга международна инстанция, Комитетът обявява молбата за допустима.

„7.3. Що се отнася до твърдяното нарушение на чл. 14, т. 2 от Пакта поради отхвърлянето на молбата за освобождаване под гаранция, Комитетът намира,

че този отказ не е засегнал а priori правото на молителите да бъдат считани за невинни. Въпреки това Комитетът е на мнение, че прекомерната продължителност на задържането под стража - повече от девет години - накърнява правото на презумпция за невинност и следователно представлява нарушение на чл. 14, т. 2 от Пакта.

7.4. Що се отнася до въпросите, повдигнати във връзка с чл. 9, т. 3 и чл. 14, т. 3 от Пакта, Комитетът отбелязва, че към момента, когато са му изпратили своето изложение, молителите са били задържани без присъда повече от четири години. Комитетът отбелязва също така, че в момента на приемане на становището му молителите са задържани в очакване на присъдата вече повече от девет години, което би компрометирало сериозно справедливостта на процеса. Като припомня своите Общи бележки № 8, в които сочи, че „задържането [преди присъда] трябва да бъде изключение и колкото е възможно по-кратко“, и като отбелязва, че държавата-страна не е дала никакво обяснение в оправдание на този дълъг период, Комитетът счита, че срокът на задържането без присъда в случая е неразумен. В съответствие с това Комитетът заключава, че фактите, с които е сезиран, разкриват нарушение на чл. 9, т. 3 от Пакта. Освен това, като напомня, че държавата-страна е длъжна да вземе мерки обвиняемият да бъде съден без прекалено забавяне, Комитетът заключава, че фактите разкриват и нарушение на чл. 14, т. 3, б. „в“ от Пакта.

7.5. Що се отнася до твърдяното малтретиране на г-н Хулио Астийеро, Комитетът отбелязва, че твърденията са прекалено общи и не е посочено естеството на извършените действия. Поради това, въпреки че държавата-страна не отговори на искането на Комитета, който я покани да изложи бележки по становището на молителите от 29 май 1998 г., Комитетът счита, че молителите не са предоставили достатъчно данни в подкрепа на твърдението си за нарушение на чл. 7 и чл. 10 от Пакта по отношение на г-н Астийеро.

8. Комитетът по правата на човека, действайки по силата на чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права, счита, че фактите, с които е сезиран, разкриват нарушение на чл. 9, т. 3 и чл. 14, т. 2 и т. 3 от Пакта.

9. Съобразно с чл. 2, т. 3, б. „а“ от Пакта, държавата-страна е длъжна да осигури на молителите ефикасно средство за възстановяване на правата им, което трябва да приеме формата на съответно обезщетение за незаконно прекараното под стража време. Държавата-страна е длъжна също така да вземе мерки молителите да бъдат съдени без отлагане, като се ползват от всички гаранции по чл. 14 от Пакта, или, ако това не е възможно, да бъдат освободени.“

10. Предвид факта, че с присъединяването си към Факултативния протокол държавата-страна е признала компетентността на Комитета да се произнася относно наличието на нарушение на Пакта, както и предвид ангажиментите ѝ по силата на чл. 2 от този Пакт, Комитетът изисква тя да му представи в 90-дневен срок сведения за мерките, които са взети за съобразяване с неговото становище.

Резюме и превод от френски език: Ивайло Костов

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Дело Кабалеро срещу Обединеното кралство (Caballero v. the United Kingdom) жалба № 3281/96

Решение от 8 февруари 2000 г. на голямото отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека - чл. 5, т. 3: право на задържаня делото му да бъде гледано в разумен срок или да бъде освободен до разглеждането му; чл. 5, т. 5: право на обезщетение при задържане в нарушение на изискванията на чл. 5; чл. 41: справедливо удовлетворение

Автоматичното изключване от закона на освобождаването под гаранция на обвинените в определени категории тежки престъпления, без оглед на конкретните обстоятелства, съставлява нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

Фактите по делото

Жалбоподателят е ямайски гражданин, роден през 1926 г. През 1987 г. бил осъден на 4 г. лишаване от свобода за убийство по непредпазливост на жена, с която предприел сексуален контакт, след като двамата употребили голямо количество алкохол. Тя починала при последвалото сборичкване.

На 2 януари 1996 г. жалбоподателят бил арестуван по подозрение в опит за изнасилване на своя съседка. Той поддържал, че осъщественият полов контакт е бил с нейно съгласие, а жената твърдяла, че по време на инцидента е била в безсъзнателно състояние, поради употреба на алкохол. На 4 януари 1996 г. г-н Кабалеро бил изправен пред магистратски съд¹. На основание чл. 25 от Закона за наказателното съдопроизводство и обществения ред от 1994 г. му било отказано освобождаване под гаранция и му била наложена мярка за неотклонение задържане под стража. На 17 януари 1997 г. бил осъден на 4 г. лишаване от свобода за причиняване на телесна повреда и на доживотен затвор за опит за изнасилване. От присъдата бил приспаднал периодът на предварителното задържане, съгласно чл. 67 от наказателнопроцесуалния закон. Апелативният съд отхвърлил жалбата му срещу присъдата.

Според чл. 4 от Закона за гаранциите от 1976 г. („Законът от 1976 г.“), всеки обвинен в престъпление следва да бъде освободен под гаранция, освен в случаите, изброени в Приложение № 1 към закона. Съгласно пар. 2 от Приложение № 1 обвиняемият не следва да бъде освобождаван под гаранция, ако съдът се убеди в наличието на реални основания да се смята, че ако бъде освободен мо-

¹ Съд, който, с оглед вида на престъплението, образува наказателни производства, преценява дали са налице достатъчно доказателства за предаване на обвиняемия на Съда на Короната или разглежда делото по същество (Б. пр.).

же да не се предаде сам при разпоредено задържане под стража, да извърши ново престъпление, да влияе на свидетелите или по друг начин да попречи на правосъдието. Съгласно пар. 9 от Приложение № 1, при решаване на въпроса съдът следва да вземе предвид онези от изброените в текста или други обстоятелства, които намери за релевантни: естеството и тежестта на престъплението или неизпълнението на задължение (и вероятния начин на процедиране с обвиняемия във връзка с него); репутацията, миналото, средата и общностните връзки на обвиняемия; изпълнението от страна на обвиняемия на задълженията му при предишни освобождавания под гаранция в наказателни производства; убедителността на доказателствата, че е извършил престъпление или не е изпълнил задължение, освен ако делото е било отложено за разследвания или изготвяне на заключение. Според пар. 9а, ако бъде освободено под гаранция лице, обвинено в предумишлено или непредумишлено убийство, изнасилване, опит за предумишлено убийство или опит за изнасилване, и са били наведени факти и доводи във връзка с горните обстоятелства, съдът е длъжен да изложи мотиви защо уважава искането за освобождаване, които се вписват в протокола.

Чл. 25 от Закона за наказателното производство и общественя ред („Законът от 1994 г.“) предвиждал в относимата си към делото част:

„1. Всеки, който в дадено производство е обвинен или е намерен за виновен в извършването на престъпление, за което този член се прилага, и при обстоятелствата, при които той се прилага, не може да бъде освобождаван под гаранция в това производство.

2. Този член се прилага, при условията на ал. 3, към следните престъпления...:

- а) предумишлено убийство;
- б) опит за предумишлено убийство;
- в) непредумишлено убийство;
- г) изнасилване и
- д) опит за изнасилване.

3. Тази разпоредба се прилага към всеки, който е обвинен или намерен за виновен в извършването на някое от посочените престъпления, само ако преди това е бил осъждан в която и да е част на Обединеното кралство за някое от посочените престъпления или за виновно причиняване на смърт и, в случаите когато е бил осъждан за убийство по непредпазливост или за виновно причиняване на смърт, му е било наложено наказание лишаване от свобода...“

Чл. 25 от закона от 1994 г. бил изменен с чл. 56 от Закона за престъпленията и безредиците, влязъл в сила на 30 септември 1998 г., като думите „не може да бъде освобождаван под гаранция“ били заменени с думите „може да бъде освободен под гаранция, само ако съдът или според случая полицейският служител, преценяващи освобождаването под гаранция, се убедят, че са налице изключителни обстоятелства, които го оправдават.“

Резюме на решението на Европейския съд

14-15. В жалбата си до Комисията, подадена на 28 юни 1996 г., г-н Кабалеро е твърдял, че автоматичното изключване на освобождаването под гаранция

до разглеждането на делото му от съда представлява нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 от Конвенцията, разгледани самостоятелно и във връзка с чл. 13. Твърдял е също, че е налице нарушение на чл. 14 от Конвенцията във връзка с чл. 5, т. 3. Комисията е обявила жалбата за допустима и в доклада си от 30 юни 1998 г. е приела с деветнадесет срещу дванадесет гласа, че е извършено нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 и че не е необходимо да се обсъжда и оплакването по чл. 14 във връзка с чл. 5, т. 3. Единодушно е застанала на становището, че няма нарушение на чл. 13.

16. Пред Съда правителството признава, че е извършено нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 от Конвенцията. Твърди, по изложените в доклада на Комисията съображения, че няма нарушение на чл. 13 от Конвенцията и че не възниква самостоятелен въпрос по чл. 14.

17. Жалбоподателят поддържа оплакванията си по чл. 5, т. 3 и т. 5 и чл. 14 във връзка с чл. 5, т. 3. Не поддържа оплакването си по чл. 13.

I. Твърдяното нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 от Конвенцията

18. Жалбоподателят твърди, че автоматичният отказ да бъде освободен под гаранция, по силата на чл. 25 от закона от 1994г., представлява нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията. Поддържа също така, че не е имал право на обезщетение по смисъла на чл. 5, т. 5 от Конвенцията.

21. „Съдът приема признанието на правителството, че в случая е налице нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 от Конвенцията, вследствие на което е оправомощен да присъди на жалбоподателя справедливо обезщетение по чл. 41, но при конкретните обстоятелства не намира за необходимо да обсъжда повдигнатите в оплакването му въпроси по тълкуването на чл. 5, т. 3 и т. 5.“

II. Твърдяното нарушение на чл. 13 от Конвенцията

24. „Жалбоподателят въобще не е поддържал това оплакване пред Съда, който не вижда причина да го разгледа по своя собствена инициатива.“

III. Твърдяното нарушение на чл. 14 от Конвенцията

25. Жалбоподателят се оплаква, че чл. 25 от Закона от 1994 г. съставлява дискриминационно третиране, противно на чл. 14, във връзка с чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

27. „Съдът отбелязва, че чл. 25 от Закона от 1994 г. очертава кръг от обвиняеми, които не могат да бъдат освобождавани под гаранция преди гледането на делото. С оглед на това, че Съдът прие признанието на правителството във връзка с чл. 5, т. 3 от Конвенцията, той не намира за нужно да преценява оплакванията на жалбоподателя срещу чл. 25 от Закона от 1994 г. и от гледна точка на чл.14.“

IV. Приложимост на чл. 41

29. Жалбоподателят претендира обезщетение само за неимуществени вреди, без да сочи конкретен размер. Твърди, че ако не се присъди такова обез-

щетение, чл. 5, т. 5 от Конвенцията би бил лишен от всякаква ефективност. Представя клетвена декларация от адвокат от Обединеното кралство, практикувал от 1985 г. насам изключително по наказателни дела. В нея се обяснява подробно защо, според декларатора, жалбоподателят би имал добри изгледи да бъде освободен под гаранция, ако не беше действал чл. 25 от Закона от 1994 г. Правителството не излага становище по това искане.

30. „Съдът припомня, че по някои дела, отнасящи се до нарушения на чл. 5, т. 3 и т. 4, той е присъждал сравнително малки суми като обезщетение за неимуществени вреди (вж. решението по делото Ван Другенброк с/у Белгия (по чл. 50)² от 25.04.1983 г., А.63, стр. 7, пар. 13 и решението по делото Де Йонг, Байет и Ван ден Бринк с/у Холандия³ от 22.05.1984 г., А.77, стр. 29, пар. 65). По по-скорошни дела обаче, той е отказвал да присъди такова обезщетение (вж. решението по делото Пауълз с/у Белгия⁴ от 26.05.1988 г., А.135, стр. 20, пар. 46; решението по делото Брогън и др. с/у Обединеното кралство⁵ от 30.05.1989 г. (по чл. 50), А.152-В, стр. 44-45, пар. 9; решението по делото Хубер с/у Швейцария⁶ от 23.10.1990 г., А.188, стр. 19, пар.46; решението по делото Тот с/у Австрия⁷ от 12.12.1991 г., А.224, стр. 24, пар. 91; решението по делото Кампанис с/у Гърция⁸ от 13.07.1995 г., А.318-В, стр. 49, пар. 66; решението по делото Хууд с/у Обединеното кралство⁹ от 18.02.1999 г., чието публикуване в официалното издание на решенията на Съда предстои, пар. 84-87; решението по делото Николова с/у България от 25.03.1999 г., чието публикуване в официалното издание на решенията на Съда предстои, пар. 76). В някои от тези решения Съдът прие, че справедливо удовлетворение може да бъде присъдено само по отношение на вреди, произтичащи от лишаване от свобода, което жалбоподателят не би претърпял, ако се беше ползвал от гаранциите на чл. 5, т.3, и заключи, с оглед на обстоятелствата, че констатацията на нарушение съставлява достатъчно справедливо удовлетворение за претърпени неимуществени вреди.

31. В настоящия случай жалбоподателят представи като доказателство клетвена декларация, която не се оспори от правителството, за да установи, че ако не съществуваше чл. 25 от Закона от 1994 г., той би имал добри изгледи да бъде освободен под гаранция до гледането на делото. Освен това жалбоподателят изложи доводи, че такова освобождаване под гаранция до гледането на делото му от съда можеше да осигури последните му дни на свобода, като се имат предвид възрастта му, лошото му здравословно състояние и дългият срок лиша-

² Van Droogenbroeck v. Belgium (*Article 50*)

³ De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands

⁴ Pauwels v. Belgium. Вж. резюме на решението в бр. 11-12 / 97 г. на изданието на фондация *Български адвокати за правата на човека* „Бюлетин практика на Европейския съд по правата на човека“ (по-нататък - Бюлетина), излизал до края на 2 000 г. като приложение към Бюлетина съдебна практика на ВКС. Всички публикувани в Бюлетина решения са и на интернет адрес [www. infotel.bg.juen](http://www.infotel.bg/juen).

⁵ Brogan and Others v. the United Kingdom (*Article 50*)

⁶ Huber v. Switzerland. Вж. резюме на решението в бр. 11-12 / 97 г. на Бюлетина.

⁷ Toth v. Austria

⁸ Kampanis v. Greece. Вж. резюме на решението в бр. 11-12 / 97 г. на Бюлетина.

⁹ Hood v. the United Kingdom

ване от свобода, който изтърпява - довод, по който правителството също не взе становище. Съдът присъжда на жалбоподателя по справедливост обезщетение в размер на 1 000 GBP за неимуществени вреди.“

32-33. Той уважава частично искането за обезщетение за направените в производството пред него разноси, като присъжда 15 250 GBP¹⁰.

Резюме и превод от английски език: София Разбойникова

¹⁰ Решението е единодушно по всички разгледани въпроси и текстове от Конвенцията.

Дело Кудла срещу Полша*(Kudła v. Poland)*

жалба № 30210/96

Решение от 26 октомври 2000 г. на голямото отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека - чл. 3: забрана на изтезанията; чл. 5, т. 4: право да се обжалва законността на задържането; чл. 6, т. 1: право на гледане на делото в разумен срок; чл. 13: право на ефективно средство за защита

Не може да се твърди, че изпълнението на мярката задържане под стража само по себе си повдига въпрос по чл. 3 от Конвенцията. Този текст не може да се тълкува и в смисъл, че установява общо задължение за освобождаване на задържания поради здравословни причини или за настаняването му в гражданска болница с оглед възможност за получаване на определен вид лечение. Въпреки това, съгласно тази разпоредба държавата следва да гарантира, че лицето е задържано при условия, съвместими с неговото човешко достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката не го подлагат на стрес или изпитание, чиято сила надвишава неизбежната степен на страдание, присъща на задържането, и че като се имат предвид практическите изисквания на лишаването от свобода неговото здраве и благосъстояние са адекватно гарантирани, между другото и чрез осигуряване на необходимата медицинска помощ.

Съдът отстъпва от практиката си да не се произнася и по съпътстващо оплакване по чл. 13, когато е установил нарушение на изискването за „разумен срок“ по чл. 6, т. 1. Той намира, че е настъпил моментът за ревизия на тази практика в светлината на продължаващото натрупване на жалби пред него, в които единственото или главното твърдение е неосигуряване на разглеждане на делото в разумен срок, в нарушение на чл. 6, т. 1. Съдът не намира нищо в буквата на чл. 13, което да обосновава принцип, че няма място за прилагането му по отношение на който и да било от аспектите на „правото на съд“, обхванато от чл. 6, т. 1.

Факти по делото

На 8 август 1991 г. жалбоподателят бил обвинен в измама и документно престъпление и бил арестуван. Тъй като заявил, че страда от различни заболявания, и по-специално от депресия, властите разпоредили да му бъде направен медицински преглед. Установило се, че може да бъде задържан под стража и бил настанен в ареста в Краков.

Г-н Кудла обжалвал заповедта за задържане. На 21 август 1991 г. Окръжният съд в Краков отхвърлил жалбата, като намерил, че има сериозни данни, че той е извършил престъпленията, в които е обвинен. Като взел предвид

резултатите от медицинския преглед, съдът намерил, че липсват основания за освобождаването му по здравословни причини.

От август 1991 г. до края на юли 1992 г. жалбоподателят подал около тридесет молби за освобождаване и жалби срещу получените откази.

Междувременно, през октомври 1991 г. жалбоподателят направил опит за самоубийство, а впоследствие започнал гладна стачка. През ноември 1991 г. властите разпоредили да бъде прегледан от лекар. В медицинския доклад се констатирало, че той не е годен за престой в обикновен затвор, и се препоръчвало, в случай че задържането следва да продължи, да бъде настанен в психиатричното отделение на болницата към затвора. Жалбоподателят бил настанен в отделението за вътрешни болести на болницата към затвора в Битом, където получил лечение с оглед на психическото му състояние, след което бил върнат в ареста в Краков.

През януари и февруари 1992 г. той бил прегледан от съдебни лекари, които установили, че се нуждае от психиатрично лечение в затвора, но че не е необходимо да бъде настаняван в психиатричното отделение на болницата.

На 30 април 1992 г. в Окръжния съд в Краков бил внесен обвинителен акт, който съдържа двадесет и девет обвинения срещу жалбоподателя и деветима други обвиняеми. Делото съдържало деветнадесет тома и бил поискан разпит на деветдесет и осем свидетели.

На 15 юни 1992 г. по искане на съда била изготвена експертиза относно психологическото състояние на жалбоподателя, в която се установявало, че той показва упорити самоубийствени наклонности, страда от дълбок депресивен синдром, съчетан със самоубийствени мисли. Препоръчвало се да бъде подложен на психиатрично лечение и се констатирало, че задържането му представлява сериозна опасност за живота му поради големия риск от нов опит за самоубийство.

На 27 юли 1992 г. Окръжният съд в Краков отменил заповедта за задържане.

На 8 февруари 1993 г. жалбоподателят не се явил на съдебното заседание по делото срещу него. Адвокатът му представил болничен лист, но съдът разпоредил да бъде представено удостоверение от съдебномедицински експерт, като предупредил, че в противен случай ще бъдат взети мерки за принудително довеждане на жалбоподателя пред съда. Жалбоподателят не представил исканото удостоверение, но уведомил съда, че е на лечение. Тъй като не посочил съдебен адрес, съдът поискал да бъде издирен и задържан повторно, като се мотивирал с невявяването му на съдебните заседания. Следващото заседание, насрочено за 16 март 1993 г., не било проведено поради отсъствие на жалбоподателя.

Заповедта за задържане била изпълнена едва на 4 октомври 1993 г. и жалбоподателят бил задържан в ареста в Краков.

Следващите съдебни заседания били отложени поради психическото състояние на жалбоподателя (по-специално, затруднения при концентрирането), което не му позволявало да участва пълноценно в процеса. Междувременно адвокатът му неуспешно обжалвал заповедта за задържане, като се мотивирал с продължителното лечение на тежката му депресия и с неговото психологическо състояние, което било причина за невявяването му пред съда.

В периода между октомври 1993 и ноември 1994 г. жалбоподателят подал двадесет и една безуспешни молби за освобождаване и обжалвал всеки отказ, отново без успех.

Съдебните заседания, насрочени за януари 1994 г., били отложени, тъй като същия месец жалбоподателят направил опит за самоубийство със свръхдоза.

Делото продължило през февруари 1994 г., но насрочените за март заседания били отложени поради заболяване на председателя на състава. Две от заседанията през юли 1994 г. били отложени, тъй като жалбоподателят оттеглил пълномощното на защитника си. Делото продължило през септември, октомври и ноември 1994 г. Заседанията за декември 1994 г. били отложени, тъй като един от обвиняемите постъпил в болница.

Междувременно, на 17 ноември 1994 г. жалбоподателят подал оплакване до председателя на окръжния съд в Краков във връзка с продължителността на задържането му и с допуснати процесуални нарушения по делото.

На 7 декември 1994 г. жалбоподателят подал оплакване до съда във връзка с психиатричното му лечение в затвора. По искане на председателя на състава, длъжностните лица в затвора предоставили информация за проведените медицински прегледи и представили копия от съответните медицински доклади.

По същото време жалбоподателят, отново без успех, поискал от съда да бъде освободен поради здравословни и семейни причини.

През януари 1995 г. адвокатът на жалбоподателя поискал освобождаването му с налагане на подписка, като подчертал, че той отново е направил опит за самоубийство в затвора, което, наред с хроничната му депресия, било ясен знак, че продължаването на задържането би застрашило живота му. Изтъкнал, че жалбоподателят бил задържан повторно единствено поради неясвяването му в съда, и тъй като доказателствата срещу него вече били разгледани, задържането му не можело повече да има за цел осигуряване на нормалното провеждане на делото.

Окръжният съд в Краков отхвърлил тази молба, като се позовал на доклад от администрацията на затвора, че опитът за самоубийство целял привличане на вниманието, и приел, че първоначалните причини за задържането все още са в сила.

Адвокатът на г-н Кудла обжалвал отказа, твърдейки, че душевното състояние на клиента му е сериозно влошено. Поддържал, че продължителността на производството е прекомерна. Жалбата била отхвърлена. Впоследствие жалбоподателят подал още четири неуспешни молби за освобождаване и също така безуспешно обжалвал решенията за продължаване на задържането.

На 1 юни 1995 г. Окръжният съд в Краков осъдил жалбоподателя за измама и документно престъпление на шест години лишаване от свобода и глоба от 5000 злоти. Жалбоподателят и адвокатът му обжалвали присъдата.

Жалбоподателят отново поискал да бъде освободен, тъй като продължителното му задържане имало много неблагоприятни последици за здравословното му състояние и за семейството му. Окръжният съд в Краков отхвърлил молбата. След обжалване, Апелативният съд в Краков потвърдил това решение, мотивирайки се с тежестта на наложената присъда.

Жалбоподателят подал оплакване до министъра на правосъдието относно продължителността на производството, като изтъкнал, че Окръжният съд в Кра-

ков не му е предоставил мотивите към присъдата в законния срок, което значително удължило процедурата по обжалването. В отговор бил уведомен, че мотивите към присъдата най-вероятно щели да надхвърлят двеста страници и че неспазването на срока се дължало на факта, че докладчикът по делото бил в отпуск.

На 27 септември 1995 г. жалбоподателят бил прегледан от съдебни психиатри по искане на окръжния съд. В заключението се посочвало, че той страда от личностни разстройства и склонност към ситуационни реакции, които не съставляват решаващо противопоказание срещу оставането му в затвора, при условие че му бъде гарантирана амбулаторна психиатрична помощ. Посочвало се, че жалбоподателят е бил лекуван най-често с реланиум (диазепам). След преглед от специалист в отделението по ЕЕГ било констатирано, че настоящото психическо състояние на жалбоподателя се дължи на личностни разстройства, които не са от психотичен характер, но че по-нататъшни опити за самоубийство представляват реална заплаха за здравето му. Направен бил извод, че ако съдебното производство изисква жалбоподателят да остане в затвора, той следва да бъде изпратен в болнично отделение под надзора на специалисти, с гарантиран достъп до психиатър и психолог.

На 6 октомври 1995 г. жалбоподателят получил мотивите към присъдата и подал жалба.

На 22 февруари 1996 г. Апелативният съд отменил присъдата и постановил повторно разглеждане поради нередовно конституиране на състава на съда и редица процесуални нарушения. Докато траело обжалването, адвокатът на жалбоподателя поискал без успех отмяна на заповедта за задържане.

Окръжният съд разпоредил разделяне на делото на жалбоподателя от делата на някои от другите обвиняеми. На 30 април 1996 г., по молба на жалбоподателя, той отменил заповедта за задържането му, като се мотивирал, че на този етап надлежното провеждане на производството можело да се осигури и с други мерки за неотклонение. Съдът заменил ареста с парична гаранция от 10000 злоти. Жалбоподателят обжалвал това решение, като поискал размерът на гаранцията да бъде намален или тя да бъде заменена с подписка. Апелативният съд в Краков отхвърлил жалбата, като приел, че сумата не е прекомерна, предвид стойността на щетите от престъпленията и тежестта на последните.

На 11 юни 1996 г. съдът получил заключението на назначената от него психиатрична експертиза. В нея се констатирало, че жалбоподателят е в състояние да участва в заседанията, но че продължаващото задържане би могло да застраши живота му, тъй като е вероятно той да направи опит за самоубийство.

Скоро след това, жалбоподателят подал оплакване до Омбудсмана относно продължителността на задържането си. Оплакването било препратено до председателя на Краковския апелативен съд, който в отговор изпратил писмо на жалбоподателя, че делото е с голям обем и сложност и че той сам е причинил забавяне, като се е укривал и е предявявал множество молби за освобождаване.

Междувременно, жалбоподателят отново поискал да му бъде наложена подписка или определената му парична гаранция да бъде намалена. Съдът отхвърлил молбата. Адвокатът му обжалвал, като се позовал на експертизата от 11 юни 1996 г., съгласно която животът на жалбоподателя бил в опасност. Жалбата била отхвърлена.

На 31 юли 1996 г. жалбоподателят отново поискал от съда да намали гаранцията му или да го освободи, като му наложи подписка, но получил отказ. Тогава поискал да бъде освободен, за да набави исканата парична гаранция, но молбата му била отхвърлена.

Повторното разглеждане на делото следвало да започне на 10 октомври 1996 г., но било отложено, тъй като един от другите обвиняеми междуременно бил задържан във връзка с друго наказателно производство срещу него.

На 29 октомври 1996 г. Окръжният съд в Краков отменил заповедта за задържането, след като семейството на жалбоподателя платило гаранцията.

Следващите две заседания били отложени поради заболяване на друг обвиняем. Последвали множество заседания и на 4 декември 1998 г. съдът постановил присъда. Жалбоподателят бил осъден на шест години лишаване от свобода.

След обжалване, Апелативният съд в Краков намалил наказанието на пет години лишаване от свобода. Жалбоподателят подал касационна жалба. Делото пред Върховния съд е висящо.

Лечението на жалбоподателя през време на задържането му от 4 октомври 1993 г. до 29 октомври 1996 г., съгласно медицинския дневник на Краковския арест

Жалбоподателят бил задържан в ареста в Краков от 4 октомври 1993 г. до 29 октомври 1996 г. с едно прекъсване, когато на 9 март 1994 г. бил преместен в болницата към затвора във Вроцлав, където останал до 26 май 1994 г. за психиатрично наблюдение по повод на друго наказателно производство срещу него. Той бил прегледан от лекар скоро след задържането си. След психиатричен преглед му била поставена диагнозата „*reactio situacione*“ (ситуационна реакция). През ноември 1993 г. бил прегледан осем пъти. Документирано е, че е страдал от хронично безсъние, липса на апетит, често главоболие, замаяност и трудности при концентрирането.

През декември 1993 г. жалбоподателят бил прегледан от психиатър и от лекарите в затвора по различни поводи. На 26 януари 1994 г. направил опит за самоубийство със свръхдоза медикаменти. Бил приет в болницата към затвора, където му направили множество медицински изследвания. На 27 февруари 1994 г. бил прегледан от психиатър и му била поставена диагноза „нервно разстройство“.

В периода от 26 май (когато се върнал от болницата към затвора във Вроцлав) до началото на ноември 1994 г. жалбоподателят бил прегледан по тринадесет повода, най-често с оплаквания за трудности при заспиване и хронично главоболие. През ноември и декември бил прегледан и от психиатър, който му поставил диагноза „нервно разстройство“.

На 23 януари 1995 г. направил опит за самоубийство чрез обесване. В медицинския регистър било записано, че пациентът е в добро общо състояние и не е необходимо хоспитализирано. След психиатричен преглед била поставена диагноза „състояние след опит за самоубийство чрез обесване. Ситуационна депресивна реакция“. През февруари 1995 г. жалбоподателят отново бил прегледан от психиатър и получил диагноза „лично разстройство и автоагресивна реакция“.

През март 1995 г. жалбоподателят бил преглеждан шест пъти, включително два пъти от психиатър. От началото на април до края на декември 1995 г. бил преглеждан от психиатър поне веднъж месечно. Оплаквал се е от депресия, смущения на съня, напрежение, трудности при концентриране, раздразнение и липса на подобрение.

От началото на януари до края на август 1996 г. жалбоподателят бил преглеждан от лекар по тридесет и два повода, дванадесет пъти от психиатър.

Приложимо право

Тогава действащият в Полша НПК предвиждал, наред с други, и мерките за неотклонение арест, парична гаранция и подписка. Налагали се с оглед осигуряването на надлежно провеждане на производството, ако доказателствата срещу обвиняемия обосновават достатъчно становището, че той е извършил престъпление.

Задържане под стража можело да се наложи между другото и когато съществува основателен риск, че обвиняемият може да се укрие, да се опита да повлияе на свидетели или с други незаконни средства да попречи на правосъдието, както и когато е обвинен в сериозно престъпление.

НПК се основавал на разбирането, че задържането под стража е най-крайната мярка, която не следва да се прилага, ако по-леките мерки са достатъчни, и предвиждал незабавната му отмяна или замяна с по-лека мярка при оправдаваща ги промяна на обстоятелствата.

Разпоредбите, предвиждащи „задължително задържане“ (например при обжалване на присъда, налагаща лишаване от свобода над 3 г.), били отменени на 1 януари 1996 г.

Задържането под стража следвало да бъде отменено, при отсъствие на особени причини за противното, ако можело сериозно да застраши живота или здравето на обвиняемия или водело до крайно обременителен резултат за него или семейството му.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Относно твърдяното нарушение на чл. 3 от Конвенцията

82-85. Жалбоподателят твърди, че не е получил адекватно психиатрично лечение по време на задържането си. Бил задържан в ареста в Краков, където нямало психиатрично отделение, и не били направени сериозни усилия за лечение на хроничната му депресия, което според него довело до неколкократно му опити за самоубийство в затвора и съставлявало нечовешко и унижително отношение по смисъла на чл. 3 от Конвенцията. По време на задържането му, което продължило три години, той само веднъж бил лекуван в „медицинско заведение“, когато бил настанен за няколко месеца в психиатричното отделение на болницата към затвора във Вроцлав. След този период, той бил върнат в ареста в Краков, където не получавал лечение, което би предотвратило по-нататъшните му опити за самоубийство, и където бил задържан при тежки условия заедно с осъдени престъпници. Това било психологически нетърпимо и той направил нов опит за самоубийство, който произволно и неоснователно бил ока-

чествен от администрацията на затвора като начин за привличане на вниманието. Не било направено нищо съществено за подобряване на състоянието му или за осигуряване на адекватна психиатрична помощ. Жалбоподателят твърди, че задържането му в ареста без оглед на факта, че това би могло да застраши живота му, както и неоказването на адекватна медицинска помощ, съставляват третиране, което противоречи на чл. 3 от Конвенцията.

86-89. Правителството твърди, че отнасянето към жалбоподателя не разкрива минималната степен на суровост, която се изисква от чл. 3. Поддържа, че видно от представените медицински доказателства компетентните органи внимателно и често са наблюдавали здравословното състояние на жалбоподателя и са му оказвали медицинска помощ, съответстваща на състоянието му. Що се отнася до законовото задължение на властите да настанят жалбоподателя в „подходящо медицинско заведение“, то той бил приеман в болници към затвори винаги, когато това е било необходимо. Съдилищата също често правили запитвания до администрацията на затвора относно здравословното му състояние и при необходимост се намесвали, с оглед подобряване на положението.

90. „Както Съдът е приемал по редица поводи, чл. 3 от Конвенцията охранява една от най-фундаменталните ценности на демократичното общество. Той забранява по абсолютен начин изтезанията и нечовешкото или унизително отнасяне или наказание, независимо от обстоятелствата и поведението на жертвата (виж, наред с много други, решенията V. срещу Обединеното кралство¹ [GC], No. 24888/94, ECHR 1999-IX, и Лабита срещу Италия² [GC], No. 26772/95, ECHR 2000-IV).

91. Все пак, малтретирането следва да достигне една минимална степен на суровост, за да попадне в приложното поле на чл. 3. Оценката на този минимум съвсем естествено е относителна. Тя зависи от всички обстоятелства по делото, например характер и контекст на третирането, начин и метод на осъществяването му, продължителност, физически или душевни последици, а в някои случаи и пол, възраст и здравословно състояние на жертвата (виж напр. решението по делото Ранинен срещу Финландия от 16.12.1997 г., Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII, стр. 2821-22, пар. 55³).

92. Съдът е преценявал, че дадено третиране е „нечовешко“, защото, наред с друго, то е било предумишлено, било е прилагано с часове без прекъсване и е причинило било телесна повреда, било силно физическо или душевно страдание. Намирал е определено третиране за „унизително“, защото е било от естество да породи у жертвите чувства на страх, силна болка и малоценност, способни да ги унижат и лишат от стойност. От друга страна, Съдът последователно е подчертавал, че страданието и унижението трябва във всички случаи да надхвърлят неизбежния елемент на страдание или унижение, свързани с определена форма на законосъобразно отнасяне или наказване (виж, *mutatis mutandis*, решението по делото Тайрър срещу Обединеното кралство⁴ от

¹ V. v. the United Kingdom

² Labita v. Italy

³ Raninen v. Finland

⁴ Tyrer v. the United Kingdom. Резюме на решението е публикувано в брой 7-8 / 1997 г. на Бюлетина.

25.04.1978 г., A.26, стр. 15, пар. 30; Съоринг срещу Обединеното кралство⁵ от 07.07.1989 г., A.161, стр. 39, пар. 100 и горещитираното V. срещу Обединеното кралство).

93. Мерки, лишавачи дадено лице от неговата свобода, често може да включват такъв елемент. Все пак не може да се твърди, че изпълнението на мярката задържане под стража само по себе си повдига въпрос по чл. 3 от Конвенцията. Този текст не може да се тълкува и в смисъл, че установява общо задължение за освобождаване на задържания поради здравословни причини или за настаняването му в гражданска болница с оглед възможност за получаване на определен вид лечение.

94. Въпреки това, съгласно тази разпоредба държавата следва да гарантира, че лицето е задържано при условия, съвместими с неговото човешко достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката не го подлагат на стрес или изпитание, чиято сила надвишава неизбежната степен на страдание, присъща на задържането, и че, като се имат предвид практическите изисквания на лишаването от свобода, неговото здраве и благосъстояние са адекватно гарантирани, между другото и чрез осигуряване на необходимата медицинска помощ (виж, *mutatis mutandis*, решението по делото Ертс срещу Белгия⁶ от 30.07.1998 г., Reports 1998-V, стр. 1966, пар. 64 и сл.).

95. Съдът веднага отбелязва, че в настоящия случай не се спори, че както преди, така и по време на задържането от 4 октомври 1993 г. до 29 октомври 1996 г. жалбоподателят е страдал от хронична депресия и двукратно е направил опит за самоубийство в затвора. Състоянието му е било диагностицирано още като личностно или нервно разстройство и ситуационна депресивна реакция.

96. Съдът отбелязва също така, че медицинските доказателства, представени от правителството пред него (но не и пред Комисията), показват, че по време на задържането си жалбоподателят редовно е търсил и получавал медицинска помощ. Бил е преглеждан от лекари с различни специалности и често е получавал психиатрична помощ. От началото на октомври до края на декември 1993 г. той неколккратно е бил преглеждан в затвора от психиатри. В края на 1993 г. първоинстанционният съд е получил психиатрична експертиза, потвърждаваща, че здравословното състояние на жалбоподателя по онова време е било съвместимо със задържането.

Скоро след първия си опит за самоубийство - събитие, което в светлината на представените пред Съда доказателства не изглежда да е следствие или да е свързано с каквото и да било видно нарушение от страна на властите, жалбоподателят е получил специализирано лечение под формата на психиатрично наблюдение в болницата на затвора във Вроцлав от 9 март до 26 май 1994 г. Впоследствие, след наблюдението във Вроцлав, той е преминал и през два допълнителни контролни прегледа на 9 ноември и на 7 декември 1994 г.

97. Действително, това не е предотвратило втория му опит за самоубийство през януари 1995 г. Все пак Съдът, въпреки че не счита за необходимо да взема становище дали опитът по своя характер е целял привличане на вниманието,

⁵ Soering v. the United Kingdom. Резюме на решението е публикувано в брой 7-8/1997 г. на Бюлетина.

⁶ Aerts v. Belgium

както твърдят властите, или е бил израз на страдание, причинено от разстройството му, не открива в представените материали нищо, което да показва, че властите могат да бъдат държани отговорни за случилото се.

98. По същия начин Съдът не може да открие никакво последващо нарушение от тяхна страна при поставянето на жалбоподателя под психиатрично наблюдение. Напротив, той установява, че от началото на 1995 г. до освобождаването му на 29 октомври 1996 г. жалбоподателят е бил преглеждан от психиатър поне веднъж месечно. Само през 1996 г., т.е. преди да бъде освободен, той е преминал през дванадесет такива прегледи.

99. Съдът приема, че самият характер на психологическото състояние на жалбоподателя го е направил по-уязвим в сравнение с обикновен арестант и че задържането може да е изострило до известна степен чувствата му на злочестина, мъка и страх. Той също така има предвид факта, че от 11 юни до 29 октомври 1996 г. жалбоподателят е бил държан под стража, въпреки психиатричното становище, че продължаващото задържане би могло да застраши живота му поради вероятността от опит за самоубийство. Все пак, въз основа на представените доказателства и преценявайки релевантните факти като цяло, Съдът не намира за установено жалбоподателят да е бил подлаган на малтретиране, притежаващо достатъчна степен на суровост, за да попадне в приложното поле на чл. 3 от Конвенцията.

100. Съответно, в настоящия случай не е имало нарушение на този текст.⁷

II. Относно твърдяното нарушение на член 5, т. 3 от Конвенцията

101 Жалбоподателят твърди, че задържането му е било прекомерно продължително, в нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

A. Периодът, който следва да се вземе под внимание

102-103. Жалбоподателят е бил задържан два пъти в течение на въпросното производство. Тъй като декларацията на Полша, признаваща правото на индивидуална жалба по предишния чл. 25 от Конвенцията, е влязла в сила на 1 май 1993 г., периодът на задържане на жалбоподателя преди тази дата попада извън юрисдикцията на Съда *ratione temporis*.

104. „Освен това Съдът припомня, че предвид съществената връзка между чл. 5, т. 3 от Конвенцията и т. 1 (с) на този член, не може да се счита, че лице, осъдено на първа инстанция, е задържано „с цел да се осигури явяването му пред предвидената в закона институция при обосновано подозрение за извършване на престъпление“, както е посочено в последната разпоредба, а е в положението, предвидено в чл. 5, т. 1 (а), който допуска лишаване от свобода „по силата на постановена от компетентен съд присъда“ (виж например решението по делото Б. Срещу Австрия⁸ от 28.03.1990 г., А.175, стр. 14-16, пар. 36-39). Съответно, задържането на жалбоподателя от 1 юни 1995 г. (датата на първоначалното му осъждане на първа инстанция) до 22 февруари 1996 г. (датата на от-

⁷ Решението е взето с единодушие.

⁸ B. v. Austria

мяна на тази присъда и връщане на делото) не може да се вземе предвид за целите на чл. 5, т. 3.

105. В съответствие с това Съдът намира, че подлежащият на разглеждане период се състои от два отделни периода - първият от 4 октомври 1993 г. до 1 юни 1995 г., а вторият от 22 февруари до 29 октомври 1996 г. - и възлиза на две години, четири месеца и три дни.“

Б. Разумен характер на продължителността на задържането

106-107. Жалбоподателят твърди, че задържането му е било неоснователно. Нямавало валидно основание за задържането му след 4 октомври 1993 г., тъй като той бил представил болничен лист, оправдаващ отсъствието му от заседанията през февруари и март 1993 г. Освен това, от самото начало било ясно, че и други мерки за неотклонение, като гаранция или подписка, биха осигурили присъствието му на процеса. Твърди, че във всички случаи задържане от две години и четири месеца не може да се счита за „разумно“. В действителност, той е бил задържан не само през тези две години и четири месеца, които попадат под юрисдикцията на Съда *ratione temporis*, а общо четири години и тринадесет дни.

108-109. Правителството поддържа, че основната причина, поради която жалбоподателят е бил повторно задържан на 4 октомври 1993 г., не е била неявяването му пред съда през февруари и март 1993 г., а неспазването от страна на адвоката му на установения срок за представяне на медицинско удостоверение от съдебен експерт. Задържането на жалбоподателя било в резултат на неговото собствено поведение. То било постановено с оглед на опасността от неговото укриване, тъй като той се укривал след освобождаването му през юли 1992 г. Впоследствие съдът обсъдил освобождаването на жалбоподателя срещу парична гаранция. Забавянето на неговото освобождаване се дължало на късно-то плащане на исканата гаранция и било причинено от самия жалбоподател.

110. „Съдът припомня, че въпросът дали срокът на задържането е разумен не може да бъде разглеждан абстрактно. Дали е разумно един обвиняем да остане под арест, следва да се преценява в съответствие с особеностите на всеки конкретен случай. Продължителното задържане в даден случай може да бъде оправдано, само ако има специфични данни, че е налице действително изискване от обществен интерес, което, въпреки презумпцията за невинност, надделява над правилото за уважаване на свободата на индивида, установено в чл. 5 от Конвенцията (виж, наред с други, горесцитираното решение *Лабита срещу Италия*).

Задължение на първо място на националните съдебни органи е да гарантират, че по дадено производство досъдебното задържане на обвиняемия няма да надхвърли разумния период от време. За тази цел, като отдават дължимото внимание на принципа за презумпцията за невинност, те следва да преценят всички факти за или против съществуването на горепосоченото изискване от обществен интерес, оправдаващо изключването на правилото на чл. 5, и следва да ги изложат в своите решения по исканията за освобождаване. Именно въз основа на мотивите на тези решения и на добре документираните факти, изложени от жалбоподателя в неговите жалби, Съдът е сезиран да реши дали е из-

вършено нарушение на чл. 5, т. 3 (виж решението по делото Мюлер срещу Франция⁹ от 17.03.1997 г., Reports 1997-II, стр. 388, пар. 35).

111. Продължаващото съществуване на разумно подозрение, че арестантът е извършил престъпление, е условие *sine qua non* за законосъобразността на продължаващото задържане, но след определен период от време то вече не е достатъчно. Съдът тогава следва да установи дали другите основания, наведени от съдебните органи, са продължили да оправдават лишаването от свобода. Ако тези основания са „релевантни“ и „достатъчни“, Съдът следва да се увери също така, че националните власти са проявили „специално усърдие“ по време на производството (пак там).“

112-113. Съдът констатира липсата на спор по въпроса, че основната причина за издирването и повторното задържане на жалбоподателя е било неспазването на срока за представяне на медицинско удостоверение и непосочването на съдебен адрес. Въз основа на тези два факта съдебните органи са преценили, че съществува опасност жалбоподателят да се укрие, и са застъпвали това становище в почти всички решения, с които са отхвърляли многобройните молби за освобождаване след повторното му задържане. Опасността от укриване е била и сред основните фактори, взети предвид от окръжния съд при определянето на размера на паричната гаранция.

114. „Съдът е съгласен, че това основание, в допълнение към подозрението, че жалбоподателят е извършил въпросните престъпления, първоначално е било достатъчно, за да оправдае задържането му. С времето обаче то неизбежно е станало по-малко релевантно и, като се има предвид, че преди повторното му задържане на 4 октомври 1993 г. жалбоподателят вече е бил задържан почти година, само неопровержими съображения биха убедили Съда, че по-нататъшното му задържане от две години и четири месеца е било оправдано съгласно чл. 5, т. 3.

115. В настоящия случай Съдът не откри никакви такива съображения, особено като се има предвид, че съдилищата, ос Жалбоподателят поддържа, че правото му на гледане на делото „в разумен срок“ е било нарушено и съответно е извършено нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията. вен че постоянно са се позовавали на двата гореспоменати случая на неизпълнение от жалбоподателя на съдебно разпореждане, не са посочили никакво друго обстоятелство, годно да установи, че изтъкваната опасност действително е продължавала да съществува през целия разглеждан период.

116. Съдът съответно заключава, че съображенията, върху които съдилищата са основали своите решения, не са били достатъчни, за да оправдаят задържането на жалбоподателя през въпросния период.

117. Следователно, налице е нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.¹⁰“

III. Относно твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

118. Жалбоподателят поддържа, че правото му на гледане на делото „в ра-

⁹ Muller v. France

¹⁰ Решението е взето с единодушие.

зумаен срок“ е било нарушено и съответно е извършено нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

А. Периодът, който следва да се вземе под внимание

119. Не се спори относно началната дата на производството - 8 август 1991 г., когато жалбоподателят бил обвинен. Страните обаче спорят дали производството може да се счита за висящо по смисъла на чл. 6, т. 1.

120. Жалбоподателят твърди, че по „обвинението срещу него“ още няма произнасяне, тъй като разглеждането по същество на жалбата му е висящо пред Върховния съд.

121. Правителството възразява, че делото е приключило на 27 октомври 1999 г., когато Апелативният съд в Краков е постановил окончателната присъда, и че е без значение дали жалбоподателят е подал жалба до Върховния съд, тъй като тя е извънредно средство, чрез което може да се атакуват само окончателни решения.

122. „Съдът припомня, че чл. 6, т. 1 не задължава държавите да създават апелативни или касационни съдилища. Въпреки това, държавата, която създаде такива съдилища, следва да гарантира, че отговорните пред закона лица ще се ползват и там с фундаменталните гаранции, съдържащи се в чл. 6 (виж, наред с други, решенията по делата Делкур с/у Белгия¹¹ от 17.01.1970 г., А.11, стр. 13-14, пар. 25 и Бруала Гомез де ла Торе с/у Испания¹² от 19 декември 1997 г., Reports 1997-VIII, стр. 2956, пар. 37).

Въпреки че начинът, по който чл. 6 следва да се прилага по отношение на апелативните и касационните съдилища, зависи от особеностите на разглежданите производства, не може да има съмнение, че апелативните и касационните производства попадат в обсега на чл. 6 (виж, *mutatis mutandis*, решението по делото Туалиб срещу Гърция¹³ от 09.06.1998 г., Reports 1998-IV, стр. 1427-28, пар. 46). Съответно, продължителността на такива процедури следва да бъде взета предвид, за да се установи дали общата продължителност на производството е разумна.

123. Следователно, и предвид отсъствието на каквито и да било доказателства, които да установяват, че Върховният съд вече е постановил решение по делото на жалбоподателя, Съдът констатира, че до момента производството е продължило повече от девет години. Все пак, поради своята юрисдикция *ratione temporis* Съдът може да разгледа само периода от седем години и около пет месеца след 1 май 1993 г., въпреки че ще вземе предвид достигнатия към тази дата стадий на производството.“

Б. Разумен характер на продължителността на разглеждания период

125-126. Жалбоподателят твърди, че самите съдебни власти са направили делото сложно, като са организирали лошо производството: освен срещу него,

¹¹ Delcourt v. Belgium.

¹² Brualla Gymez de la Torre v. Spain

¹³ Twalib v. Greece

обвинителен акт бил внесен срещу още девет лица, въпреки че обвиненията нямали връзка. Това довело до призоваване на деветдесет и осем свидетели, като показанията само на седем от тях били относими към неговия случай. Наред с това, по време на първоначалното производство съдът бил ненадлежно конституиран, което довело до отмяна на присъдата и връщане на делото. Съдът късно издал и разпореждането за разделяне на делата - едва след отмяната на първоначалната присъда.

127-129. Правителството твърди, че делото е било сложно поради обема на доказателствата, броя на обвиненията срещу жалбоподателя и другите обвиняеми и големия брой изслушани свидетели. Жалбоподателят съществено допринесъл за удължаването на процеса, като не се явил на редица заседания и се укрил, с което причинил спиране на производството от март до октомври 1993 г.

130. „Съдът намира, че макар и делото да е било с известна сложност, не може да се твърди, че това само по себе си оправдава цялата продължителност на производството.

Вярно е, че през февруари и март 1993 г. жалбоподателят не се е явил пред съда и че в резултат на това делото е било отложено за октомври 1993 г. Все пак, Съдът не намира доказателства, които да установяват, че на който и да било следващ етап от производството жалбоподателят е демонстрирал поведение на протакане или по друг начин е нарушил нормалното протичане на процеса. С оглед на това Съдът счита, че поведението му не е допринесло съществено за продължителността на производството.

Правителството поддържа, че съдилищата, макар и да носят отговорност за някои от забавянията, като цяло не са нарушили задължението си да гледат делото в разумен срок. Съдът обаче отбелязва, че задължението за експедитивно правосъдие тежи преди всичко върху тях, особено като се има предвид, че през по-голямата част от процеса жалбоподателят е бил задържан и е страдал от сериозна депресия. Това е изисквало от тях особено усърдие при разглеждането на неговото делото.

В тази връзка Съдът отбелязва, че след като първоначалната първоинстанционна присъда на жалбоподателя е била отменена на 22 февруари 1996 г., повторното разглеждане е било насрочено за 10 октомври 1996 г., но започнало едва на 18 март 1997 г., т.е. повече от година по-късно. Било е отложено за октомври 1997 г. Действително, отлагането поне в една своя част е било причинено от събития, дължащи се на другите обвиняеми. Въпреки това, тази липса на напредък на производството е довела до общо забавяне от почти година и осем месеца - забавяне, за което Съдът не намира достатъчно оправдание и което счита за несъвместимо с грижата, изисквана съгласно чл. 6, т. 1.

131. Съответно, Съдът не може да приеме изтеклия в настоящия случай период от време за разумен.

Следователно, налице е нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.¹⁴“

IV. Относно твърдяното нарушение на член 13 от Конвенцията

132. Жалбоподателят твърди, че не е имал ефикасно вътрешноправно средство, чрез което да повдигне пред национална институция въпроса за пре-

¹⁴ Решението е взето с единодушие.

комерната продължителност на процедурата по неговото дело. Според него е налице нарушение на чл. 13 от Конвенцията.

133. В настоящия случай Съдът е сезиран да определи обхвата на задължението на договарящите държави по чл. 13 да гарантират на индивида „ефикасно вътрешноправно средство пред национална институция“, когато претендираното от жалбоподателя право по Конвенцията е правото на „разглеждане в разумен срок“, гарантирано от чл. 6, т. 1. Жалбоподателят твърди, че чл. 13 следва да се тълкува в смисъл, че изисква такова „ефективно вътрешноправно средство“. Правителството оспорва това. Комисията не е намерила за необходимо да разгледа този въпрос.

134. Жалбоподателят застъпва становището на останалите в малцинство членове на Комисията, че не само оплакването му трябва да се разгледа по чл. 13, но и че е налице нарушение на тази разпоредба. Позовава се на доклада на Комисията по делото Микулски с/у Полша¹⁵ (жалба № 27914/95, доклад от 10.09.1999 г., непубликуван), в който тя, като не е намерила нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията във връзка с продължителността на производството, все пак е изразила становище, че е извършено нарушение на чл. 13 поради липсата на каквото и да било вътрешноправно средство, чрез което жалбоподателят да изложи пред национална институция оплакването си относно прекомерната продължителност на производството.

135-137. Жалбоподателят счита, че дори и в определени случаи чл. 6, т. 1 да може да се приеме за *lex specialis* по отношение на чл. 13 - напр. когато лицето се оплаква от нарушение на правото му на достъп до съд - това не важи и за оплаквания, свързани с нарушения на правото на разглеждане на делото в разумен срок.

138-139. Правителството оспорва изцяло твърденията на жалбоподателя. Присъединява се към становището на мнозинството от членовете на Комисията, че не е необходимо да се разглежда въпросът дали в настоящия случай е имало нарушение и на чл. 13 от Конвенцията във връзка с липсата на ефикасно вътрешноправно средство срещу прекомерната продължителност на производството. Счита, че подходът на Комисията по делото Микулски е в противоречие с установената практика на Съда за връзката между чл. 6, т. 1 и чл. 13 от Конвенцията и че становището на Комисията е изцяло в разрез с *ratio legis* на последната разпоредба. Позовава се на редица решения на Съда (Кадубек срещу Словакия¹⁶ от 02.09.1998 г., Reports 1998-VI и горещитираното Бруала Гомез де ла Торе), в които последователно е прието, че „изискванията на чл. 13 са по-широки и се поглъщат от тези на чл. 6“, или че „ролята на чл. 6, т. 1 по отношение на чл. 13 е на *lex specialis*, като изискванията на чл. 13 се поглъщат от тези на чл. 6, т. 1“.

140-145. Правителството се позовава също на редица решения (Пизети срещу Италия¹⁷ от 26.02.1993 г., A-257-C, *Джузепе Триподи срещу Италия*¹⁸, No.

¹⁵ Mikulski v. Poland

¹⁶ Kadubec v. Slovakia

¹⁷ Pizzetti v. Italy

¹⁸ Giuseppe Tripodi v. Italy

40946/98, 25 януари 2000 г., непубликувано в Reports, и *Буйи срещу Франция*¹⁹, No. 38952/97, 7 декември 1999 г., непубликувано в Reports), в които Съдът, след като е намирал нарушение на правото на „разглеждане на делото в разумен срок“, последователно е приемал, че не е необходимо да се произнася и по оплакването по чл. 13 за липса на вътрешноправно средство във връзка с прекомерната продължителност на това производство.

Накрая правителството поддържа, че дори и Съдът да прецени за необходимо да разгледа случая по чл. 13, не е налице нарушение на тази разпоредба, тъй като жалбоподателят е могъл да повдигне въпроса за продължителността на производството в жалбите си срещу продължаването на неговото задържане или в молбите за освобождаване, а също така е могъл да подаде оплакване до председателя на съда или до министъра на правосъдието, което е можело да ангажира дисциплинарната отговорност на съдията, ако е нарушил задължението си за експедитивно разглеждане на делото.

1. Необходимо ли е да се разглежда оплакването по чл. 13?

146. „По много предишни дела, по които Съдът е установявал нарушение на чл. 6, т. 1, той не е считал за необходимо да се произнася и по съпътстващо оплакване по чл. 13. В повечето случаи това е било така, тъй като при конкретните обстоятелства се е приемало, че чл. 6, т. 1 съставлява *lex specialis* по отношение на чл. 13.

Така, когато отстояваното от индивида право по Конвенцията е „гражданско право“, признато от националното право - каквото е правото на собственост - защитата по чл. 6, т. 1 също ще бъде налице (напр. вж. решението по делото Спорунг и Лъонрот *с/у*²⁰ Швеция от 23.09.1982 г., A.52, стр. 31-32, пар. 88). При тези обстоятелства гаранциите по чл. 6, т. 1, предполагащи съдебна процедура с всички нейни атрибути, са по-стриктни и поглъщат тези по чл. 13 (вж. напр. горечитираното решение Бруала Гомез де ла Торе).

Съдът е прилагал подобна логика и по дела, в които оплакването на жалбоподателя е било насочено срещу адекватността на съществуващото апелативно или касационно производство, попадащо в обсега както на чл. 6, т. 1 в „наказателната“ му част, така и на чл. 13 (виж решението по делото Камазински срещу Австрия²¹ от 19.12.1989 г., A.168, стр. 45-46, пар. 110 - във връзка с процедурата за нищожност пред Върховния съд).

В такива случаи няма правен интерес за преразглеждане на същия предмет на оплакването при по-малко строгите изисквания на чл. 13.

147. Няма припокриване обаче, а оттук няма и поглъщане, когато, както е в настоящия случай, твърдяното нарушение на Конвенцията, което лицето желае да отнесе пред „национална институция“, засяга правото на разглеждане в разумен срок в противоречие с чл. 6, т. 1. Въпросът дали жалбоподателят по дадено дело се е ползвал от процес в разумен срок при произнасянето по неговите права и задължения или по наказателно обвинение срещу него, е самостоя-

¹⁹ Bouilly v. France

²⁰ Sporrang and Lönroth v. Sweden. Резюме на решението е публикувано в бр. 4 / 2000 г. на Бюлетина.

²¹ Kamasinski v. Austria

телен правен въпрос, отделен от този дали на разположение на жалбоподателя е имало ефикасно вътрешноправно средство за разглеждане на оплакването на това основание. В настоящия случай въпросът, който е следвало да бъде разгледан пред „съдилищата“ по чл. 6, т. 1, са били наказателните обвинения срещу жалбоподателя, докато оплакването, което той е искал да бъде разгледано от „национална институция“ за целите на чл. 13, е било самостоятелното оплакване за неразумната продължителност на производството.

По други подобни дела в миналото, Съдът въпреки това е отказвал да се произнесе по съпътстващо оплакване за липса на гарантираното от чл. 13 ефикасно средство за защита, като е преценявал това за ненужно с оглед вече установеното от него нарушение на изискването за „разумен срок“ по чл. 6, т. 1 (виж, наред с други, горесцитираните решения Пизети, Буии и Джузепе Триподи).

148. Съдът е на мнение, че е настъпил моментът за ревизия на практиката му в светлината на продължаващото натрупване на жалби пред него, в които единственото или главното твърдение е неосигуряване на разглеждане на делото в разумен срок, в нарушение на чл. 6, т. 1.

Нарастващата честота, с която се установяват такива нарушения, неотдавна накара Съда да обърне внимание на „сериозната опасност“, съществуваща за върховенството на закона в рамките на националния правен ред, когато настъпват „прекомерни забавяния на правосъдието“, „по отношение на които страните по делото нямат вътрешноправно средство за защита“ (виж например *Ботаци срещу Италия*²² [GC], No. 34884/97, пар. 22, ECHR 1999-V; *Ди Мауро срещу Италия*²³ [GC], No. 34256/96, пар. 23, ECHR 1999-V; *А.П. срещу Италия*²⁴ [GC], No. 35265/97, пар. 18, 28.07.1999 г., непубликувано, и *Ферари срещу Италия*²⁵ [GC], No. 33440/96, пар. 21, 28.07.1999 г., непубликувано).

149. На фона на тези обстоятелства, Съдът вече счита за необходимо да разгледа оплакването на жалбоподателя по чл. 13 отделно, в допълнение към вече установеното нарушение на чл. 6, т. 1 поради неизпълнение на задължението за гледане на делото му в разумен срок.“

2. Приложимост на чл. 13 към оплаквания за нарушаване на правото на разглеждане на делото в разумен срок

151. „Съдът не намира в буквата на чл. 13 нищо, което да обосновава принцип, че няма място за прилагането му по отношение на който и да било от аспектите на „правото на съд“, обхванато от чл. 6, т. 1. В историята на неговото съставяне също не може да се намери каквото и да било загатване за такова ограничение на действието на чл. 13.

Действително, защитата по чл. 13 не е абсолютна. Контекстът, в който настъпва твърдяното нарушение - или категория от нарушения - може да води до присъщи ограничения на възможното средство за защита. При такива обстоятелства чл. 13 не се третира като неприложим, но неговото изискване за „ефикасно вътрешноправно средство“ следва да се разбира като „вътрешноправно

²² Bottazzi v. Italy

²³ Di Mauro v. Italy

²⁴ A.P. v. Italy

²⁵ Ferrari v. Italy

средство, което е толкова ефикасно, колкото може да бъде, предвид ограничения обсег на търсене на защита, присъщ на [конкретния контекст]“ (виж решението по делото Клас и други срещу ФРГ²⁶ от 06.09.1978 г., А.28, стр. 31, пар. 69). Освен това, „чл. 13 не отива дотам, че да гарантира средство за защита, позволяващо законите на една договаряща държава да бъдат оспорвани пред национална институция на основание, че противоречат на Конвенцията“ (виж решението по делото Джеймс и други срещу Обединеното Кралство²⁷ от 21.02.1986 г., А.98, стр. 47, пар. 85). Така, чл. 13 не може да се тълкува като изискващ предоставянето на ефективно средство за защита, което би дало възможност на лицето да направи оплакване за липсата по националното право на достъп до съд, както е гарантиран в чл. 6, т. 1.

По отношение на твърдяно неосигуряване на разглеждане на делото в разумен срок обаче не може да се намери такова присъщо квалифициране на обсега на чл. 13.

152-156. Напротив, мястото на чл. 13 в установената с Конвенцията схема за защита на човешките права би могло да се приведе като довод в полза на свеждането до минимум на имплицитните ограничения на този текст.

По силата на чл. 1, основната отговорност за реализиране и привеждане в действие на гарантираните права и свободи е на националните институции. Така механизмът на предявяване на жалба до Съда е субсидиарен спрямо националните системи, гарантиращи правата на човека. Този субсидиарен характер е изразен в членове 13 и 35, т. 1 от Конвенцията.

Целта на чл. 35, т. 1, който установява правилото за изчерпване на вътрешноправните средства за защита, е да предостави на договарящите държави възможност да предотвратят или поправят нарушенията, които се твърди, че са извършили, преди тези твърдения да бъдат отнесени пред Съда (...). Правилото на чл. 35, т. 1 се основава на предположението, отразено в чл. 13 (с който то има близко сходство), че е налице ефикасно вътрешноправно средство за защита по отношение на всички твърдени нарушения на правата по Конвенцията.

По този начин чл. 13, като дава пряк израз на задължението на държавите да защитават правата на човека първо и предимно в собствените си правни системи, установява допълнителна гаранция за индивида, за да може той ефективно да се ползва от тези права. Целта на чл. 13, видна от подготвителните материали по Конвенцията (...), е да предостави средство, чрез което индивидите да могат да получат поправяне на национално ниво на нарушения на техните права по Конвенцията, преди да се наложи да приведат в действие международния механизъм за предявяване на жалба пред Съда. От тази гледна точка, правото на индивида на гледане на неговото дело в разумен срок ще бъде по-слабо ефективно, ако не съществува възможност за предявяване на жалба по Конвенцията първо пред национална институция, и изискванията на чл. 13 следва да се разглеждат по-скоро като подсилващи действието на онези по чл. 6, т. 1, а не като погълнати от общото задължение, наложено от този член, хората да не бъдат подлагани на прекомерни забавяния на съдебните процедури. (...)

²⁶ Klass and Others v. Germany. Резюме на решението е публикувано в бр. 7-8 / 98 и 9-10 / 98 г. на Бюлетина.

²⁷ James and Others v. the United Kingdom. Резюме на решението е публикувано в бр. 4 / 2000 г. на Бюлетина.

Ако чл. 13 следва да се тълкува, както твърди правителството, като неприложим спрямо гарантираното от чл. 6, т. 1 право на съдебно разглеждане в разумен срок, хората ще бъдат системно принуждавани да отнасят до Съда в Страсбург оплаквания, които иначе (и според Съда това е по-уместно) трябва да бъдат адресирани на първо място в рамките на националната правна система. В крайна сметка, ефективното функциониране на национално и на международно ниво на установената с Конвенцията схема за защита на човешките права е възможно да бъде отслабено.

С оглед на горните съображения Съдът счита, че правилното тълкуване на чл. 13 е, че тази разпоредба гарантира ефективно средство за защита пред национална институция при твърдяно нарушение на изискването по чл. 6, т. 1 за разглеждане на делото в разумен срок.

3. Относно спазването на изискванията на чл. 13

157. Както Съдът е приел в много случаи, чл. 13 от Конвенцията гарантира наличието на национално ниво на средство за привеждане в действие на същността на правата и свободите по Конвенцията във всяка една форма, в която те могат да бъдат осигурени от националния правен ред. (...) Обхватът на задълженията на договарящите държави по чл. 13 варира в зависимост от характера на оплакването на жалбоподателя. Все пак, вътрешноправното средство, изисквано от чл. 13, следва да бъде „ефикасно“ както на практика, така и по закон (вж напр. *Илхан срещу Турция*²⁸ [GC], по. 22277/93, пар. 97, ECHR 2000-VIII).

„Ефикасността“ на „вътрешноправното средство“ по смисъла на чл. 13 не зависи от сигурността на настъпване на благоприятен изход за жалбоподателя. „Институцията“, визирана в тази разпоредба, също не е необходимо да бъде съдебна, но ако не е, нейните правомощия и гаранциите, които предоставя, са релевантни за преценката дали средството за защита пред нея е ефективно. Също така, дори и ако едно средство за защита само по себе си не задоволява напълно изискванията на чл. 13, съвкупността от средства, предвидени от националното право, може да сторят това (вж, наред с други, решенията по делата *Силвър* и *други срещу Обединеното кралство*²⁹ от 25.03.1983 г., А.61, стр. 42, пар. 113 и *Чахал срещу Обединеното кралство*³⁰ от 15.11.1996, Reports 1996-V, стр. 1869-70, пар. 145).

158. За Съда остава да определи дали средствата, с които жалбоподателят разполага съгласно полското право, за да предяви оплакване относно продължителността на производството по неговото дело, биха били „ефикасни“ в смисъл, че биха предотвратили твърдяното нарушение или неговото продължаване, или биха предоставили адекватна компенсация за всяко вече извършено нарушение.

159. Съдът веднага отбелязва, че правителството не твърди да е имало каквито и да било специфични правни средства, чрез които жалбоподателят да е могъл да се оплаче от продължителността на производството, но поддържа,

²⁸ *Ilhan v. Turkey*

²⁹ *Silver and Others v. the United Kingdom*. Резюме на решението е публикувано в бр. 7-8 / 98 г. и 3-4 / 99 г. на Бюлетина.

³⁰ *Chahal v. the United Kingdom*. Резюме на решението е публикувано в бр. 11-12 / 97 г. на Бюлетина.

че съвкупността от няколко средства задоволява изискванията на чл. 13. То обаче не посочва дали, и евентуално как, жалбоподателят би могъл да получи удовлетворение - превантивно или компенсационно - чрез прибегване до тези средства. Не е посочено дали което и да било от отделните средства или комбинация от тях биха могли да ускорят разглеждането на обвиненията срещу жалбоподателя или биха му предоставили обезщетение за вече настъпилите забавяния. Правителството не предоставя и какъвто и да било пример от националната практика, показващ, че чрез използването на въпросните средства е било възможно жалбоподателят да получи такова удовлетворение.

Това само по себе си показва, че цитираните средства не отговарят на стандарта за „ефикасност“ по смисъла на чл. 13, тъй като, както Съдът вече посочи, изискваното вътрешноправно средство трябва да бъде ефикасно както по закон, така и на практика.

160. Съответно, Съдът приема, че в настоящия случай е налице нарушение на чл. 13 от Конвенцията, състоящо се в това, че жалбоподателят не е имал вътрешноправно средство, чрез което да може да осъществи правото си на „разглеждане на делото в разумен срок“, гарантирано от чл. 6, т. 1 от Конвенцията³¹.

162-168. Съдът отхвърля като недоказана претенцията на жалбоподателя за обезщетение за имуществени вреди. Уважава частично в размер на 30 000 полски злоти искането му за обезщетение за неимуществени вреди, изразяващи се в страдания и чувство на безизходност в резултат на прекомерната продължителност на задържането му и на гледането на делото му и недостатъчно компенсирани от констатацията за нарушение на Конвенцията. Присъжда и разноски в размер на 20 000 полски злоти.

Резюме и превод от английски език: Даниела Екимова

³¹ Решението е взето с мнозинство от 16 срещу 1 гласа.

Дело Дугоз срещу Гърция
(Dougoz v. Greece)

Решение от 6 март 2001 г. на III отделение на Съда, станало окончателно на 6 юни 2001г.

Европейска конвенция за правата на човека - чл. 3: забрана на изтезанията; чл. 5, т. 1 : законосъобразност на задържането; чл. 5, т. 4: право на съдебен контрол върху законосъобразността на задържането

Условията на задържането понякога могат да съставляват нечовешко или унижително отнасяне. При оценката на тези условия следва да се вземат предвид съвкупните последици от тях, както и конкретните твърдения на жалбоподателя.

Понятието "законност" по т. 4 на чл. 5 има същото значение като в т. 1, поради което задържаният има право на контрол върху своето задържане в светлината не само на изискванията на вътрешното право, но също и на тези в текста на Конвенцията, както и на съдържащите се в нея общи принципи и на целта на ограниченията, разрешени от чл. 5, т. 1. Чл. 5, т. 4 не гарантира право на съдебен контрол в такъв обхват, който би оправомощил Съда да замести дискрецията на решаващия орган със своята собствена по всички аспекти на делото, включително и по въпроси на чиста целесъобразност. Контролът обаче би следвало да бъде достатъчно широк, за да обхване и онези условия, които са съществени за "законното" задържане на лицето съгласно чл. 5, т. 1.

Факти по делото

Жалбоподателят твърди, че докато бил в Сирия бил обвинен в престъпления срещу националната сигурност. Той напуснал страната, след което, според твърденията му, бил признат за виновен и осъден на смърт.

Правителството поддържа, че жалбоподателят е влязъл нелегално в Гърция, вероятно през юли 1983 г. Жалбоподателят твърди, че е влязъл в страната законно.

През 1987 г. жалбоподателят бил арестуван от гръцките власти за престъпления, свързани с наркотици. През 1988 г. той бил признат за виновен от Атинския апелативен съд. Съдът, като взел предвид, че самият жалбоподател употребявал наркотици, го осъдил на две години лишаване от свобода.

През 1989 г., по молба на жалбоподателя, той бил признат за бежанец от Атинската служба на Върховния комисар на ООН за бежанците. На това основание гръцките власти му издали карта за пребиваване на чужденец. Според правителството, срокът на разрешението за пребиваването му в Гърция изтекъл на 8 януари 1991 г., но той незаконно останал в страната.

През 1991 г. жалбоподателят бил арестуван за кражба и носене на оръжие без разрешение. През 1993 г. той бил признат за виновен от апелативния съд в Нафплион и осъден на пет и половина години лишаване от свобода.

На 6 юни 1994 г. бил освободен предсрочно. Същия ден директорът на полицията заповядал неговото експулсиране от Гърция в интерес на обществото.

На 23 юни 1994 г. жалбоподателят подал молба до гръцките власти за получаване на бежански статут. На 4 август 1994 г. министърът на вътрешните работи отхвърлил молбата, като намерил, че е налице злоупотреба, тъй като молбата "е подадена десет години след пристигането на молителя в Гърция, очевидно с цел да бъде избегнато законното му експулсиране след освобождаването му от затвора, където същият е изтърпял продължителни наказания за много сериозни престъпления".

На 9 юли 1995 г. жалбоподателят бил арестуван в Гърция за престъпления, свързани с наркотици. На 26 ноември 1996 г. той бил признат за виновен и осъден на три години лишаване от свобода и глоба от Атинския апелативен съд.

На 25 юни 1997 г. поискал да бъде освободен предсрочно, твърдейки, че може да се завърне в Сирия, тъй като изпълнението на присъдата му там било отложено. Първоинстанционният наказателен съд в Пирея разгледал молбата му в закрито заседание на 16 юли 1997 г. Решил, че той следва да бъде освободен предсрочно и експулсиран от Гърция, като преценил, че поведението му показвало, че след освобождаването си няма да извърши други престъпления.

По силата на това решение, жалбоподателят бил освободен от затвора на 10 юли 1997 г. В очакване да бъде експулсиран, бил задържан под полицейски арест, въз основа на мнение на заместник-прокурор към Касационния съд, че министерско решение № 4803/13/7A/18-26.6.92 г., касаещо експулсиране с административен акт, се прилага по аналогия в случай на експулсиране, разпоредено от съда. Първоначално жалбоподателят бил настанен в центъра за задържане в Драпедона. Получил временен паспорт от гръцките власти, а на 12 септември 1997 г. сирийското посолство в Атина му разрешило да влезе в Сирия.

Жалбоподателят твърди, че центърът за задържане в Драпедона се състоял от 20 килии. На моменти там били задържани до 100 души. Неговата килия била пренаселена. Там имало "десетократно повече хора", в зависимост от броя на задържаните през отделните нощи. Нямаło легла и на арестантите не били предоставяни дюшеци, чаршафи и одеала. Някои арестанти трябвало да спят в коридора. Килиите били мръсни, а санитарните помещения недостатъчно, тъй като били предназначени за много по-малко хора. Топлата вода била недостатъчна. През продължителни периоди от време такава изобщо нямаło. Липсвали чист въздух и естествена светлина, както и двор за физически упражнения. Единственото място, където арестантите можели да се разхождат, бил коридорът, който водел до тоалетните.

Според жалбоподателя, в центъра в Драпедона нямаło развлечения или други мероприятия. Той дори не можел да чете книга, тъй като килията била твърде пренаселена. Арестантите получавали "сносна храна" два пъти дневно. Мляко нямаło никога, а плодове, зеленчуци и сирене рядко се появявали в менюто. Същевременно, арестантите нямали право да получават храна отвън. Жалбоподателят нямаło достъп до лекар или фармацевт. Разрешавали се само

роднински посещения, в резултат на което чужденците не били посещавани изобщо. Жалбоподателят не можел да се обърне към социалните служби или към прокурора. Въпреки че имало платени телефони, броят им бил крайно недостатъчен. Случаи на малтретиране от страна на охраната не били рядкост.

Правителството твърди, че в ареста в Драпециона денонощно имало топла вода. Храната, сервирана на арестантите, била достатъчно и с много добро качество. Полицейските служители имали същото меню. Там, където жалбоподателят бил задържан, имало достатъчно естествена светлина. Той можел свободно да се разхожда в широк коридор на редовни интервали през деня. Арестът бил ежедневно почистван и редовно подлаган на дезинфекция. Имало медицинско обслужване.

На 28 ноември 1997 г. жалбоподателят поискал от министъра на вътрешните работи да му разреши да пътува до държава, различна от Сирия, където, според твърденията му, го очаквало смъртно наказание.

На 2 февруари 1998 г. той поискал отмяна на заповедта за експулсиране, като се позовал на Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне и наказание и на факта, че е бил признат за бежанец от Върховния комисар на ООН за бежанците. Претендирал също така, че продължаващото му задържане е в противоречие с чл. 5 от ЕКПЧ и че заповедта за експулсирането му е издадена в нарушение на националния закон.

През м. април 1998 г. той бил преместен в Главното полицейско управление на бул. "Александрас". Според жалбоподателя, условията там били подобни на онези в Драпециона, но в килиите имало естествена светлина и въздух, както и достатъчно топла вода. Според правителството, условията в "Александрас" били същите като тези в Драпециона.

На 28 април 1998 г. представителят на Върховния комисар на ООН за бежанците в Атина поискал от министъра на вътрешните работи да не експулсира жалбоподателя в Сирия, докато делото му е висящо.

На 11 май 1998 г. първоинстанционният наказателен съд в Пирея в закрито заседание отказал да отмени заповедта за експулсиране, като припомнил, че в молбата си от 25 юни 1997 г. жалбоподателят твърдял, че вече не подлежи на преследване в Сирия. Решението на съда не съдържало изричен отговор на искането на жалбоподателя във връзка с неговото задържане.

На 26 и 28 юли 1998 г. жалбоподателят поискал от министрите на правосъдието и на вътрешните работи да вдигнат заповедта за експулсиране и при всички случаи да го освободят.

На 3 декември 1998 г. той бил експулсиран в Сирия. Гръцкото правителство твърди, че е било информирано от ИНТЕРПОЛ, че Сирия не е искала неговото екстрадиране.

Според жалбоподателя, при пристигането си в Сирия той бил арестуван.

На 29 ноември 1994 г. Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (по-нататък - КПИ), след посещението си в Гърция през м. март 1993 г., е публикувал доклад със следните констатации и препоръки във връзка с Главното полицейско управление в Атина (бул. "Александрас"):

"54. Основните помещения за задържане - се състояха от 20 килии ... с размер малко над 12 m2, оборудвани с неподвижни пейки за почивка/сън; осветлението беше достатъчно, такава би била и вентилацията при липса на пренаселеност. По принцип настаняването в килиите би могло да се счете за приемливо - при задържане за относително кратък период, при условие че помещенията се поддържат чисти, а на лицата, които следва да прекарат нощта в ареста, бъдат осигурени дюшеци и одеала.

55. Делегацията обаче установи, че освен заподозрените в престъпления (които могат да бъдат задържани максимум за 4-6 дни ...), главното управление се използва за продължително настаняване и на лица, задържани въз основа на законодателството за чужденците. Много от тези лица, с които делегацията се среща, са били задържани в арестите на главната сграда в продължение на повече от месец, а някои от тях - над три месеца. Такава ситуация е неприемлива. Физическото обкръжение и режимът са доста неподходящи за такива продължителни престои. Няма дори възможност за достъп до чист въздух: извън килиите, "физически упражнения" се извършват в прилежащия към тях коридор.

56. По времето на посещението на делегацията, в главното управление имаше около 50 - 60 задържани, около 60% от които бяха настанени по законодателството за чужденците ... През по-голямата част от времето задържаните бяха държани по двама или трима в килия, като в килията за жени имаше пет задържани. Делегацията научи от задържани лица, че съвсем наскоро в килиите са били държани по десет и повече лица. Предвид размерите на килиите, такава населеност би била прекалено голяма ...

58. Задържаните имаха на разположение одеала..., но не и дюшеци.

... Хигиенното състояние и цялостната поддръжка на тоалетните/душове бяха ужасяващи, въпреки че между отделните посещения на делегацията е бил направен опит за подобряване на положението.

59. Във връзка с арестните помещения на седмия етаж на Главното полицейско управление в Атина, Комитетът желае да направи следните препоръки:

- никой да не бъде задържан в тези помещения по-дълго, отколкото е абсолютно необходимо;

- максималната населеност да бъде четирима души на килия...;

- на задържаните за през нощта лица да бъдат осигурени одеала и дюшеци;...

- да бъде потърсен начин на лицата, задържани за повече от 24 часа, да бъдат предложени ежедневни физически упражнения на открито..."

Резюме на решението на Европейския съд

I. Относно твърдяното нарушение на чл. 3 от Конвенцията

42. Жалбоподателят се оплаква от условията, при които е бил задържан в очакване на своето експулсиране, както в Драпещона, така и на бул. "Александра". Позицията се на чл. 3 от Конвенцията.

43. Според правителството, условията на задържане на жалбоподателя не съставлявали нечовешко или унижително отношение, тъй като не била налице необходимата степен на суровост. Седемнадесетмесечната продължителност на

задържането се дължала на разнообразните постъпки на жалбоподателя да предотврати своето експулсиране.

44. "Съдът припомня, че съгласно практиката на създадените с Конвенцията органи малтретирането трябва да достигне една минимална степен на суровост, за да попадне в приложното поле на чл. 3 (решението по делото Ирландия срещу Обединеното кралство¹ от 18.01.1978 г., А.25, стр.65, пар. 162). Същото е вярно и доколкото става дума за унижително отнасяне (решението по делото Костело-Робъртс срещу Обединеното кралство² от 25.03.1993 г, А.247-С, стр. 59, пар. 30). Оценката на тази минимална степен на суровост е относителна - тя зависи от всички обстоятелства по делото, например продължителност на третирането, неговите физически и душевни последици, а в някои случаи пол, възраст и здравословно състояние на жертвата (виж горесцитираните решения Ирландия срещу Обединеното кралство и Костело-Робъртс срещу Обединеното кралство).

45. В настоящия случай Съдът отбелязва, че жалбоподателят първоначално е бил задържан за няколко месеца в полицейския участък в Драпедона, който е център за задържане на лица по законодателството за чужденците. Твърди между другото, че е бил затворен в пренаселена и мръсна килия при недостатъчно санитарни помещения и приспособления за сън, оскъдно количество топла вода, без чист въздух и естествена светлина и без двор за физическа активност. Било невъзможно дори да чете книга, тъй като килията му била пренаселена. През м. април 1998 г. бил преместен в главното полицейско управление на бул. "Александрас", където условията били подобни на тези в Драпедона и където той бил задържан до 3 декември 1998 г., датата на експулсирането му в Сирия.

Съдът отбелязва, че правителството не отрича твърденията на жалбоподателя относно пренаселеността и липсата на легла и постилки.

46. Съдът счита, че условията на задържането понякога могат да съставляват нечовешко или унижително отнасяне. По *Гръцкото дело*³ (Годишник на ЕКПЧ, № 12 / 1969 г.) Комисията достигна до това заключение във връзка с пренаселеността и недостатъчното съоръжения за отопление, хигиена, сън, храна, отдих и контакти с външния свят. При оценката на условията на задържането следва да се вземат предвид съвкупните последици от тях, както и конкретните твърдения на жалбоподателя. В настоящия случай, въпреки че Съдът не е извършвал посещение на място, той отбелязва, че твърденията на жалбоподателя се подкрепят от заключенията на доклада на КПИ от 29 ноември 1994 г. относно Главното полицейско управление на бул. "Александрас". В доклада си КПИ е подчертал, че килиите и режимът на задържане на това място са доста неподходящи за престой, по-дълъг от няколко дни, населеността е прекомерна, а санитарните помещения - в ужасно състояние. Въпреки че по онова време КПИ не е посещавал ареста в Драпедона, Съдът отбелязва, че правителството е описало условията на "Александрас" като еднакви с тези в Драпедона, а самият жал-

¹ Ireland v. the United Kingdom. Резюме на решението е публикувано в бр. 7-8 / 1977 г. на Бюлетина.

² Costello-Roberts v. the United Kingdom

³ Greek Case

боподател е признал, че първите били малко по-добри поради наличието на естествена светлина, въздух в килиите и достатъчно топла вода.

47. Освен това, Съдът има предвид факта, че през 1997 г. КПИ е посетил както Главното полицейско управление на бул. "Александрас", така и центъра в Драпециона, и е сметнал за необходимо да повтори посещението си и на двете места през 1999 г. Жалбоподателят е бил задържан в периода от м. юли 1997 г. до м. декември 1998 г.

48. В светлината на гореизложеното, Съдът счита, че условията на задържането на жалбоподателя в главното полицейско управление на бул. "Александрас" и в центъра за задържане в Драпециона и по-специално прекомерната пренаселеност и липсата на приспособления за сън, съчетани с необичайно продължителния период от време, през който жалбоподателят е бил задържан при тези условия, съставляват унижително отнасяне, в противоречие с чл. 3.

49. Съответно, било е извършено нарушение на чл. 3 от Конвенцията⁴.

II. Относно твърдяното нарушение на чл. 5 от Конвенцията

50-52. Жалбоподателят е направил оплакване и по чл. 5 от Конвенцията във връзка със законосъобразността и продължителността на задържането му и с липсата на вътрешноправни средства за защита в тази връзка. Правителството твърди, че той е бил задържан съгласно съдебно решение, разпореждащо експулсирането му, тъй като представлявал опасност за обществените ред и сигурност. Продължителността на задържането се дължала на усилията на жалбоподателя да спре експулсирането. Освен това правителството поддържа, че съдебният контрол за законосъобразност на задържането се включвал в решението, с което било разпоредено експулсирането.

53. Според жалбоподателя, при отсъствието на каквито и да било законови разпоредби, мнението на прокурор от Касационния съд не можело да узакони неговото задържане. Той твърди, че не е разполагал с никакви правни средства, за да оспори законосъобразността на продължителното си задържане. Молбите му до министрите на правосъдието и на вътрешните работи за отмяна на заповедта за експулсиране и за освобождаването му не съставлявали правни средства и били отхвърлени или оставени без отговор.

54. "Съдът припомня, че е безспорно, че жалбоподателят е бил задържан "с оглед депортиране" по смисъла на чл. 5, т. 1 (f). Въпреки това, Съдът е длъжен да се произнесе дали задържането на жалбоподателя е било "законосъобразно" по смисъла на чл. 5, т. 1 (f), като по-специално държи сметка за гаранциите, предоставени от националната система. Когато става въпрос за "законосъобразността" на задържането, включително и дали "редът, предвиден от закона" е бил спазен, Конвенцията отдава съществено значение на задължението да се съблюдават материалните и процесуални правила на националния закон, но в допълнение изисква всяко лишаване от свобода да съответства на целта на чл. 5, а именно - индивидът да бъде защитен от произвол (виж решението по делото Чахал срещу Обединеното кралство⁵ от 15.11.1996 г., Reports 1996-V, пар. 118).

⁴ Решението е взето с единодушие.

⁵ Chahal v. the United Kingdom.

55. В тази връзка Съдът припомня, че като предвижда, че всяко лишаване от свобода следва да бъде извършвано "по реда, предвиден от закона", чл. 5, т. 1 изисква на първо място всеки арест или задържане да имат законно основание съгласно вътрешното право. Тези думи обаче не са просто една препратка към вътрешното право. Те се отнасят и до качеството на закона, като изискват той да бъде съвместим с върховенството на закона - понятие, от което са проникнати всички текстове на Конвенцията. Качеството в този смисъл предполага, че в случаите, когато националният закон допуска лишаване от свобода, същият следва да бъде достатъчно достъпен и точен, за да се избегнат всички рискове от произвол (виж решението по делото Амуур срещу Франция⁶ от 25.06.1996 г., Reports 1996-III, § 50).

56. Съдът отбелязва, че чл. 27, ал. 6 от Закон № 1975/1991 г., който се прилага при експулсиране на чужденци с административна заповед, допуска задържане на чужденец при условие, че предстои изпълнение на административната заповед на министъра на вътрешните работи за експулсиране и се счита, че чужденецът представлява опасност за обществения ред или може да се укрие.

В случая експулсирането на жалбоподателя е било разпоредено от съд, а не с административен акт. Освен това не се е считало, че той е опасен за обществения ред. Съдът, разпоредил освобождаването му от затвора през м. юли 1997 г., е приел, че видно от поведението му по време на задържането той няма да извърши други престъпления след освобождаването си и не е необходимо задържането му да продължи.

57. Съдът отбелязва също така, че на 1 април 1993 г. заместник-прокурорът към Касационния съд е изразил становище, че решение № 4803/13/7A/18-26.6.92 г. се прилага по аналогия в случай на експулсиране, разпоредено от съда. Съдът не счита, че становището на висш прокурор относно приложимостта по аналогия на министерско решение за задържане на лица, чието експулсиране по административен ред предстои, съставлява "закон" с достатъчно "качество" по смисъла на практиката на Съда.

58. При тези обстоятелства Съдът намира, че в настоящия случай е имало нарушение на чл. 5, т. 1 от Конвенцията⁷.

59. След като установи, че задържането на жалбоподателя в никакъв случай не съответства на изискването на чл. 5, т. 1, Съдът не счита за необходимо да разгледа отделно въпроса, дали тази разпоредба е била нарушена също така и поради продължителността на задържането на жалбоподателя.

60. По повод оплакването на жалбоподателя от гледна точка на чл. 5, т. 4 от Конвенцията, правителството навежда довод, че контролът по чл. 5, т. 4 е включен в съдебните решения, разпореждащи експулсирането му (от 16 юли 1997 г.) и отказващи отмяна на същото (от 11 май 1998 г.).

61. Съдът припомня, че понятието "законност" по т. 4 на чл. 5 има същото значение като в т. 1, поради което задържаният има право на контрол върху своето задържане в светлината не само на изискванията на вътрешното право, но също и на тези в текста на Конвенцията, както и на съдържащите се в нея

⁶ Amuur v. France

⁷ Решението е взето с единодушие.

общи принципи и на целта на ограниченията, разрешени от чл. 5, т. 1. Чл. 5, т. 4 не гарантира право на съдебен контрол в такъв обхват, който би оправомощил Съда да замести дискрецията на решаващия орган със своята собствена по всички аспекти на делото, включително и по въпроси на чиста целесъобразност. Контролът обаче би следвало да бъде достатъчно широк, за да обхване и онези условия, които са съществени за "законното" задържане на лицето съгласно чл. 5, т. 1 (виж горесцитираното решение по делото Чахал срещу Обединеното кралство).

62. Съдът отбелязва, че исканията на жалбоподателя за освобождаване от 28 ноември 1997 г. и от 26 юли 1998 г. до министрите на правосъдието и на вътрешните работи не могат да се считат за ефикасни вътрешноправни средства, чрез които той би могъл да оспори законосъобразността на своето задържане. С подаването им, жалбоподателят е апелирал към дискреционната снизходителност на тези министри, които или са отхвърлили тези искания, или са ги оставили без отговор. Освен това, в решението си от 11 май 1998 г., взето в закрито заседание, първоинстанционният наказателен съд в Пирея не се е произнесъл по искането на жалбоподателя относно неговото задържане.

63. От това следва, че вътрешноправната система не е предоставила на жалбоподателя възможност да получи от националния съд произнасяне по законосъобразността на задържането за експулсирането му, в съответствие с изискванията на чл. 5, т. 4.

64. Съдът заключава, че е налице нарушение и на чл. 5, т. 4 от Конвенцията⁸.

Резюме и превод от английски език: Даниела Екимова

⁸ Решението е взето с единодушие.

Дело Крепс срещу Полша

(Kreps v. Poland)

жалба №34097/96,

Решение от 26 юли 2001 г. на IV отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека - чл. 5, т. 3: право на задържания под стража делото му да бъде гледано в разумен срок или да бъде освободен; чл. 6, т. 1: право на гледане на делото в разумен срок

Въпросът дали срокът на задържане е разумен не може да се решава абстрактно. Дали е разумно един обвиняем да продължи да бъде задържан, трябва да се преценява при всеки случай, съобразно с неговите особености. Продължаващото задържане може да бъде оправдано, само ако са налице конкретни данни за съществуването на действително изискване от обществен интерес, което, въпреки презумпцията за невиновност, надделява над правилото за зачитане на личната свобода, закрепено в чл. 5 от Конвенцията.

Задържаните по време на процеса лица имат право на "специално усърдие" от страна на властите. Следователно, по дела, по които едно лице е задържано до произнасяне по обвинението срещу него, фактът на задържането е сам по себе си фактор, който трябва да бъде отчетен при преценката дали е спазено изискването за решение по същество в разумен срок.

Факти по делото

На 13 януари 1993 г. на жалбоподателя била наложена мярка за неотклонение задържане под стража по обвинения за въоръжен грабеж, кражба с взлом и нападение, причинило телесни повреди. На 13 април 1993 г. във Варшавския окръжен съд бил внесен обвинителен акт срещу него и шестима други съизвършители.

Разглеждането на делото било насрочено за 4, 5 и 6 май 1994 г., но било отложено. За периода между така определената дата на първото съдебно заседание и датата 18 април 1997 г., когато първоинстанционният съд произнесъл присъда, били насрочени общо тридесет и четири съдебни заседания, много от които били отложени заради неявяване на някой от подсъдимите, неявяване на преводач (единият от подсъдимите бил от ливански произход), назначаване на психиатрична експертиза по искане на жалбоподателя, оттегляне на член на съдебния състав от делото, самонараняване по време на съдебно заседание на един от другите подсъдими.

Многократно жалбоподателят настоявал да бъде освободен, но всичките му молби били отхвърлени от съда с аргументите, че съществуват добре обосновани подозрения, че той е извършил сериозните престъпни деяния, за които е обвинен, и че чрез задържането му ще се осигури правилното развитие на процеса.

Неколкократно жалбоподателят оспорил безпристрастността на съда, но без успех.

Междувременно, на 31 декември 1996 г. Варшавският окръжен съд поискал от Върховния съд разрешение за удължаване на срока на задържането под стража на жалбоподателя и на другите подсъдими до 30 май 1997 г., т.е. над предвидения в закона срок за подобни случаи. Окръжният съд считал, че те преднамерено са препятствали завършването на процеса в законоустановените срокове и това дава достатъчно основание за удължаване на задържането под стража. Що се отнася до жалбоподателя, той не посочвал точно как поведението му е забавило производството. Върховният съд продължил срока на задържането под стража до 30 април 1997 г..

На 18 април 1997 г. присъдата била произнесена. Жалбоподателят бил осъден на единадесет години лишаване от свобода и глоба в размер на 3000 полски злоти. Той обжалвал присъдата през юли 1997 г., но на 2 декември 1997 г. Варшавският апелативен съд отхвърлил жалбата.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията

35. Жалбоподателят твърди, че задържането му под стража е било прекомерно дълго и е нарушен чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

A. Периодът, който трябва да бъде разгледан

36. Не се спори, че задържането под стража е започнало на 13 януари 1993 г., когато е била наложена мярката, и (от гледна точка на чл. 5, т. 3 от Конвенцията) е завършило на 18 април 1997 г. с произнасянето на присъдата на първоинстанционния съд. Предварителното задържане на жалбоподателя е продължило около 4 години и 3 месеца. Декларацията, с която Полша е признала правото на индивидуална жалба обаче е влязла в сила на 1 май 1993 г. и следователно периодът на задържане на жалбоподателя преди тази дата е извън юрисдикцията на Съда *ratione temporis*. Поради това релевантният по чл. 5, т. 3 период се равнява на четири години без дванадесет дни. "Въпреки това, определяйки дали продължаващото задържане на жалбоподателя от 1 май 1993 г. нататък е оправдано, Съдът ще има предвид факта, че към тази дата жалбоподателят вече е бил задържан за около три месеца (вж. решението от 8 юни 1995 г. по делото Ягчи и Саргин с/у Турция¹, А.319-А, стр.18, §49 и решението по делото Яблонски с/у Полша² от 21 декември 2000 г., № 334982/96, §66)."

B. Разумен характер на срока на задържането

37. Според жалбоподателя срокът на задържането му е бил прекомерно дълъг, като властите не са изложили надлежни основания за продължаване на

¹ Yagci and Sargin v. Turkey

² Jablonski v. Poland

мярката през цялото това време. Той поддържа, че задържането под стража в неговия случай в действителност е било равнозначно на изтърпяване на наказание лишаване от свобода. Двете основания, на които всеки път е било отказвано освобождаването му (сериозният характер на престъпленията, в които е обвинен, и необходимостта да се осигури правилно провеждане на процеса), според него не са достатъчни, за да обосноват задържане, надвишаващо четири години. Жалбоподателят се позовава на трайно установената практика на Съда, според която задържането на обвинените в някои категории престъпления може да бъде оправдано, за да се предотвратят смущения на обществения ред, но то ще бъде на "релевантно и достатъчно" основание само ако се базира на факти, които са в състояние да покажат, че освобождаването на обвиняемия действително ще има такъв ефект. Полските съдилища дори не са обмисляли възможността да наложат друга мярка за неотклонение, за да осигурят развитието на процеса, като например гаранция или освобождаване под полицейски надзор, нито пък са обяснили защо и как освобождаването на жалбоподателя ще попречи на надлежното развитие на процеса.

38. Жалбоподателят поддържа, че съдилищата не са положили "специално усърдие" при разглеждането на неговото дело и в резултат на това то значително се е проточило. Той посочва два големи периода, в които Варшавският окръжен съд е бездействал: първото "затишие" е започнало след 13 април 1993 г. и е продължило до 8 ноември 1994 г., когато се е провело първото заседание по същество, а второто, което също надвишава една година, е между май 1995 г. и ноември 1996 г., като и в двата периода не е имало съдебни заседания.

Произтеклото забавяне на процеса в продължение на три години жалбоподателят счита за прекомерно и следователно несъвместимо с разпоредбата на чл. 5, т. 3, гарантираща правото на "гледане на делото в разумен срок или на освобождаване преди гледането на делото в съда".

39-40. Правителството оспорва всички твърдения на жалбоподателя. Обосновава полагаането на необходимата грижа с насрочването на тридесет и четири заседания по делото, много от които се провалили по вина на подсъдимите. Самият жалбоподател бил допринесъл в голяма степен за това със своите искания за отлагане на делото по здравословни причини и за прегледи от психиатър, както и с многократните оспорвания на безпристрастността на съда.

Правителството подчертава факта, че е съществувало добре обосновано подозрение, че жалбоподателят е извършил три тежки престъпления, за които наказанието може да бъде от пет години лишаване от свобода до смърт. Задържането му под стража било необходимо и за да се осигури правилното развитие на процеса, особено като се има предвид, че той препятствал хода му.

41. "Съдът припомня, че въпросът дали срокът на задържане е разумен не може да се решава абстрактно. Дали е разумно един обвиняем да продължи да бъде задържан, трябва да се преценява при всеки случай, съобразно с неговите особености. Продължаващото задържане може да бъде оправдано в даден случай, само ако са налице конкретни данни за съществуването на действително изискване от обществен интерес, което, въпреки презумпцията за невиновност, надделява над правилото за зачитане на личната свобода, закрепено в чл. 5 от Конвенцията (вж., наред с други, решението по делото *Кугла с/у Полша*, §110 и сл.)".

За да не надхвърлят разумния срок на задържане, съдебните власти, имайки предвид презумпцията за невиновност, трябва да изследват всички факти за съществуването или отсъствието на такова изискване от обществен интерес, оправдаващо отклонение от правилото на чл. 5, и подробно да ги отразят в решенията си по исканията за освобождаване.

42. "Продължаващото съществуване на обосновано подозрение, че арестуваното лице е извършило престъпление, е *conditio sine qua non* за законосъобразността на оставяното в сила задържане, но след определен период от време това вече не е достатъчно. Следователно Съдът трябва да провери дали другите основания, сочени от съдебните власти, са продължавали да оправдават отнемането на личната свобода. Ако тези основания са били "релевантни" и "достатъчни", Съдът трябва да се убеди също така, че националните власти са положили "специално усърдие" при воденето на процеса" (цитираното решение по делото *Яблонски с/у Полша*, §§ 79-80).

43. Като разглежда посочените от правителството основания за отказите жалбоподателят да бъде освободен, Съдът приема, че подозрението в извършване на тежки престъпления първоначално е могло да оправдае задържането, но то не е "релевантно и достатъчно" за задържане за период от близо четири години. Що се отнася до осигуряването на правилното развитие на процеса, според Съда властите не са посочили нито едно обстоятелство, което да подсказва, че ако жалбоподателят бъде освободен, ще се укрие от правосъдието, ще осуети привеждането в изпълнение на влязлата в сила присъда или ще попречи на развитието на процеса.

Съдът посочва, че националните съдилища не са разгледали възможността за налагане на други мерки за неотклонение, като освобождаване под гаранция или под полицейски надзор, които са изрично предвидени от полското законодателство за осигуряване правилното провеждане на наказателното производство.

Не се установява следователно, че основанията, посочени за оправдаване на задържането на жалбоподателя, са "релевантни" и "достатъчни", както се изисква от чл. 5, т. 3.

44. "Тази констатация би освободила Съда от задължението да се произнесе дали националните съдебни власти са водили процеса с дължимата грижа. Все пак, в тази връзка Съдът не може да не отбележи, че обвинителният акт е бил внесен през април 1993 г., но на Варшавския окръжен съд е трябвала цяла година, за да насрочи делото. По-късно на съда отново е била необходима почти една година за изслушване на психиатрична експертиза. Това е довело до забавяне на процеса с около две години, което, съотнесено към целия период на задържане на жалбоподателя от около четири години, трябва да се определи като значително.

Следователно не може да се приеме, че при разглеждане на делото му властите са проявили изискваното "специално усърдие".

45. В съответствие с това, налице е нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

II. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

46. Жалбоподателят поддържа, че правото му на "гледане на делото в разумен срок" не е било зачетено и следователно е нарушен чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

А. Периодът, който трябва да бъде разгледан

47. Не се спори, че той е започнал на 13 януари 1993 г. и е приключил с решението на Варшавския апелативен съд от 2 декември 1997 г., т.е. продължителността му е 4 години и почти 11 месеца. Предвид компетентността си *ratione temporis*, Съдът ще разгледа само периода след 1 май 1993 г., но ще държи сметка и за етапа на развитие на производството към тази дата.

Б. Разумен характер на продължителността на разглеждания период

48. Жалбоподателят твърди, че, след като през цялото това време е бил задържан под стража, полските власти е трябвало да положат особено усърдие при разглеждане на неговото дело. Предвид забавянето на процеса обаче, за което са отговорни съдилищата, не може да се приеме, че са го сторили. Продължителността на производството не може да се обясни и с естеството на делото, което не е било особено сложно и не се е различавало от много подобни дела, разглеждани от окръжните съдилища.

49. Правителството поддържа, че делото е било много сложно, тъй като ставало дума за тежки обвинения във въоръжен грабеж, извършен от организирана група, и защото е било необходимо да се разпитат значителен брой свидетели и експерти. Относно поведението на съответните власти и на жалбоподателя, правителството изтъква аргументите, посочени във връзка с оплакването по чл. 5, т. 3.

50. "Съдът ще прецени дали продължителността на производството е била разумна в светлината на особените обстоятелства по делото и съобразно с критериите, установени в практиката му, и по-специално сложността на делото, поведението на жалбоподателя и поведението на съответните власти (вж., наред с много други, решенията по делата *Кугла с/у Полша*, цитирано по-горе, §124; *Абдоела с/у Холандия*³ от 25.11.1992 г., А.248-А, стр.16-17, §§ 20 и 24 in fine)."

51. Предвид броя на подсъдимите и естеството на въпросите във връзка с произнасянето по обвиненията срещу тях, Съдът счита, че делото е било с известна сложност, но това само по себе си не може да оправдае продължителността на процеса.

52. "В това отношение Съдът припомня, че във връзка с чл. 5, т. 3 по много поводи е подчертавал, че задържаните по време на процеса лица имат право на "специално усърдие" от страна на властите. Следователно, по дела, по които едно лице е задържано до произнасяне по обвинението срещу него, фактът на задържането е сам по себе си фактор, който трябва да бъде отчетен при преценката дали е спазено изискването за решение по същество в разумен срок (вж. цитираното решение по делото *Абдоела*)."

53. Съдът вече прие, че констатираният около двегодишен застой в производството противоречи на изискването за полагане на "специално усърдие".

"Този извод е също така валиден и по отношение на оплакването по чл. 6, т. 1 и на това основание Съдът заключава, че полските власти не са изпълнили задължението си за експедитивно правораздаване по този текст."

³ *Abdoella v. the Netherlands*

54. В съответствие с това Съдът приема, че в случая е налице нарушение и на чл. 6, т. 1 от Конвенцията⁴.

55 - 63. Съдът отхвърля като недоказана претенцията на жалбоподателя за имуществени вреди, причинени в резултат на задържането, но приема, че той е претърпял неимуществени вреди, недостатъчно компенсирани от самата констатация на нарушенията на Конвенцията. По справедливост присъжда обезщетение в размер на 20 000 злоти, както и 8 000 злоти за разноските в производството пред него.

Резюме и превод от английски език: Ивайло Костов

⁴ Решението е единодушно по всички разглеждани въпроси и текстове от Конвенцията

Дело Джананжели срещу Италия

(Giannangeli v. Italy)

жалба № 41094/98

Решение от 5 юли 2001 г. на II отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека - чл. 6, т. 1: право на гледане на делото в разумен срок

Чл. 6, т. 1 възлага на договарящите държави задължението да организират съдебните си системи така, че съдилищата да са способни да отговорят на всички изисквания на тази разпоредба, включително и задължението делата да бъдат гледани в разумни срокове.

Факти по делото

На 16 февруари 1991 г. жалбоподателят издал чек на г-н Х. Когато последният се опитал да го осребри, се установило, че той е от книжка, открадната от г-н У. Банката информирала полицията, която конфискувала чека и сезирала прокуратурата.

На 12 ноември 1992 г. жалбоподателят бил уведомен от прокуратурата, че в съда са внесени обвинения срещу него за пране на пари, фалшификация и измама. На първото заседание на съда, което се провело, както било насрочено, на 9 декември 1993 г., делото било прекратено по обвиненията за фалшификация и измама, разпитан бил свидетел по първото обвинение и било насрочено ново заседание за 16 юни 1994 г. То било отложено за 1 март 1995 г., защото от 13 до 18 юни 1994 г. адвокатите стачкували. После делото било пренасрочено за 2 март 1995 г., но било отложено за 15 февруари 1996 г., тъй като адвокатът на жалбоподателя нямал възможност да се яви на заседанието. На тази дата делото било отново отсрочено за 23 януари 1997 г., когато пък било отложено за 10 юли същата година, поради пренатовареност на съда. На това заседание последвало ново отлагане за 20 ноември 1997 г., поради необходимостта да бъде разпитан неявил се свидетел. На тази дата съдът произнесъл присъда, с която оправдал жалбоподателя. Тя влязла в сила на 4 януари 1998 г.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Относно твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1

13. Жалбоподателят твърди, че е налице нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията, поради прекомерната продължителност на наказателното производство срещу него.

A. Периодът, който трябва да бъде разгледан

14-15. Съдът приема, че периодът от значение за делото обхваща пет години, един месец и двадесет и три дни за една инстанция - от уведомяването на

жалбоподателя, че срещу него има повдигнати обвинения (12 ноември 1992 г.) до влизането в сила на оправдателната присъда (4 януари 1998 г.).

Б. Разумен характер на продължителността на производството

16. "Според пратиката на Съда, разумният характер на продължителността на производството трябва да се преценява с оглед на специфичните обстоятелства по делото и като се имат предвид установените в тази практика критерии, по-специално сложността на случая и поведението на жалбоподателя и на властите (виж, наред с други, решенията по делата *Пелисие и Саси с/у Франция*¹ (GC), № 25444/94, пар. 67, ECHR 1999-II и *Филис с/у Гърция*² (№ 2) от 27.06.1997 г., Reports 1997-IV, стр. 1083, пар. 35)."

17. Според жалбоподателя, цялостната продължителност на процеса в случая е в нарушение на изискването за "разумен срок". Правителството възразява, че няколко заседания са били отложени заради неявяване на адвокатата или на свидетел и заради адвокатска стачка.

18. "Съдът отбелязва на първо място, че случаят не се е отличавал със сложност. Що се отнася до поведението на жалбоподателя, той констатира, че съдебното заседание от 2 март 1995 г. е било отложено за 15 февруари 1996 г. поради извинителна невъзможност на неговия адвокат да присъства. Макар и това отлагане да е било поискано от жалбоподателя и той да може да се счита за частично отговорен за произтеклото забавяне, това не е в състояние да оправдае насрочването на следващото заседание за след почти цяла година (виж решението по делото *Зана с/у Турция*³ от 25.11.1997 г., Reports 1997-VII, стр. 2552, пар. 79). Съдът отбелязва освен това, че съдебното заседание, насрочено за 16 юни 1994 г., е било отложено поради проведената от 13 до 18 юни с.г. стачка на адвокатите. В това отношение той припомня, че забавяне на наказателното производство, причинено от адвокатска стачка, не може да бъде вменено в отговорност на държавата, но времето, изтекло между края на стачката и следващото съдебно заседание, се дължи на поведението на властите (виж решението по делото *Портингтън с/у Гърция*⁴ от 23.09.1998 г., 1998-VI, стр. 2633, пар. 33). На Съда не са неизвестни усложненията, които стачките могат да предизвикат, като пренатоварят графика на делата, които съдилищата трябва да разгледат (виж, *mutatis mutandis*, решението по делото *Папагеоргиу с/у Гърция*⁵ от 22.10.1997 г., Reports 1997-VI, стр. 2291, пар. 48). Въпреки това, като се има предвид, че следващото съдебно заседание е било насрочено за 1 март 1995 г., т.е. повече от осем месеца след края на стачката, Съдът счита, че държавните власти носят поне отчасти отговорност за този период."

19. По отношение на поведението на държавата Съдът отбелязва, че съществува период на бездействие, който не може да бъде приет за оправдан. На

¹ *Pelissier and Sassi v. France*

² *Philis v. Greece*

³ *Zana v. Turkey*

⁴ *Portington v. Greece*

⁵ *Papageorgiou v. Greece*

първо място това е времето от съобщаването на жалбоподателя, че срещу него са внесени обвинения (12 ноември 1992 г.), до първото съдебно заседание (9 декември 1993 г.). Нещо повече, съдът по своя инициатива е отложил заседанието от 15 февруари 1996 г. първо за 23 януари и след това за 10 юли 1997 г. Тези забавяния с общо повече от две години и пет месеца не могат да бъдат оправдани с пренатовареност на съда. "В тази връзка Съдът напомня, че чл. 6, т. 1 възлага на договарящите държави задължението да организират съдебните си системи така, че съдилищата да са способни да отговарят на всички изисквания на тази разпоредба, включително и задължението делата да бъдат гледани в разумни срокове" (виж решението по делото Портингтън с/у Гърция от 23.09.1998 г., Reports 1998-VI, стр. 2633, пар. 33)."

20. "Като взема предвид поведението на властите, занимавали се със случая, Съдът смята, че една обща продължителност от пет години, един месец и двадесет и три дни за една инстанция е прекомерна. Следователно, налице е нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията".

22-27. Съдът приема, че в резултат на продължителността на производството жалбоподателят е претърпял неимуществени вреди. Като прави преценка по справедливост, той му присъжда обезщетение в размер на 13 000 000 италиански лири, както и 5 000 000 италиански лири за направените разноски по делото в Страсбург.

Резюме и превод от английски език: Орлин Аврамов

⁶ Решението е единодушно.

НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ

ЦЕНТЪР ЗА ОБУЧЕНИЕ НА МАГИСТРАТИ

Центърът за обучение на магистрати е създаден на 16 април 1999 г. по инициатива на Министерството на правосъдието, Съюза на съдиите в България и Алианса за правно взаимодействие, които се явяват негови съучредители. **Чрез него представители на законодателната, изпълнителната и съдебната власти обединяват своите усилия за постигане на главната задача - създаването на действена, ефективна и стабилна система за професионална подготовка на магистратите и другите кадри в съдебната система.**

Управителният съвет на Центъра се състои от седем души - по двама представители на съучредителите. Негов председател е председателят на Върховния касационен съд. Членове са министърът на правосъдието и един от заместник-министрите, заместник-главният прокурор и трима председатели на съдилища. Контролният съвет включва по един представител на организациите-учредители. Програмният съвет, съставен от представители на магистратурата и на Министерството на правосъдието, е отговорен за изготвянето на учебната програма. Изпълнителният директор организира и управлява текущата дейност на Центъра и ръководи неговия екип от седем души - трима програмни координатори, трима помощник-координатори и счетоводител.

Основни партньори и донори на Центъра са **Американската агенция за международно развитие (USAID)**, която финансира институционалното създаване и развитие на Центъра; **Фондация "Отворено общество"**, която финансира първоначалната едногодишна програма за обучение на съдии; **T.M.C. Asser Instituut**, **Холандският хелзинкски комитет** и **Холандският център за обучение на съдебната власт**; **Делегацията на Европейската комисия** и **Американската асоциация на юристите**, които подкрепят други начинания на Центъра.

Освен на подкрепата на своите съучредители и донори, Центърът разчита на съдействието и на други организации, работещи в сферата на професионалната квалификация на магистратите, като Правната инициатива за обучение и развитие (ПИОР) и Съюза на юристите в България (СЮБ); на професионални и съсловни организации на българските магистрати, като Асоциацията на прокурорите и Камарата на следователите; на държавни органи, нестопански организации, висши учебни заведения и други институции, имащи отношение към работата и подготовката на магистратите.

Центърът развива сътрудничество с институции, отговорни за професионалната подготовка на магистратите от САЩ и от различни европейски страни - Франция, Испания, Холандия, Румъния, Македония, Молдова и др. Той поддържа работни отношения и с редица международни организации, като Съвета на Европа, Международния институт за право на развитие (IDL) и други.

Учебната дейност на Центъра се развива в три направления:

1) Начално обучение на съдии. Чрез него се цели всички новоназначени съдии, както и тези с малък професионален опит, да получат практически познания и умения относно съдийската професия. 100% от новоназначените съдии от 1999 г. насам преминават през програмата за начално обучение. За учебната 1999/2000 г. са участвали 270 съдии, за учебната 2000/2001 г. - 322 съдии, а за учебната 2001/2002 г. (до м. февруари) - 163 съдии.

2) Текущо обучение на съдии. Чрез него се цели действащите съдии да бъдат системно подготвяни в различни области: Реформа в наказателния и гражданския процес, Търговско право и несъстоятелност, Данъчно право и процес, Пазарна икономика (капиталови пазари, защита на потребителите, интелектуална собственост) и други отделни теми. През учебната 1999/2000 г. участие са взели 1000 съдии, през учебната 2000/2001 г. - 578 съдии, а през учебната 2001/2002 г. (до м. февруари) - 184 съдии. По темите от общ интерес участие са вземали и прокурори.

3) Обучение по европейско право за всички магистрати. То започна през юни 2000 г. с проекта "Съдействие за прилагането на правото на ЕС - законодателство и практика - в България", финансиран по програма МАТРА на холандското правителство. До края на 2001 г. са участвали 191 магистрати и служители от Министерство на правосъдието, а до м. февруари 2002 г. - още 65. Курсът ще продължи да се провежда и през следващите години.

Със съдействието на програма ФАР се проведеха специализирани курсове по три отделни теми. Участваха общо 66 магистрати и служители от МП.

За периода 2002-2003 г. е одобрен проект за специализирани курсове по пет отделни теми, финансирани по програма МАТРА на холандското правителство.

Предвижда се програмите за обучение постепенно да обхванат и прокурорите, следователите, съдиите по вписванията, съдиите-изпълнители и съдебната администрация.

Приетата стратегия за модернизация и реформа на съдебната система предвижда следните промени относно Центъра за обучение на магистрати:

Институционално развитие:

1. Финансиране и материална подкрепа за Центъра за обучение на магистрати от страна на държавата (краткосрочен приоритет)
2. Държавно признаване на обучението, осъществявано от Центъра за обучение на магистрати (краткосрочен приоритет)
3. Задължително обучение на всички новоназначени магистрати и съдебни служители от Центъра за обучение на магистрати (средносрочен приоритет)
4. Трансформиране на Центъра за обучение на магистрати в публична институция за обучение на магистрати (дългосрочен приоритет)
5. Установяване на единна нова система за подбор, назначаване, обучение и развитие на кариерата на магистратите (дългосрочен приоритет)

Обучение:

1. Създаване на система за начално обучение на новоназначени прокурори и следователи в зависимост от структурата на съдебната система (краткосрочен приоритет)
2. Задълбочаване на системата за обучение по право на ЕС (краткосрочен приоритет)
3. Създаване на система за обучение на магистратите при заемане на административна длъжност, както и при преминаване в по-горна инстанция (краткосрочен приоритет)
4. Създаване на система за задължително обучение на съдебната администрация (средносрочен приоритет)
5. Постоянно обучение на всички магистрати в ключови области, като: функциониране на пазарната икономика, ново законодателство, информационни технологии, международноправно сътрудничество в областта на наказателното правосъдие, борба с корупцията и прането на пари, граничен контрол на ЕС (средносрочен приоритет)

За контакти: София 1000, бул."Дондуков" № 2а, ет.8, каб. 826,
тел/факс: 988 55 30, 988 87 51, 933 22 76; E-mail: mtc@dir.bg

* * *

**АСОЦИАЦИЯ ЗА ЕВРОПЕЙСКА ИНТЕГРАЦИЯ И ПРАВА НА ЧОВЕКА -
гр. Пловдив**

"Асоциация за европейска интеграция и права на човека" е неправителствена правозащитна организация, учредена на 1 декември 1997 г. в Пловдив. Юридическата форма на Асоциацията е "фондация", регистрирана в съответствие с изискванията на чл. 149-154 от Закона за лицата и семейството и чл. 44 от Конституцията на Република България. През своето над 4-годишно съществуване **Асоциацията развива дейност в следните основни правозащитни направления:**

- 1. Оказване на безплатни правни консултации на социално слаби граждани.**
- 2. Водене на съдебни дела в обществен интерес, целящи позитивни, от гледна точка на международните правозащитни стандарти, промени в законодателството, усъвършенстване на юридическите процедури, преодоляване на посттоталитарните нагласи и практики в дейността на държавните институции.**

Чрез своите юридически експерти, "Асоциация за европейска интеграция и права на човека" е представила 133 жалби на български граждани пред Европейския съд по правата на човека в Страсбург. До настоящия момент по тези жалби са постановени 3 окончателни решения и 11 решения по допустимост на Съда в полза на жалбоподателите. Някои от тях, които са прецеденти за българските условия, провокираха и ускориha най-радикалната реформа в българския Наказателнопроцесуален кодекс от последните десетилетия.

3. Практическо обучение и професионално изграждане на практикуващи юристи (млади адвокати и съдебни кандидати) в областта на правата на човека и процедурните механизми за тяхната защита, предвидени в Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧОС) и практиката на Европейския съд в Страсбург.

4. Юридическо обучение на журналисти (съдебни репортери).

Генералната дългосрочна цел на тези дейности е създаването на повече и по-надеждни юридически гаранции за действителна и ефективна защита на основните права и свободи на личността чрез хармонизиране на националното с европейското законодателство и привеждане в съответствие на местните практики с европейските правозащитни стандарти.

5. Специфичен правозащитен акцент при упражняването на правото в интерес на обществото представляват делата в защита на хора с увреждания срещу недостъпната архитектурна и градоустройствена среда. До настоящия момент Асоциацията е предявила от името на свои клиенти 12 иска срещу държавата в лицето на министъра на регионалното развитие и благоустройството и съответните общини, отговорни за осигуряването на общодостъпна архитектурна и битова среда.

6. "Асоциация за европейска интеграция и права на човека" издава специализиран юридически бюлетин "Правна алтернатива", в който се дава възможност за експертен коментар и критика на съдебни актове, практики и правозащитни проблеми със значим обществен резонанс.

За контакти: гр. Пловдив, ул. "Петко Каравелов" № 24, ет. 2
тел. (032) 26 21 27; 23 94 89; E-mail: hurights@plov.omega.bg;
<http://eurorights.hit.bg>

СЪБИТИЯ И ПРОЕКТИ

СЪБИТИЯ

На 12 февруари 2002 г. влезе в сила Факултативният протокол срещу участието на деца във въоръжени конфликти към Конвенцията за правата на детето на ООН. С него бяха увенчани близо десетгодишните усилия на международната общност в борбата срещу едно от главните основания за нарушения на правата на човека в световен мащаб.

Факултативният протокол разпорежда държавите-страни по него да не допускат задължителното зачисляване на лица, ненавършили 18-годишна възраст, във въоръжените си сили. Минималната възраст за доброволно зачисляване се определя на 16 години. Държавите-страни се задължават да предприемат всички необходими мерки, за да не допускат войници на възраст под 18 години да участват пряко във военни действия. На въоръжени групи, различни от въоръжените сили на една държава, се забранява по какъвто и да е повод да набират в състава си или да използват във военни действия лица, ненавършили 18 години.

Върховният комисар по правата на човека препоръчва на държавите не само да ратифицират Факултативния протокол, но и да направят декларации, чрез които да се ангажират с прекратяване на всички форми на вербуване и военно участие на деца под 18 години.

Счита се, че в момента около 500 000 деца служат в различни военни формирования в 85 държави по света. От тях повече от 300 000 участват активно във военни действия на територията на над 35 държави.

Всяка държава-страна се задължава в двегодишен срок от ратифицирането на Факултативния протокол или присъединяването към него да изготви доклад до Комитета по правата на детето, съдържащ пълна информация относно мерките, приети в изпълнение на ангажиментите по протокола.

Факултативният протокол беше подписан от 82 държави, 14 от които вече го ратифицираха.

Република България ратифицира протокола със Закона за ратифициране на Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно участието на деца във въоръжени конфликти и Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография, обнародван в Държавен вестник бр. 97 от 13.11.2001 г., в сила от 13.11.2001 г.¹

* * *

На 1 март 2002 г. **Проект Права на човека, с подкрепата на "Междуетнически фонд за развитие"**, организира в столичния хотел "Рила" **национална кръгла**

¹ Ратификацията е извършена с резерва относно обучаващите се във военни училища лица под 18 години.

маса на тема: "Малцинствата и медиите: Медийни политики и практики". В кръглата маса участваха повече от 60 журналисти от национални и регионални печатни и електронни медии, лектори от факултета по журналистика и масови комуникации в СУ "Св. Климент Охридски", членове на Съвета по електронни медии, журналисти от медии на етническите малцинства и неправителствени организации.

Дискусията беше фокусирана върху следните теми:

- "Портретът на малцинствата в българските медии" - резултати от специалното изследване, направено от Българска медийна коалиция, представена от господин Емил Коен;

- "Свободата на изразяване и словото на омразата - правни аспекти и решения", представена от адв. Ивайло Ганчев;

- "Малцинствата в българските национални медии - опитът на Съвета за електронни медии", представена от доцент Георги Лозанов, член на СЕМ, и доц. Маргарита Пешева, председател на СЕМ;

- "Необходимостта от интеркултурен тренинг на журналисти", представена от госпожа Деничина, главен асистент във факултета по журналистика и масови комуникации към СУ "Св. Климент Охридски";

- "Честното представяне на етническите малцинства в българските медии - проект за "Етичен кодекс на българските журналисти", представена от госпожа Камелия Ангелова, медиен консултант на Проект "Права на човека", и госпожа Калина Бозева, председател на фондация "Междуетническа инициатива за човешки права"

На срещата бяха дискутирани множество примери за слово на омразата, между които и няколко програми, създадени и излъчени от Българска национална телевизия. Множество въпроси бяха отправени към господин Лозанов и госпожа Пешева относно процедурата за наблюдение, което СЕМ извършва в конкретно посочени случаи на слово на омраза спрямо ромите и евреите в българските национални електронни медии.

Кръглата маса завърши със споразумение между участниците предложението за етичен кодекс да бъде разпространено от присъстващите и сред други журналисти. Участниците изразиха готовност през месец май 2002 г. кодексът да бъде предложен за подписка на редакционните колегии на всички медии в страната. Проект "Права на човека" пое отговорността да координира това бъдещо сътрудничество чрез продължаване на стартирания процес и поддържане на формираната в резултат на срещата мрежа от журналисти и неправителствени организации. В края на срещата организаторите изразиха официално благодарност за помощта и ценното съдействие при реализацията на тази кръгла маса на колегите от Български хелзинкски комитет и Българска медийна коалиция.

"Междуетнически фонд за развитие" на фондация "Междуетническа инициатива за човешки права", който подкрепи срещата, е българският компонент на международната програма "Подобряване на междуетническите отношения в югоизточна Европа", иницирана и финансово обезпечена от фондациите "Крал Бодуен" - Белгия, "Чарлс Стюарт Мод" - САЩ и "Отворено общество" - България.

* * *

В рамките на съвместния проект "Полицията - структура, насочена към обществеността" на фондация "Български адвокати за правата на човека", Български хелзински комитет, фондация "Междуетническа инициатива за човешки права" и Проект Права на човека, координиран от фондация "Български адвокати за правата на човека", бе изготвен **Сравнителен анализ на обществения достъп до полицейските дисциплинарни процедури в България и чужбина**. Негов автор е г-н **Петър Хаджилалов**, експерт в информационния център на ВКС. Основните изводи, до които се достига в анализа, са:

- В българското законодателство липсва специална нормативна уредба, която да позволява дисциплинарно производство в полицията да може да се инициира от граждани.

- Липсва правно средство, чрез което българските граждани, жертви на незаконни действия на полицейски служители, да могат да обжалват решенията, постановени по дисциплинарно производство.

- Липсва специален орган с обществено участие, който да наблюдава дисциплинарните полицейски производства.

Изводите от сравнителния анализ ще залегнат в подготвяното предложение за промени в приложимото законодателство.

* * *

Представители на фондация **"Български адвокати за правата на човека"** посетиха всичките тринадесет затвора в България. Проведени бяха срещи с лишените от свобода (подсъдими и осъдени) и с администрацията и бяха изнесени **лекции върху уредбата на правата на лишените от свобода в българското законодателство и международноправните стандарти за защита на тези права**. На всяка от срещите бяха дискутирани и отделни проблеми - условното предварително освобождаване, кумулиране на присъдите, правото на кореспонденция, правото на медицинско обслужване и др. Заключениета от тези срещи ще бъдат обобщени в доклад, който ще бъде предоставен на вниманието на ГД ГУМЛС и ще залегне в предложението за законодателни изменения.

* * *

През месец март 2002 г. към **Министерски съвет се сформира работна група по създаването на антидискриминационно законодателство**. В работата на групата участват и представители на фондация „Български адвокати за правата на човека“ и на Български хелзински комитет.

* * *

През месец февруари 2002 г. в рамките на **проект "Детски радиопредавания в смесени училища" на Балканска фондация Дайвърсити**, финансиран от Програма "Медия" към Институт "Отворено общество" - Будапеща и MRG - МОТТ, бе проведен семинар с учителите, работещи по проекта. Теоретическите и практическите проблеми бяха дискутирани съвместно с проф. М. Виденов, известната журналистка Б. Димитрова и доц. д-р Хр. Кючуков.

ПРОЕКТИ

Балканска фондация "Дайвърсити" работи по проекта "Образование на ромски девойки и младежи, отпаднали от училище". Проектът се реализира във Видински регион - гр. Видин, гр. Дунавци, с. Арчар и с. Макреш, както и в гр. Провадия. Целта му е отпадналите от училище млади роми да завършат определена степен на образование под формата на самостоятелна подготовка. Проектът се финансира от Фондация "Отворено общество" - София.

* * *

Балканска фондация "Дайвърсити" работи и по проект "Развитие на писмената реч на учениците-роми чрез устни интервюта". Проектът има за цел да развие писмените умения на учениците-бilingви от IV до XII клас, чрез нова методика. Учениците, включени в проекта, ще се организират в групи от 10 до 15 души. По време на сбирките учителят ще ги мотивира и подтиква чрез интересни и необичайни подходи.

Известно е, че учениците-бilingви имат проблеми с правилното изразяване на български език (устно и писмено). Ето защо, чрез "събиране" на устен фолклор, истории, случки, биографии на известни личности, те ще се подпомогнат в по-доброто усвояване на ромския и българския език. При посещения на възрастни хора в селището (квартала), известни личности, разговори с близки, роднини, членове на семейството на техния майчин език, те записват интервюта и разговорите на касетофон. След това превеждат текста на български език, редактират го и го "превърщат" в художествено произведение - разказ, очерк. Учениците се мотивират от учителя с обяснението, че те пишат книга по дадена тема и за това писмената им реч трябва да бъде интересна и увлекателна. Текстовете на учениците се четат и дискутират по време на сбирките на групата. След това ученикът има за задача да оформи художествено текста, да направи илюстрации, да залепи снимки и т.н. На учениците се внушава, че те са изследователи и затова трябва да се придържат към фактите, които са събрани, да бъдат коректни при писането на текста, както и при художественото му оформление.

Проектът стартира през месец ноември 2001 г. и ще завърши през месец май 2002 г. Очакваните резултати в края на срока му са учениците значително да подобрят писмените си умения по български език и всеки от тях да е написал между 5 и 7 детски книжки. Участниците ще бъдат тествани в края на проекта и данните ще бъдат сравнени с тези от теста при стартирането му.

Предложената методика ще се разпространи и използва през следващите години и от учители, които не са участвали в проекта.

ПРЕДСТОЯЩИ СЪБИТИЯ

На 16 и 17 април тази година ще се проведе **национален форум по проблемите на достъпа до правосъдие**, организиран от **Български хелзинкски комитет, съвместно с Министерство на правосъдието и Фондация "Отворено общество"**, по проект, финансиран от Европейската комисия. Партньори на БХК са няколко неправителствени организации от Европа и САЩ - ИНТЕРАЙТС (Лондон), ПИЛИ (Колумбия), Хелзинкска фондация за правата на човека (Варшава).

Ще бъдат представени резултатите от две изследвания (на дела и сред лишени от свобода), проведени от БХК миналата година, относно достъпа до защита по наказателни дела и нейното качество. Съгласно някои от основните резултати от тези изследвания:

- 78 % от наказателните дела от общ характер приключват на първа инстанция, без по-нататъшно обжалване.

- По 83,9 % от делата няма промяна на първоначалното обвинение.

- В 56 % от случаите първоначалното обвинение за българите е за тежко престъпление. При малцинствата процентът е още по-висок - 66,7.

- За периода 1996-1999 г. (преди влизане в сила на т. 7 от член 70 НПК) в 67,9 % от случаите обвиняемите не са имали адвокат на досъдебното производство. Това се установява от представителното изследване на наказателни дела. От проведените интервюта сред лишени от свобода, чието досъдебно производство е започнало след 1 януари 2000 г., процентът е 54,7 %. Процентът на изключване продължава да е много висок. Това показва, че новата разпоредба на член 70 не разрешава констатираните проблеми.

- Същият извод се налага и по повод наличието на правно представителство пред първата инстанция - в 46,5 % от прегледаните дела не е имало адвокат. Сред лишените от свобода процентът на тези, които не са разполагали със защитник пред първата инстанция, е 30,8.

- Много висок е дялът на обвинените в тежки престъпления, които не са имали адвокат на досъдебното и съдебното производство пред първа инстанция - съответно 63,7 и 46,5 %.

- 61 % от осъдените на ефективно лишаване от свобода не са имали адвокат на досъдебното производство, а 49,3 % - пред първата съдебна инстанция.

Цитираните данни показват ясно несъответствие на положението в страната с изискванията на стандарти, към които България трябва да се придържа по силата на свои международни задължения.

На форума чуждестранни специалисти ще представят различни модели на организация на правната помощ, международните правни и политически задължения на Република България в тази област, както и най-добрите практики в областта от опита на Великобритания, Франция и др.

ПУБЛИКАЦИИ

От печат излезе сборникът **"Български дела пред Европейския съд и Европейската комисия по правата на човека (решения по допустимост и доклади)"**, издание на **Асоциация за Европейска интеграция и права на човека - гр. Пловдив**. Публикувани са докладите на Европейската комисия по правата на човека по делата Ковачев, Нанков, Димова, Илийков, Миронов. Представени са решения по допустимост, разделени в три категории: жалби, обявени за допустими, жалби, обявени за недопустими и частични решения по допустимостта. В първата категория са представени решенията по делата Станков и ОМО "Илинден", С.К. и Н.К., Шишков, И.С., Николов. В раздела "Жалби, обявени за недопустими" са публикувани решенията по делата срещу България на Движение за демократично царство, М.Н., Елисавета, Мари и Вахе Паникиан, Канева, Риенер, Панев, Господинова, Бойчинов. Представените частични решения по допустимост са по делата Запрянов, Хамънов, Белчев, Куйбишев, Янков.

Познаването на докладите на Европейската комисия по правата на човека и на практиката по допустимостта на жалбите е от голямо значение във връзка с разбирането и прилагането на разпоредбите на ЕКПЧ и сборникът положително ще бъде ценно помагало за практикуващите юристи от всички професии на правото, за представителите на академичните среди и за студентите по право, както и за работещите в държавните органи и институции и в неправителствените организации. Изданието несъмнено ще допринесе за ефективното прилагане на Европейската конвенция за правата на човека като част от българското вътрешно право и за все по-пълното привеждане на законодателството и практиката в страната ни в съответствие с нейните стандарти.

* * *

В поредицата **"Решения на Европейския съд по правата на човека срещу България"**, издание на **фондация "Български адвокати за правата на човека"**, излезе от печат решението по делото **Станков и Обединена македонска организация "Илинден" срещу България**. Това е осмото решение на Европейския съд по дело срещу България и първото, в което Съдът се произнася относно приложението в страната ни на чл. 11 от Европейската конвенция за правата на човека, във връзка със свободата на мирни събрания. В решението си Съдът намира, че държавата е превишила дадената ѝ от Конвенцията свобода на преценка и, като е отказала на жалбоподателите да провеждат събори и поклонения, им е наложила мерки, които не са били необходими в едно демократично общество. Съдът е отхвърлил твърденията на правителството, че тъй като организацията не е била регистрирана и е проповядвала идеи за отделянето на Пиринска Македония от България, то събранията ѝ не биха били мирни и няма място за прилагане на чл. 11 от Конвенцията.

* * *

От печат излезе **Наръчник по човешките права и полицейската практика, предназначен за обучение на сержанти от НС "Полиция"**. Наръчникът е издаден в тираж 4000 копия и ще се разпространява в средните полицейски училища в системата на МВР.

Наръчникът е подготвен в рамките на проекта "Полицията - структура насочена към обществеността", координиран от фондация "Български адвокати за правата на човека" и осъществяван от нея съвместно с Български хелзински комитет, фондация "Междуетническа инициатива за човешки права" и Проект Права на човека. Негови автори са Бойко Славчев, Анастасия Маркова и Кристина Дилова, полицейски служители, експерти в дирекция НСП и МВР. Наръчникът има изцяло практическа насоченост. Състои се от три части, които в достъпен вид представят системата от органи и процедури за защита на правата на човека в рамките на Съвета на Европа, като се подчертава разликата със структурите на Европейския съюз (целта е този материал да се използва в модула по евроинтеграция, включен в програмата за обучение); различните права съгласно Европейската конвенция за правата на човека, разгледани в светлината на Конвенцията и българското законодателство; полицейските действия, при които може да се стигне до нарушаване на правата на човека, като се подчертава връзката между упражняването на полицейските правомощия и стандартите, свързани със спазването на правата на човека.

* * *

През 2001 г. **Български хелзински комитет** започна издаването на серия публикации, с които прави подробен **обзор на положението на децата в институциите**. До момента са издадени четири книги, представящи направените от изследователите на комитета наблюдения:

- Социално-педагогически и възпитателни училища-интернати - децата в тези заведения са сравнително малко - общият им брой към момента на провеждане на изследването е около 7 % от всички настанени в българските институции деца. За сметка на това условията в тях са, общо взето, най-неблагоприятни. Следващите три книги съдържат наблюденията на БХК в 146 заведения за деца, лишени от родителска грижа. Домовете от тази група са намерени в по-добро състояние и с по-висок стандарт на грижи и възпитание в сравнение с домовете за деца, изостанали в умственото или физическото си развитие, и със социално-педагогическите и възпитателни училища-интернати.
- Домове за медико-социални грижи, за деца от 0 до 3-годишна възраст на подчинението на Министерство на здравеопазването - това е втората книга от поредицата на БХК, която представя 30 детски институции;
- Домове за деца от предучилищна възраст от 3 до 7 години - общо 34 на брой;

- Домове за деца от първи до дванадесети клас - 82.

Предстои издаването на още две изследвания на БХК - за домовете за деца с умствена изостаналост и за т.нар. "помощни училища-интернати".

* * *

"Стационарната психиатрична помощ в България и правата на човека" резюмира изследването на **Български Хелзинкски Комитет** върху състоянието на правата на човека в системата на стационарната психиатрична помощ в България. Изследването, проведено съвместно от юристи и психиатри през 2001 г., обхваща наблюдение и анализ, в контекста на съществуващата нормативна уредба в България и установените международни стандарти и практика, на материално-битовите условия и процедурите по настаняване, формите на лечение, имобилизация и изолиране в единадесетте психиатрични болници в страната. Отправени са препоръки към правителството и други институции, обвързани с предоставяне на психиатрична помощ. Публикацията е насочена към юристи, лекари, социални работници и потребители на психиатрична помощ.

* * *

През септември 2001 г. **Български Хелзинкски Комитет** публикува книга, озаглавена **"Следствените арести в България"**. Уникалността на тази публикация произтича от факта, че тя е първият по рода си опит да бъдат обхванати всички аспекти на правата на обвиняемите, настанени в най-рестриктивните места за задържане в страната.

След като от началото на 1999 г. ръководството и контролът на следствените арести бяха прехвърлени към Министерство на правосъдието и правната евроинтеграция и бе обособена Главна дирекция "Следствени арести", изследователите на БХК получиха достъп до помещенията за задържане с уговорката преди всяко посещение да се уведомява ръководството на главната дирекция и да не се провеждат разговори с обвиняемите. Публикацията е изготвена след посещения във всички арести в страната, извършвани през периода от март 1999 г. до април 2001 г. Техният брой първоначално бе 89, а след закриване на арестите в най-тежко състояние, бе редуциран до 75. Поради трудния достъп до информация или за проверка и набавяне на допълнителни данни, някои от арестите са посетени повторно.

Публикацията започва с правната рамка за функционирането на арестите и общо описание на пенитенциарната система за предварително задържане. В отделни глави са обособени темите, засягащи основни права на обвиняемите - продължителност на престоя, пренаселеност, материални условия и режим на задържане, хранене, право на свиждане и уведомяване на адвокат, кореспонден-

ция, колетни пратки, медицинско обслужване, престой на открито, възможности за ресоциализация, дисциплина и наказания и надзор за законност. Публикацията завършва със заключения и препоръки към изпълнителната власт за подобряване на състоянието на правата на обвиняемите в следствените арести.

**ПРАВАТА НА ЧОВЕКА, кн. 1/2002 г.
ОТНОВО ЗА РЕФОРМАТА НА НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС**

Издание на
Фондация „Български адвокати за правата на човека“
ул. „Ген. Гурко“ № 49, вх. А, ет. IV
София 1000
тел. 980 39 67, тел./факс 986 66 23
e-mail hrlawyer@sf.icn.bg, интернет адрес www.blhr.org

ISSN 1311-9516

Bulgarian Lawyers for Human Rights Foundation
49, Gurko str., Entrance A, Floor IV
1000 Sofia BULGARIA
Tel. +3592/980 39 67, tel/fax +3592/986 66 23
E-mail hrlawyer@sf.icn.bg, Website: www.blhr.org

Художник на корицата: Димитър Стоянов – Димо
Предпечатна подготовка и печат: "АРХОНТ - В" ООД

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

ПРОМЕНИТЕ В НПК ОТ 2001 ГОДИНА: ПРОВАЛЪТ НА ЕДНА РЕФОРМА.....5
проф. д-р Екатерина Трендафилова и Даниела Доковска

НЯКОИ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ МЕЖДУ ЗАКОНА И ПРАКТИКАТА В БЪЛГАРИЯ
И ПОНЯТИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
ЗА ЛИЧНА СВОБОДА И ЗА ЦЕЛИТЕ НА ОГРАНИЧАВАНЕТО И
В ДЕМОКРАТИЧНОТО ОБЩЕСТВО18
Здравка Калайджиева

ТРЯБВА ЛИ ПРОКУРАТУРАТА ДА БЪДЕ НЕЗАВИСИМА?28
Луис Мария Диез-Пиказо

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА
ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ.....43
(Някои случаи от практиката на Наказателна колегия
на Софийски районен съд)
Владимир Астарджиев

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН
Сахадео срещу Гвиана - становище от 01.11.2001 г.48
Кагас, Бътин и Астийеро срещу Филипините - становище от 23.10.2001 г.53

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
Кабалеро срещу Обединеното Кралство - решение от 08.02.2000 г.58
Кудла срещу Полша - решение от 26.10.2000 г.63
Дугоз срещу Гърция - решение от 06.03.2001 г.82
Крепс срещу Полша - решение от 26.07.2001 г.90
Джананджели срещу Италия - решение от 05.10.2001 г.96

НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ99

СЪБИТИЯ И ПРОЕКТИ 103

ПУБЛИКАЦИИ 108

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

THE 2001 AMENDMENTS OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE: THE FAILURE OF THE LEGAL REFORM	5
<i>Dr. Ekaterina Trendafilova, Professor of Law, and Daniela Dokovska</i>	
SOME DISCREPANCIES BETWEEN BULGARIAN LAW AND PRACTICE AND THE NOTIONS OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS OF PERSONAL LIBERTY AND THE AIMS OF ITS LIMITATION IN A DEMOCRATIC SOCIETY	18
<i>Zdravka Kalaydjieva</i>	
SHOULD PUBLIC PROSECUTION BE INDEPENDENT?	28
<i>Luis Maria Diez-Picazo</i>	

JURISPRUDENCE

IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS.....	43
(Some cases from the practice of the Criminal Department of Sofia District Court)	
<i>Vladimir Astarjiev</i>	
UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE	
Sahadeo v. Guyana - views adopted on 1/11/2001	48
Cagas, Butin and Astillero v. Philippines - views adopted on 23/10/2001	53
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	
Caballero v. the United Kingdom - judgment of 08/02/2000	58
Kudla v. Poland - judgement of 26/10/2000	63
Dougoz v. Greece - judgment of 06/03/2001	82
Kreps v. Poland - judgment of 26/07/2001	90
Giannangeli v. Italy - judgment of 05/10/2001	96
NGOs	99
EVENTS AND PROJECTS	103
PUBLICATIONS	108

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Анна Гаврилова-Анчева – отговорен редактор

Диляна Гитева

Димитър Гочев

Екатерина Трендафилова

Калина Бозева

Кина Чутуркова

Красимир Кънев

Христо Кючуков

EDITORIAL BOARD

Anna Gavrilova-Ancheva – Editor-in-Chief

Dilyana Giteva

Dimitar Gotchev

Ekaterina Trendafilova

Kalina Bozeva

Kina Chuturkova

Krassimir Kanev

Hristo Kiuchukov

Застъпниците от авторите становища не съвпадат непременно с тези на редакционната колегия.

Редакцията приема статии и коментари с нужното ниво на компетентност, академичен подход към проблемите и конструктивен и толерантен стил, както и актуална информация за събития, проекти, организации и публикации в областта на правата на човека.

Материалите не трябва да са публикувани в други български издания и се представят по възможност както на хартиен, така и на електронен носител.

Желателно е статиите да бъдат придружени от кратко резюме на английски език (15–20 реда).

Редакцията си запазва правото за чисто редакционни и други несъществени промени в текста.

Списаниемо може да бъде намерено и на интернет страницата на *Фондация Български адвокати за правата на човека* на адрес www.blhr.org.

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА 1/2002

Отново за реформата на наказателния процес

© Фондация Български адвокати за правата на човека

София, 2002

Списанието се издава от фондация *Български адвокати за правата на човека* в рамките на проекта „Правата на човека в България“ – съвместна инициатива на неправителствените организации *Български адвокати за правата на човека*, *Български хелзинкски комитет*, *Междуетническа инициатива за човешки права*, *Проект права на човека* и *Балканска фондация Дайвърсити*. Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на програма „Матра“ на Министерството на външните работи на Холандия и *Cordaid*.

This Quarterly is published by the Foundation *Bulgarian Lawyers for Human Rights* within the project Human Rights in Bulgaria – a joint initiative of the non-governmental organizations *Bulgarian Lawyers for Human Rights*, *Bulgarian Helsinki Committee*, *Interethnic Initiative for Human Rights*, *Human Rights Project* and *Balkan Foundation Diversity*. The project is financially supported by MATRA Programme of the Netherlands Ministry of Foreign Affairs and by *Cordaid*.

Списанието има за цел да предлага анализи и становища по значими и актуални въпроси от областта на правната защита на правата на човека, практика на български и международни съдилища и органи, информация за събития, проекти, организации и публикации в областта на правата на човека.